

1971/8

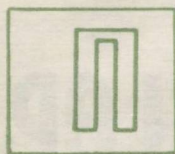

Қадимий Сайхун қирғоғида тўққизинчи беш йиллик гиганти — Сирдарё ГРЭСи бунёд этилаётир. [Журналининг 5-саҳифасидаги «Орзуға ҳайкал» лавҳасини ўқинг.] С у р а т д а : ГРЭСнинг бош корпуси монтаж қилинмоқда.

А. ГОРОКРИК фотоси

МАРҲАБО, АЗИЗ ХАРИДОР

Ғ. ЮСУПОВ,
Ўзбекистон ССР Савдо министри

артиямизнинг шонли XXIV съезди совет савдоси ходимлари ишини ҳам юксак баҳолаб, уларнинг келажакдаги вазифаларини аниқ белгилаб берди. Биз, Ўзбекистон савдо ходимлари бу билан беҳад фахрланамиз ва халқ фаровонлигини оширишда фаол иштирок этишни ўзимиз учун катта шараф деб биламиз.

Ўтган беш йилликда республикамиз савдо ходимлари товар оборотини 55 процентга кўпайтириб аҳолига сифатли озиқ-овқат маҳсулотлари ва саноат моллари етказиб бериб, маданий-маиший турмушимизнинг янада яхшилланишига ўзларининг муносиб ҳиссаларини қўшдилар. Бу давр ичда аҳолига гўшт ва гўшт маҳсулотлари сотиш 52 процент, сут ва сут маҳсулотлари сотиш 59,8 процент, қанд маҳсулотлари сотиш 55 процент ортиб кетди. Республикамиз меҳнатқашларининг моддий ҳаёти ҳар қачонгидан ҳам ўсганлигини кўрсатиб турибди. Меҳнатқашларнинг турмуш даражаси ўсиб, моддий имкониятлари яхшиланган сари уларнинг харид қувватлари ҳам ошиб бораверади. Ўтган беш йилликда республикамиз меҳнатқашларига ички ва устки кийимлар, пойфазал, трикотаж кийимлар олдинги беш йилликдагига нисбатан анча кўп сотилди; аҳоли холоидилник, телевизор, мебелларни икки-икки ярим баравар ортиқ харид қилди. Лекин ҳали кўп жihatдан харидорлар олдига қардор бўлиб қолмоқда. Аҳолининг чорва маҳсулотлари, сифатли мебел ва бошқа рўзгор буюмларига бўлган талабларини ҳамма вақт ҳам тўла-тўқис қондира олмаймиз.

Аҳолининг моддий-маиший турмушини яхшилашда умумий оғватланиш хизматини намунали йўлга қўйиш мўҳим аҳамиятга эгадир. Гарчи ўтган беш йилликда умумий оғватланиш шохобчалари режадаги 45 процент ўрнига 47,5 процент кенгайтирилган бўлса ҳам, умумий оғватланиш корхоналари ўзлари маҳсулот ишлаб чиқаришини яхши йўлга қўя олмадилар. Тўғри, кўп жойларда ирриқ корхоналар, завод ва фабрикалар ишчиларини иссиқ оғват билан таъминлаш анча яхшиланди. Бу соҳада Фарғона Тўқимачилик комбинати умумий оғватланиш ходимларининг муваффақиятларини алоҳида қайд этиб ўтиш керак. Уларнинг намунали иши ҳар томонлама мақтовга лойиқдир. Комбинат ошоналари ишчиларнинг 85 процентини иссиқ оғват билан таъминлаб турибди. Маҳсулотнинг 71 проценти комбинат томонидан етиштирилмоқда. Комбинатнинг боғу экинзорларидан олинадиган мева ва бошқа маҳсулотлар ишчилар дастурхонини тўқин қилиб, иссиқ оғват таннарининг арзон бўлишига олиб келмоқда. Ишчиларни иссиқ оғват билан таъминлашни ўзларининг биринчи галдаги вазифалари, ошона завод ёки фабрикамизнинг энг мўҳим чеҳи деб қараётган корхоналар республикамизда тобора кўпайиб бормоқда.

Тараққиётимизнинг суръати савдо маданиятини кун сайин оширишнинг тақозо этаётир. Маида-чуйда нарсалар учун навбатда туриш харидорнинг қимматли вақтини олиши ҳаммамизга маълум. Бундан қўтулиш учун эса ўз-ўзига хизмат қилиш йўлга қўйилган дўконларимиз кўпайтириш зарур. 1970 йилда биз харидорларга маданий хизмат кўрсатишнинг бу йлгор усулини кенгроқ қўллаш борасида бирмуноча ишларни амалга оширдик. Сўнгги уч йил ичда ўз-ўзига хизмат қилиш асосида ишловчи 159 дўкон очилди. Ўз-ўзига хизмат қилиш усули саноат моллари магазинларида ҳам кенг жорий этилмоқда. Фарғона, Наманган, Чирчик, Тошкент сингари шаҳарларда ҳозир шундай магазинлардан 83 таси ишлаб турибди.

Ўтган беш йилликда эришган ютуқларимизнинг асосий омиллари-

дан бири, бизнингча, кўпроқ малакали кадрлар тайёрлаганимиздир. Биз ошона ва дўконларга умумий ўрта ва махсус ўрта маълумотли ешларни иложи борича кўпроқ тортишга ҳаракат қилдик, уларнинг малакасини ошириб боришни ўзимизнинг кечиктириб бўлмайдиган вазифаларимиздан бири деб қарадик.

Савдо маданиятини ошириш, ходимларимизнинг профессионал маҳорати, харидорлар билан ушмуомалалиги ҳам, бизнингча, давлат аҳамиятга эга бўлган масалалардир. Савдо ходимлари ўртасида сиёсий-маънавий ва эстетик тарбияни шундай йўлга қўйиш ва шундай мўҳит яратиш зарурки, дўконга кириш, мол танлаш, харид қилиш одамларнинг руҳини кўтарадиган кўнгилли машғулотга айлانسин.

КПСС XXIV съезди Директиваларида совет савдосининг бундан кейинги тараққиёт йўллари, порлоқ истиқболи очик-ойдин кўрсатиб берилди. Бутун эътибор халқимизнинг кун сайин ўсиб бораётган талаб-эҳтиёжларини қондиришга қаратилган бизнинг мамлакатимизда савдо ходимлари зиммасига ҳам масъулиятли вазифалар тушади. Халқнинг турмуш даражасини яхшилаш, уларнинг маданий-маиший талабларини тўла-тўқис қондириш учун ҳамма имкониятларни яратиб бериш партиямизнинг асосий мақсадидир. Халқнинг турмуш даражаси ошиши билан унинг талаб-эҳтиёжи ҳам ўсиб боради. Ана шу ўсиб бораётган эҳтиёжларини синчиклаб ўрганиш ҳам бизнинг биринчи галдаги вазифамиздир. Айтиш керакки, ҳозирча биз харидорнинг талаб ва эҳтиёжларини яхши ўрганмаймиз. Оқибатда кўпгина дўконларда, оғворларда кераксиз моллар оғвай ҳаракатсиз ётиб қолмоқда. Бошқа бир жойда эса худди шу моллар учун харидорлар навбат кутадилар. Аҳолининг талабларини яхши ўрганмай, уринсиз талабномалар ёзиш ёки талабнома ёзишни тўхтатиб қўйиш ҳоллари ҳам учрайди. Натижада аҳоли учун зарур бўлган бэзиз молларни ишлаб чиқариш ўз-ўзидан камайитиб юборилади ё бутунлай тўхтатиб қўйилади. Масалан, дазмол ёки тикув машинаси сингари молларнинг камчил бўлиб кетишига бэзиз савдо ходимларининг харидорлар талабини пухта ўрганмаганиликлари сабаб бўлди. Шунга ўхшаш камчиликларни умумий оғватланиш соҳасида ҳам учратиш мўкин. Кўпгина ошоналарда жой етишмайди, таомлар сифатсиз тайёрланади. Афсуски, бундай ошоналарнинг раҳбарлари камчиликларга кўникиб қолган, шундай бўлиши табиий, деган кайфиятга тушиб қолган. Биз бундай ҳолларда ҳаммиса мурасис бўлишимиз керак.

Партиямизнинг XXIV съезди Директиваларида савдо ходимлари олдига истеъмол моллари оборотини 1,4 марта кўпайтириш, аҳолининг гўшт, балиқ ва сут маҳсулотлари, туҳум, мева ва полиз маҳсулотларига бўлган талабни тўлароқ қондириш, аёлларнинг оиладаги меҳнатини енгиллатиш чораларини кўриш, умумий оғватланиш тармоқлари, айниқса, завод-фабрика, ўкув муассасалари қошидаги ошоналарни янада кенгайтиришдек масъулиятли вазифалар қўйилган. Биз янги беш йилликда кўркам ва ҳушбичим кийим-кечак, бежирим пойфазал, болалар учун хилма-хил, чиройли кийимларни кўпроқ сотиш учун саноатимизнинг барча имкониятларидан фойдаланишимиз, нафис идиш-товоқлар, мебел ва холоидилникларга бўлган эҳтиёжни тўлароқ қондириш йўллариини тинмай ахтаришимиз зарур. Бунинг учун биз саноат билан бўлган алоқамизни янада мустаҳкамлаб, бунёд этилаётган янги саноат объектларидан вақтида хабардор бўлиб туришимиз, план тузаётганимизга уларнинг ишлаб чиқариш қувватларини назарда туттишимиз, кўп миллионли харидорларнинг эҳтиёжлари асосида саноат моллари сифатига бўлган талабни янада оширишимиз, аҳолига зарур молларни кўпроқ ишлаб чиқариш талаб этишимиз керак. Янги беш йилликда бизнинг олдимизда ана шундай улкан вазифалар турибди.

Бутун дунё пролетарлари, бирлашингиз!

Ўзбекистон

Компартияси

Марказий

Комитетининг

журнали

№ 8 (56) 1971

Август

1925 йилдан
чиқа бошлаган

Ўзбекистон КП Марказий Комитетининг нашриёти

Харидорларга намунали хизмат кўрсатганлиги учун Тошкентдаги Марназий универсал магазини яқинда Меҳнат Қизил Байроқ ордени билан мукофотланди. Суратда: магазинда намунали хизмат қилаётган совет савдоси аълочилари (чапдан): секция мудири Маҳмуд Ҳанумов ҳамда сотувчилар Матлуба Қосимова ва Назира Қодирова.

С. БЕЗНОСОВ фотолари

„ВОСТОК“ ПАРВОЗ ЭТГАН ЕР

«Тоғларимиз улуғвор. Даштларимизнинг текислиги — аргумоқлар тўғидан. Қўмларимиз ўз бағрида кўп сирларни сақлайди,— дейишарди илгари овулимиз қариялари.— Бизнинг тупроғимизда яна бир сирхили жой бор. Бу — Кўкчатов».

Лекин биз овулимиз жойлашган қадрдон тоғлар ва водийлардан ўзга гўзалроқ масканини кўз олдимизга келтиролмас эдик. Қачонлардир овулимизни Уч қайин деб аташган. Бироқ бу унинг республикамиз эндигина тузилган пайтлардаги номи экан. Уша вақтларда бу ерлар Тўракеддибоининг хусусий мулки экан. Аммо шу булоқлар ва ёнбағирлардаги яйловларнинг ҳаммаси биргина одамнинг эканлигига ишониш жуда қийин эди. Яна қариялар ўзларининг болалик ва ёшлик йиллари бизникига қараганда ўзгача, сермашаққат ўтганлигини, уч қайин тағида қанчадан-қанча ёш тўкилганлигини айтишарди.

Аслида-ку, бизнинг болалигимиз ҳам машаққатсиз ўтмаган, унинг бутун қувончларини даҳшатли уруш ютиб кетди. Фақат уруш тугагандан кейингина биз, ўсмирлар, илк бор қуёш нурларининг майинлигини ҳис этдик (илгари қуёш ишлагани қўймай, аёвсиз ўт пуркарди), илк бор она ўлкамизни бутун салобати билан кўрдик, илк бор нима сабабдан оталаримиз овулимиз номини Қарлиғаш деб ўзгартирганликлари ҳақида ўй сурдик.

Афтидан, колхозни тузганлар порлоқ келажак ҳақидаги, инсон иқболининг парвози, инсонни қанотлантирган овоз меҳнат ҳақидаги ўзларининг барча орзу-умидларини мана шу сўзда муҳассамлаштирган эдилар шекилли. Улар худди шу сўз билан жажжи, қушчақчақ ва учқур қушчага бўлган муҳаббатларини ҳам изҳор этганлар. Қалдирғочлар ҳар бир уйда лой ва ҳасдан мустаҳкам им кўрадилар. Улар чиққ деразалардан кенгликларга учиб чиқадилар, дашт сари парвоз этадилар.

Болалик пайтларимизданоқ қушлар бизни сўнсиз, мовий ҳовур чойшабига ўралган йироқларга қорлар эди. Бизнинг улар кетидан учганимиз, дашт кўкида чарх ургимиз келарди.

Эрталаблари нафис¹ ҳарир қаби булутлар овулимиз устидан сузиб ўтаркан, қояларга ялашиб қолар, ям-яшил ўтлоқларга соя ташлар, гулларнинг япроқларига сарин қатраларини сочар эди.

Биз бургутларнинг ҳайбатли чўқилардан қанотларини ёйиб, юксак-юксакларга парвоз этишларини томоша қилардик. Шундай дақиқаларда ўзимизни сило кўрсатишга, завоқ-шавқимизни тийишга интилиб, қарияларнинг сўзларини такрорлар эдик:

Эй сен, орзу, бир зум тинмай курашда,
Этиб бўлмас нарсаларни излайсан...

Бу сатрлар ажойиб революционер шоиримиз Сакен Сайфуллиннинг бундан ярим аср аввал халқ ҳаёти ҳақида аламли ҳаёлларга берилган дақиқаларида ёзган шеъриндан эканлигини билмас эканмиз.

Биз бир куни бургутлар жангини кўрдик. Бу — даҳшатли олишув эди. Осмондан атрофимизга қонли патлар учиб тушарди. Ниҳоят, яра-ланган қуш ерга тушди.

— Энди ўлса керак,— деди дўстим секингина.

— Бургутлар фақат осмонда ўладилар. У тирик,— деди дўстимнинг отаси, бу ердаги яйловга уюрини ҳайдаб келган йилкичи. У эгар урилмаган отга миннишдан чўчидиган, аргумоқлар бўйнига қуриқ ташлашни билмайдиган болаларни ёқтирмас эди.

Гўё унинг сўзларини тасдиқламоқчи бўлгандек ўт-ўланлар орасидан жараҳатланган қанотларини маромсиз силкитиб, бургут тағини кўтарилди. У бор кучини йиғиб бир парча булутга етгач, бирор сония давомда қанотларини ёйиб турди-да, сўнг тоғлар ва даштлар узра айланиб қуюла бошлади. Аммо қанотлари ортқ чидаш беролмади, яраси омонсиз эди. Шунда бургут қанотларини йиғди-да, қояга худди тошдек келиб урилди.

— Бургутлар танҳо яшайдилар, шунинг учун ҳам тезда ҳалок бўладилар, одамнинг эса дўстлари кўп, шунинг учун ҳам у бургутдан кучли,— деди чўпон.

Одам бургутдан кучли. Ерга одамдан қудратли жондор йўқ. Агар у қуллиқ кишанларидан озод бўлса, агар унинг дўстлари кўп бўлса, у буюқ ишларга қодирдир. Ердаги барча гўзал нарсаларни унинг ақли, кўллари бунёда келтирган.

Бунга ишонч ҳосил қилмоқ учун оламни кезишнинг ҳожати йўқ,

бу сўзларга «Восток» парвоз этган менинг юртимдаги бугунги ҳаётдан ўзга яхшироқ далилни ҳеч қаердан тополмайсиз. «Восток» Бойкўнгирдан сайёраларга, фазога кўтарилди. Бойкўнгир, бу — бахт ҳақида, юксаклик ҳақида, кўкларга парвоз қилувчи қанотлар ҳақида орзу қилган боболаримизнинг тупроғи. Уларнинг орзуларини оталаримиз рўёбга чиқаришди.

Фазонинг номаълум йироқ масофаларига биринчи бор из солган «Восток» кемасини Гагарин — бизнинг замондошимиз бошқарган эди. Фазога биринчи йўл Бойкўнгирдан бошланди. Бугун Бойкўнгир — қозоқ даштларидаги фазо бекети.

Даштимиз ҳақида нима дейиш мумкин? Мен бу кўҳна, қимсасиз чаловзор кенгликларни кўп кезганман. Дўстларим билан бирга қозоқ дарёси Эсил ирмоқларидан бутун қўриқ ўлка бўйлаб, то Тюмень тайгасигача саёҳат қилганман. Биз дарё ёқалаб, чаловзорлар ўрнини эгаллаган чексиз олтин бошоқлар денгизи оралаб йўл босдик. Йўл бўйида янги совхоз посёлкаларининг оқ уйлари қад кўтариб турарди. Дашт ана шундай манзара касб этган эди.

Бу дашт тарихи — республикамнинг тарихи, бу — ҳозирги жўшқин ҳаёт кўйидаги қадрдон Қарлиғашимнинг тақдири. Ниҳоят, бу оталаримизнинг — собиқ кўчмачиларнинг тақдири; бу бизнинг — буюқ ғалабалар вояси, орзусини амалга оширувчи романтикларнинг тақдири.

Бир эслаб кўринг-а, қўриқ қандай очилган эди, Қозоғистон бугдўйининг биринчи миллиард пудан қандай олинган эди!

Эҳтимол, бу — баъзи бировлар учун сарғайиб кетган газета саҳифаларидир; «бадийи нуқта» назардан баҳолувчи кинофильмлардир. Лекин биз учун, бутун республикамиз учун, бир бурда иссиқ ноннинг ҳақиқий қадрини биладиган ҳар бир киши учун бу — шу ҳаётни деб, фаровонлиқни деб, совет кишилари келажак авлодларининг бахт-иқболини деб майдонга келган буюқ жасоратдир.

Меҳри томирларимга она сuti қаби синган, тўнғбўй, шиддатли даштим бағрида борган оғир курашга шоҳид бўлганлигимдан фахрланаман.

Сув юйиб кетган, кўлмакли йўллар, гилдиракларни ўпқонига тортувчи балчиқ, сўнгра қаҳратон, қаҳратон бўлганда ҳам аёвсиз қаҳратон! Яна бўрон ва қор. Қор тағида ертўла. Даштда эса бўрон, даштда эса ун ва ёғ, керосин ва китоб, белкуррак ва болға ортан, ахлаб қолган машина. Гўё даштнинг абадий ҳўқмдори — шамол даштни обод қилиш учун келган кишиларнинг ер юзидан суғуриб ташламоқчидай.

Совуқдан юзлари ёрилиб кетган даштлик қариялар невараларининг тенгдошларини бўрондан қўтқариб, иссиқ гўшаларига бошлашар эди.

Едимда, уруш йилларида нуроний оналаримиз уруш хароб қилган белорус тупроғи ва украин далаларидан келган гўдаклар, аёллар, ярадор жангчиларни худди шу таразда ўз уйларига бошлаб қирганлар, улар билан бир ҳўплам сутгача баҳам кўрганлар. Бироқ у пайтларда одамлар тишининг оқини кўрсатмас, қайғу-ҳасрат одамларни тунд қилиб кўйган эди.

Коммунистар ва комсомоллар қадрдон жойларини ташлаб даштимизга келишди. У кезлар буюқ ўзгаришлар ойлари, буюқ воқеалар кунлари эди.

Бу жасоратни қайси сўзлар билан ифодалаш мумкин, уни қандай воситалар билан тасвирлаш мумкин? Мен шу ҳақда уйлалман ва кўз олдимда Кўкчатов орқасидаги дарёдан дўстларини қўтқараман деб минг тўққиз юз эллик бешинчи йилда муз остида ҳалок бўлган рус йигитининг нур ёйлиб турган қадрдон юзи намоян бўлади. Ундан кейин бошқа чехралар, Олия Мўлдағулова ва унинг дўгонаси Маншук Маметованинг — икки қозоқ қизи — совет шарқи аёллари орасидан чиққан биринчи Совет Иттифоқи Қўҳрамонларининг ёқимтой чехралари кўз олдимга келади. Уларнинг хохи муқаддас Россия тупроғида.

Аммо голиб қўёшнинг абадий йўлдоши — баҳор келди. Қўёш муз-ини эритди ва ҳалок бўлган йигитнинг тенгдошлари чаловзорга қўш солдилар. Баҳор қўёшининг нурлари билан. Бирга улар қўшқ қўйлаб, асов табнатга қарши буюқ жангга отландилар. Асрий заранг совутидан озод бўлган ер эркин нафас олди, одамга олтин бошоқлар ҳада этди.

(Охири 4-бетда)

Азамат ўлка шунуҳи.

* * *

Гоҳ бетоқат кутасан
Дилдан гашлик аршиин,
Бошинг узра тутасан
Тиниқ илҳом парисин.

Қонинг ўйнаб туради
Чашма суви тошгандай,
Талпинидади юрагинг
Нур қўйинга шошгандай.

Еруғ дунё чароғидан
Кўнгил кўзин очади.
Теран ўйлар булоғидан
Сўз ирмоғи тошади.

Шунда шоир бел боғлаб,
Кўз ташлаб келажакка,

Дунё поклигини чоғлаб,
Далда берар юракка,

У сезади оламнинг
Аламини, дардини.
У эштар одамнинг
Фарёдини, арзини.

У жар солиб тўлғанар,
У ишонар ақлга.
Адолат руҳи ўйғонар,
Янграб ўзоқ-яқинга.

Утли юрак, аччиқ тил,
Сиеҳи худди оғу...
Нима қилсанг шуни қил,
Шоирнинг бўлгани шу!

А Б А Й

СССР халқ артисти Бибигул Тўлаганова.

Излар

Қарайман қорайган сўқмоққа,
Қарайман кўмилган изларга,
Ҳозирман изларин изларга,
Ҳозирман мақтаб куй айтмоққа.
Қарайман кўмилган изларга,
Қарайман қорайган сўқмоққа.
Ҳозирман изларин изларга,
Ҳозирман йўқлаб ёш тўқмоққа.

Кўраман оқ товон йилларин,
Кўраман: тонларин — тонг эмас,
Кўраман: улкан юрт — бир қафас
Кўраман хўрсинган дилларин.

Кўраман: оқшомлар — қон-олов,
Кўраман ғам оққан кўзларин.
Тинглайман: «Элим-ов, элим-ов!»
Тиз чўкиб айтилган сўзларин,

Сўйлайди сўқмоқлар бўғилиб,
Қўшиқлар ҳайқиради изларда.
Утганлар қолдирмиш туг килиб —
Қўшигин, ниққини бизларга.

Ёшлигим

Келганда ёз айланиб, куз айланиб,
Келмайсан нега, ёшлик, юз айланиб!
Отмади кимлар сенга таъна тошин,
«Топдинг, — деб, — не марҳамат биздан тоинб!»
Кўпдандир сен ошносан фақат ёдга,
Ёдингми, етмадингми айт, муродга!
«Хайр», деб сўнгги бора қолган эдинг,
Хўв, ўша тол тағида сен абадга.
Мен сени шундан кейин кўп изладим,
Ўтса ҳам неча йиллар кўз ўзмадим.
Бир кўни бордим ўша тол ёнига,
Кўрдиму ҳазон фаслин, хўп бўзладим...
Ёшлигим, кўнгилин чопса келгин тагин,
Энди-ку орамизда йўл ҳам яқин.
Кўрайлик бир-бировда ўзимизни,
Уйлама: мен — қадрсиз, сен — бир олтин.
Кечаги гўдакмасман энди асло,
Келақол, ардоқлайин, кел бебаҳо.
Яшасак бирга-бирга, бир умрга —
Сўймагай ёшлик ўти, бил, доммо.

Ч. ЭРҒАШ таржимаси

Шуълалар

Оқ шуълалар сўзлайди ўнсиз,
Оқ осмоннинг тиллари бўлиб.
Кўк шуълалар сўзлайди ўнсиз,
Кўк уммоннинг тиллари бўлиб.

Оқ шуълалар,
Ним кўк шуълалар
Оқишига турибман боқиб.
Шуълаларнинг ҳовучидан зар
Тўкилади тонг каби балқиб!

Тонг отарда
Кўкимтир бўёқ
Оқ бўёққа сўзлайди ўнсиз.
Сирлашади, гўёки, ҳар ёқ
Бўлсин, дея, сиксимёҳ тўнсиз,

Кундуз — оққув,
Оқ шуъла пуркар,
Оқ шуълалар ақин-йирокда.
Алвон шуъла бўлмаса агар,
Инсон қолар ҳасрату доғда!

Ўзбек гўзали

Навойнинг ўзи қўйлаган
Тундан қаро шахло кўзларин,
Кеча-кундуз уни ўйлаган,
Ёқтирмаган асти ўзгани!
Ғазалига жон бўлиб кирган,
Пардозлаган қофия, сўзин,
Ўзун сочи тақимга урган
Гўзаллардан ўзмаган кўзин.
Мен ҳам кўриб ўзбек гўзалин,
Демай қўйдим, рост гап; ўзгани!
Шунда билдим улуг шоирнинг
Нечун ёниб ғазал ёзгани!!

* * *

Ёр кўррасси бир дона бугдой:
Ойдин тунининг сўтини ичган,
Қайноқ куннинг ўтида пишган.
Ёр кўррасси гўёки атай
Икки бўлак бўлганик, ҳамон
Ўртасида гуркирар олош,
Икки бўлак, икки хил яйлош.
Кўзларини ёндирар алвон.
Ёр яралган тоғдан, денгиздан,
Шуъла эмиб қуёш — кундуздан,
Ёр кўррасси баъзан ёш деймиз,
Баъзан қари — миллирд ёш деймиз.
Ёр кўррасси бир бугдойсимон
Кафтиимизда тутамиз омон!

ШУҲРАТ таржимаси

Бургут ИСҲОҚОВ

Юлдуз

Унутмайман ҳали ҳам,
Бугунгидек ёдимда:
Чиққан эдик кўчага,
Бувижоним ёнимда.

Ёз тунин кулар эди
Юлдузлари парпираб.
«Юлдуз олиб бер!» дедим
Бувимга, оёқ тираб.
Бувим шўрлик қийналиб,
Деди менга: «Бўтам, бас!
Юлдуз — тангри чироғи,
Сенга ўйинчоқ эмас.
Кўкда турган юлдузга
Гуноҳдир қўл чўзиш ҳам.
Тангрининг қаҳри келар,

Ундай дема ҳеч, болам!»
Шундан бери орадан
Талай йил ўтиб кетди.
Қишлоқларим, қирларим
Ўзга чирой касб этди.
Бувим, илоҳий чироқ
Деган ўша юлдузини
Кўкдан олиб тушди, у —
Ёритар уйимизни.

А. ШЕР таржимаси

(Боши 2-бетда)

Сталинград остоналарида ғалаба қозongan армия дунёдаги энг ёш армия экан. Билмайман, бу тўғрим, йўқини, бирок, мен бошқа нарсани — ўн олти ёшлиларнинг дон учун бўлган буюк курашдаги ғалабасини кўрдим.

Айтинг-чи, бизнинг ёшлигимизни совет кишиларининг бу улугвор қаҳрамонлигини тасвирлашга кимнинг қудрати етади?

Қозоқ халқи, гарчи бургутга ўхшаса-да, яқна ўзи даштини бундай гуллата олмас эди. Лекин мен шу билан фахрланаманки, бу халқ асрлар мобайнида шарқ, ғарб, жанубдан хуруж қилган ёт суворийлардан ҳозирда бизнинг умумий бахтимиз учун ҳосил бераётган шу чексиз кенгликлари сақлаб қолди.

Даштини ўзлаштиришда, уни ғаллазорга айлантиришда, унда шаҳару кишлоқлар қуришда, завод ҳамда фабрикалар бунёд этишда бизга оталаримиз қон тўкиб эришган дўстлик, биродарларимиз ва қардошларимиз ёрдам бердилар. Бундан юз йиллар муқаддам қозоқ халқининг улуг фарзанди, тиниб-тинчимас сайёҳ ва толмас маърифатпарвар Чўқон Валихонов ўз халқининг Европа маърифати асосида билим олишини орзу қилган эди. Ундан ярим аср кейин эса, қозоқларнинг бошқа бир истеъдодли фарзанди, демократ шоир Султон Маҳмуд Тўрайғоров алам билан, қозоқ даштида китобхонлар ҳам, китоб ҳам йўқ, деган эди. Улар икковлари ҳам ёш кетдилар, ҳатто ўттиз йил ҳам умр кўрмадилар.

Аммо уларнинг орзулари рўёбга чиқди. Ёзувчиларимизнинг китоб-

ларини мен Прага ҳамда йироқ Африканинг Конакри шаҳридаги жавонларда кўрдим, расомларимиз асарларини эса, Вена ва Будапешт кўргазмаларида учратдим. Мухтор Аvezов ва Қуниш Сотбоевларнинг номлари дунёнинг жуда кўп мамлакатларида машҳур.

Энди қадимий еримизнинг бойликлари очилди. Сахро ва қумликларнинг сирлари аён бўлди, тупроғимиз тағида буюк денгиз борлиги кашф этилди. Энди қумга нам, инсонга ҳаёт бағишловчи фавворалар осмону фалакка отилмоқда. Қадимий Иртиш — Эртишга тўғон солинди. У қояларни кемириб, тупроқ ва қумни ўйиб оқади. Иртишнинг тийиқсиз кучи учун уни «қора», «кўр», деб аташган. Энди эса у инсонга нур бермоқда. Инсон қўли бунёда келтирган денгиз узра қайиқларнинг елканлари шамолда ҳилпиримоқда. Олтин дашт ўлкаси — Сарнорқада улкан домналар қад кўтарди.

Ҳозир қаерга борманг, олтин даштиимизнинг қай бурчига қараманг, сиз тенгдошларимини — руслар ва қозоқларни, латишлар ва ўзбекларни, украин ва қирғизларни — Ватанимиздаги барча миллат фарзандларини учратасиз. Бу даштларда нимаики бунёда келган бўлса, унда уларнинг ҳам хизматлари катта. Қозоқ ери, бу — асл маънодаги ёшлик, жасорат ва шон-шараф ўлкаси. Бизнинг республикамиз — машаққатли, лекин гўзал коммунизм йўлидан бораётган қудратли ва доврақ кишилар ватанидир. Биз ҳозир нигоҳимизни бургутлар изига эмас, балки ундан-да юксакларга қаратганимиз. Биз сўнъий йўлдошларимизга меҳр билан боқамиз. Биз далаларимиздан парвоз этган «Восток» йўлини яна ҳам кенгайтириш ва давом эттиришни орзу қиламиз.

ОРЗУГА ХАЙКАЛ

Беш йиллик
режалари
амалда

йдин кеча. Сайхун қирғоғида туриб, нимқоронғида жимирлаб оқётган тўлқинларга тикиламан. Сувда этак-этак юлдузлар оқиб келмоқда.

— Хув, анави нурга чўмилиб ётган Фарҳод ГЭСи, мана бу чап соҳилдаги чироқлар. Ширин шаҳарчаси, — деди Сирдарё ГРЭСининг бош инженери Лев Владимирович Иванов. — Юринг, буюқ Алишер Навоий орзу қилган Фарҳод ва Ширини кўриб келамиз.

Соҳилда қақмоқ қақнади. Момақалдиросқиз. Ваҳимасиз. Дарёга олов пуркадию, сўнди.

— Пайвандчилар, — деди бош инженер. — ГРЭСининг бир юз саксон метрли мўрсини тиклашмоқда. Ўзбекистоннинг янги қуёши бўлади бу. Ҳозир республикамизнинг бирор соҳасини электр қувватисиз тасаввур этиб бўлмайди. Улкан дастгоҳларни электр ҳаракатга келтиради. Нон пиширади. Далаларга, яйловларга сунъий ёмғир ёғиради. Ирригация, мелiorация иншоотлари, насос станциялари қуриши, минерал ўғитлар тайёрлаш... ҳаммаси электр қуввати билан бажарилади. Энергетикамиз гиганти Сирдарё ГРЭСини шу мақсадда қураёмиз...

Йўл-йўлакай гурунглашиб кетдик.

— Сирдарё ГРЭСининг бошқа нурхоналардан афзаллиги нимада?

— Афзаллигимиз? Тез қурилади. Кам маблағ сарфланади. Қуввати эса неча йиллар қурилган Братск ГЭСига, эллик бешта Фарҳод ГЭСига тенг бўлади. Корхонамиз асосан Бухоро вази билан ишлайди. Биринчи навбат қурилишида тўртта энергия блоки ўрнатилади. Ҳар бирининг қуввати 300 минг киловаттга тенг. Блокда икки корпусли қозон-агрегат қурилмоқда. У бир соатда 950 тонна буғ ҳосил қилади. Пайвандчиларимиз юз тоннали ускуналарни заргарона аниқлик билан ўрнатмоқдалар.

— ГРЭС учун нега Сирдарё ёқаси, Бек-ободга яқин жой танланди?

— Ҳа, қидириб, кенгашиб шу жойни танладик. Бугун совутиш учун сув керак. Сирдарё яқин. Дарёдан ГРЭСчага канал ҳам чиқардик. Сўнг темир йўл яқин, Фарҳод ГЭСи яқин. Атрофда аҳолиси зич қишлоқлар бор. Улардан малакали ишчилар тайёрлаб олдик.

Бир оз нуқулай томонлари ҳам бор. Секундига ўттиз-қирқ метр тезликда эсадиган Бек-обод шамоли қурилишга ҳалакат беради. Шу сабабли бош корпуснинг усти ёпиқмоқда. Ер ости сувлари ҳам яқинроқ. Сульфат бетонни емиради. Бунинг ҳам чораларини қидир-япмиз.

— ГРЭС қачон ишга тушади?

— Биринчи навбати 1972 йилда халқ хўжалигига электр қуввати бера бошлайди. Анча ишлар қилиб қўйдик. Ўн уч минг аҳолига мўлжалланган мана шу Ширин шаҳарчаси қуриб битказилмоқда. 6 километр узунлидаги канал қазилди. 250 минг куб метр темирбетон, тўққиз миллион куб метр тупроқ қазилди ишлари бажарилди. Станция 1980—81 йилларда тўла қувват билан ишлайди.

— Иссиқлик электр станциялари, оз капитал-мблағ сарфлаб, тез қуриб битказилар экан. ГЭСлар қуришга ҳоҷат борми?

— Бор. ГЭС қуришга кўп вақт, узоқ муддатли капитал маблағ сарфланадию лекин кейин фойдаси кўп. У деярли текин хизматкор бўлиб қолади. Сув текин. Бутун Братск ГЭСини уч юз киши бошқарса, Сирдарё ГРЭСи қуриб битказилганда ҳам бу ерда бир ярим минг киши ишлайди. Иссиқлик электр станциясига кўп газ, ёнғилги сарфланади...

«Эллик бешта Фарҳод ГЭСига тенг...» Инженернинг бу сўзлари уруш йилларини, қишло-

ғимизни, болалигимни эслатди. Сандал устида еттинчи чироқ хира ёниб турар. Бибим эски, ёғочлари чирган чарчининг қўлогини ғир-ғир айлантириб, бужмайган лабларини бир оз очиб, ёқимли хиргойи қилардилар. Мушукча қулоқларини диққайтириб, дугга ўралаётган ипни юлиб олмоқчи бўларди. Мен бибимнинг ёнида ўтириб, кўсак чувийман.

— Мома.

— Ҳа, моманг айлансин?

— Мен ҳам бир айлантирай.

— Кўй, қўзичоғим. Вақти келиб сенинг ҳам бошинга тушар. Катта-катта илқир чархларни айлантирасан. Бу чарх менинг момамни ҳам қаритган.

— Сизнинг ҳам момангиз бормиди?

— Ҳа, ўргилай, бор эди.

— Ёлгон. Ўзингиз момасиз-ку.

Бибим ёқимли куладилар. Ажинлар орасида яшириниб ётган кичик кўзлари милтирайди.

— Мома-мома...

— Лаббай, ўргилай?

— Бобом қачон келадилар?

— Согодингми! Ҳадемай келиб қоладилар.

Ҳозир бел-кетмонларини ювиб, хуржунларини елкаларига олаётган бўлсалар керак.

— Бел-кетмонини нима қиладилар?

— Қадим-қадим замонларда Фарҳод деган паҳлавон ўтган...

— Биламан, биламан. Бобом ўқиб берувди-лар. У тоғларни кесмоқчи бўлган.

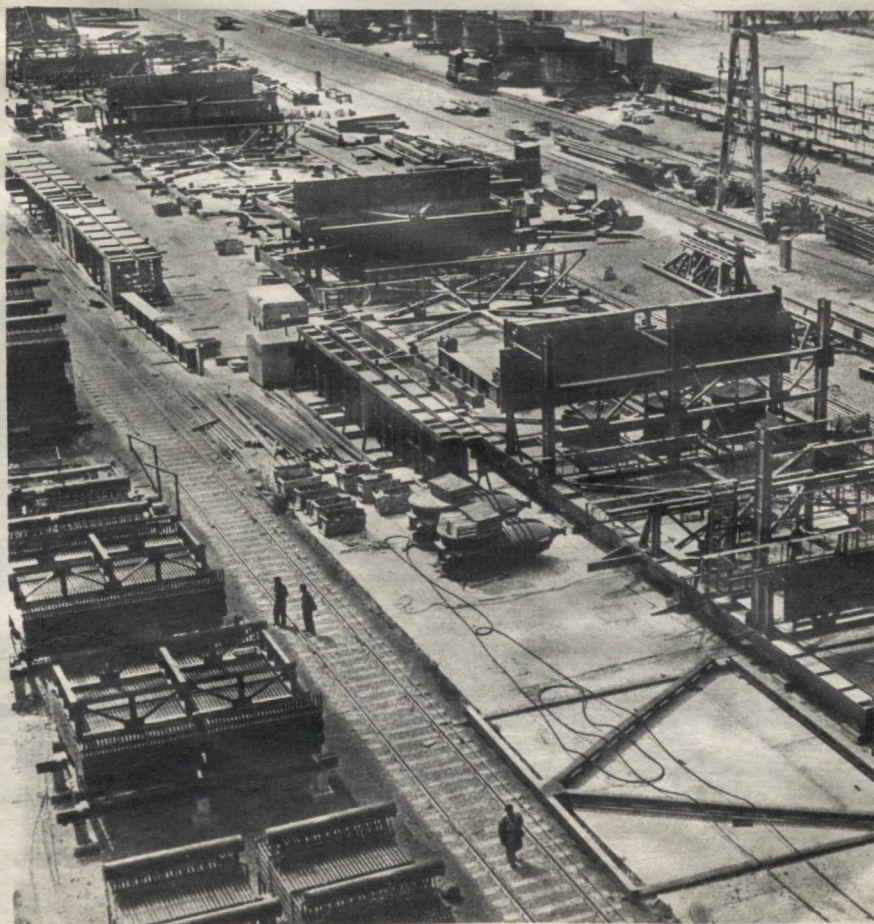
— Ҳа, ана ўша паҳлавон қояларни кесиб, канал чиқариб Сирдарё сувини қўлларнинг Мирзосига оқизмоқчи, Ширинга шаҳар қуриб бермоқчи бўлган. Қўли қисқалик қилиб, бажаролмаган. Мана бобонглар, олтимиш минг колхозчи ҳашар қилиб, Фарҳод ГЭС қуришмоқда. Гидр илқир станса қуёшдай катта эмиш. У қўлларга сув берармиш, қишлоқларни нурга кўйиб юборармиш...

Ана, ўша Фарҳод ГЭСи. Ана, Ширин шаҳарчаси. Олтимиш минг киши шу мўъжазгина ГЭСни қурган бўлса, бобонинг неваралари, бир ярим минг замондошим биби айтган «қуёшдай катта» Сирдарё ГРЭСини бунёд этмоқда. Бу нурхона соҳилда халқимизнинг асрий орзусига қўйилган ҳайкал бўлиб қолади.

Н. САРВАРОВ

Сирдарё ГРЭСи қад кўтармоқда...

А. ГОРОКРИК фотоси

Владимир Ильич Ленин 1920 йилнинг ноябрда Ишчи-Дехқон назорати халқ комиссарининг ўринбосари В. А. Аванесовга ёзган кичик мактубида Нижегород радиолaborаторияси учун 36 миллион сўм пул ажратиш зарурлигини ўқитиб ўтган эди. Шу хат Ўзбекистонда ҳам радио эшитиришни ташкил қилишда муҳим аҳамиятга эга бўлди.

Нижегород радиолaborаторияси ўша пайтда Меҳнат ва Мудофаа Советининг В. И. Ленин имзолаган қарори асосида Москва шаҳри учун радиотелефон станцияси барпо этиш устида иш олиб борарди.

Мамлакатимиз оғир йилларни босидан кечирар, бу эса радиолaborаториянинг фаолиятига ҳам таъсир кўрсатар эди. Лаборатория ходимлари электр қуввати танқислигидан қутулиш учун алоҳида электр станция қуриш ҳаракатига тушадилар. Бироқ Нижегород радиолaborаторияси Москва бюросининг бошқарувчиси П. А. Остряковнинг маблағ топиш йўлидаги барча ҳаракатлари беҳуда кетади. Нихолат Остряков 1920 йилнинг 16 ноябрь куни шахсан Владимир Ильич Ленинга мурожаат қилади.

Владимир Ильич Остряковни дарҳол қабул қилиб, ундан Нижегород радиолaborаториясининг аҳоли, ишнинг бориши, қийинчиликлар ҳақида сўраштиради, электр станция учун маблағ ажратишга кўрсатма беради.

ТАРИХИЙ РАДИОГРАММА

Владимир Ильич Лениннинг бевосита ёрдами билан радиолaborатория учун мустақил электр станциянинг қурилиши тезлашади. Ана шу воқеалардан сўнг 1920 йилнинг 17 декабрь куни Ўзбекистон радиосининг тарихи билан боғлиқ бўлган мана бу радиogramма дунёга келади:

«МОСКВАДАГИ ҚУВВАТЛИ РАДИОСТАНЦИЯ РАДИОГРАММА

Москвага, Тошкентдан. № 1630.

Москва радиосининг мудирига. 17 декабрь соат 17-ю 25 минутдан соат 19 гача Москва радиотелефонини эшитдик. Сўхбат натижаси: овоз тиниқ, баландроқ, ҳатто телефон мембранасини титратади, бироқ узлусиз урилиб турган электр зарядлари оқибатида ҳамма гапни қабул қилишнинг иломи бўлмади. Гаплашдилар: техника радиолaborаториясининг мазкур телефонни яратган ихтирочис ва ходимлар. Шунингдек, немис тилида ҳам бир неча марта гапирдилар.

Тошкент радиосининг мудирини».

Радиogramманинг охирига П. А. Остряковнинг қўли билан: «Тошкентгача 2550 қақирим», деб ёзилган илова ҳам бор.

Халқ Комиссарлари Совети ишлар мудирлигининг штампидан маълумки, радиogramма 1920 йилнинг 20 декабрь куни 12728-рақам билан рўйхатга олинган. Бу Нижегород радиолaborаториясининг узоқ масофадан қабул қилган биринчи радиogramмаси эди.

Шундан сўнг Нижегород радиолaborаторияси Москва бюросининг мудирини П. А. Остряков дарҳол Владимир Ильичга қўйидаги хат билан мурожаат этади:

«Халқ Комиссарлари Советининг раиси ўртоқ Ленинга.

Ушбу хатга Тошкентдан олинган телеграммани илова қиламан. 2550 қақирим масофага мўлжалланган радио-телефон юзасидан олиб борилаётган ишлар муваффақиятли янунланди. (Берлингача бўлган масофа Тошкентга нисбатан камроқ — 1500 қақирим. Парижгача бўлган масофа эса Тошкентгача бўлган масофага қарийб тенгдир — 2500 қақирим.

Почта Ишлари халқ комиссарлиги радиолaborаторияга бир қанча ўзаро боғлиқ телефон станциялари қуришни танлиф қилди, бироқ бу иш шу қадар мураккаб, уни алоҳида ўйлаб кўриш зарур ва бу ҳақдаги фикрларини шахсан Сизга етказишни маъқул, деб ҳисоблайман, Остряков».

Бу хатда Халқ Комиссарлари Совети ишлар мудирлигининг штампини ва қўйидаги резолюция ҳам бор:

«Фақат съезддан кейин қабул қилиш мумкин.

Нима зарурлигини ёзсин».

Бу — мудирлик ходимларининг бири томонидан ёзилган бўлса керак.

Хар иккала ҳужжатнинг асл нусхаси Москвада, КПСС Марказий Комитети ҳузуридаги Марксизм-ленинизм институтининг Марказий партия архивига сақланмоқда. Бу икки ҳужжатнинг фотонусхалари ақинда марказий матбуотда эълон қилинди. Журналхонларимиз эсласалар керак, улардан биринчисининг копияси «Гулистон»нинг шу йил 5-сонидаги «Радио ва Октябрь» деган мақолага илова қилинган эди.

Радио-телефон қуриш ҳақидаги декретнинг лойиҳаси П. А. Остряковнинг изоҳ хати билан 1921 йил 26 январда Халқ Комиссарлари Советига берилган, орадан бир кун ўтгач, махсус декрет қабул қилинган эди.

Урта Осиёда энг кучли узоқ радиусли радиостанция — 1927 йили Тошкентда ишга туширилди. Аммо Тошкент радиоси Москва билан биринчи марта 1920 йилнинг декабрида алоқа боғланган ва бу тўғрида дарҳол Владимир Ильич Ленинга хабар қилинган эди.

Бундан ярим аср муқаддам дунёга келган қозғосиз газетанинг ёрқин тарихида Тошкентнинг ҳам ўз ўрни бордир.

Анвар ТОЖИЕВ

БИР ТИЛИМ ТАРВУЗ

Воқеий лавҳа

Ёз охирида қолган кунларнинг бири. Машқлар тугагач, солдатлар сарғая бошлаган майсаларга чўзилиб дам олишмоқда. Бир пайт пастликдан:

— Ҳей, бу ёққа келинглар,— дея қичқирди кимдир. Ҳаммамиз ўша томонга қарадик.

— Тарвуз! Тарвуз топдим! — деб қичқирарди, фарғоналик Комилжон деган бола.

Югуриб борсак, чиндан ҳам ўтлар орасида қучоқча сийғайдиган катта қора тарвуз ётибди. Ёмгир сувини ичиб етилган чўл тарвузи қачондир полиз бўлган ерда ўсган эди.

Йигитлар бир зумда давра олишди. Каттакан лалми тарвуз қип-қизил чиқди.

— Э, Баҳодирга ҳам олиб борайлик, у бўлинмада навбатчи эди,— деди кимдир.

Тарвуздан унга бир тилим қолдирдик.

Кейин йўлга чиқдик. Кенг поёнсиз чўл бошланди. Фир этган шабада йўқ. Орттоб тиккадан олов ёғдиради. Чўл иссиқдан ҳансирайди. Тепада тўғрай чулдирайди. Кимдир қўшиқ бошлади, бошқалар ҳам унга қўшилишди. Машинамиз чангни бурқситиб, олға интилади. Солдатлар овози чўл сукунатига гўлгула солади.

Қутилмаганда машинамиз таққа тўхтади. Ҳаммамиз қалқиб кетдик. Чанг тарқагач, йўл четида эшак миниб турган нуроний чол билан уч-тўрт ёшлар чамасидаги қизалоққа кўзимиз тушди. Ақтидан, машинани шўлар тўхтатишган. Чол эшакдан тушиб бизга яқинлашди:

— Салем шарақларим! Сиздерде бир жўтум сув табилмайми? Немерем сувсаб қолди.

Ҳаммамизнинг нигоҳимиз кўзлари жовдираб турган қизда. Флягаларни кўра бошладик. Афсуски бирон томчи ҳам қолмаган экан.

Чол ўқиниб изига қайтди. У неварасини «Машинадагилардан сув олиб бераман», деб юпатган бўлса керак, энди унга қандай баҳона кўрсатишни билмай қийналарди.

Машинамиз гуриллади. Ҳаммамиз ноқулай аҳволда-миз. Чурқ этмаймиз. Кимдир яна бир бор флягасини текшириб қўрди. Сув йўқ. Шу пайт бирдан:

— Тўхтанглари! — деб қичқирди Комилжон.

Ҳаммамиз унга ялт этиб қарадик. Комилжон ҳали Баҳодирга, деб олиб қўйган бир тилим тарвузни ушлаб турарди. Дилимиз яйраб кетди. Хайрият, қизчага нажот топдик.

Жўнар эканмиз юзиде табассум жилонанган қизалоқ бизни қўл силкиб кузатиб қолди.

Машинамиз олға интилади. Ҳаммамизнинг қалбимизда қувонч. Яна қўшиқ бошланди. Поёнсиз чўлда яна аскарларнинг салобатли, жарангдор, марғур овози янгради.

Н-қисм.

Нарзулла ЧУТБОВ

«Беш йилликнинг асосий вазифаси — социалистик ишлаб чиқаришнинг юксак суръатлар билан ривожлантириш, унинг самарадорлигини ошириш, фан-техника тараққиёти ва меҳнат унумдорлигини ўстиришни жадаллаштириш негизда халқ ҳаётининг моддий ва маданий даражасини анча юксалтиришни таъминлашдан иборат».

«...беш йил мобайнида мамлакатнинг иллий даромадини 37—40 процент кўпайтириш, айни вақтда бу кўпайтиришнинг камиди 80 процентига меҳнат унумдорлигини ошириш йўли билан эришиш».

КПСС XXIV съезди Директиваларидан.

Хурматли редакция!

Мен КПСС XXIV съездининг тўнқизинчи беш йиллик ҳақидаги Директиваларини ўрганмоқдаман. Уни чуқур ва батафсил билгим келади. Менинг бир саволимга жавоб берсангиз, Директиваларда меҳнат унумдорлигига нўп эътибор берилади, унда бу ибора бир неча марта такрорланган. Меҳнат унумдорлиги нимадан таркиб топади?

Мираҳмад БУТАБОВЕВ,

В. И. Ленин номидаги Тошкент Давлат университети филология факультетининг кечки бўлим студенти.

Ўртоқ М. Бутабоевнинг саволига жавобан илмий ходим И. Вдовенконинг қўйидаги мақоласини босдик.

МЕҲНАТ УНУМДОРЛИГИ НИМА?

Ишчилар сонини икки баравар кўпайтириб, корхонада ишлаб чиқариш ҳажмини ҳам шунга яраша ошириш мумкин. Аммо бу йўлдан чексиз фойдалана бериш мумкин эмас: бориб-бориб одам етишмай қолади. Шунинг учун ишлаб чиқариш ҳажмини юқори меҳнат унумдорлиги ҳисобига кенгайтиришга ҳаракат қилинади.

Меҳнат унумдорлиги маълум вақт бирлиги (секунд, минут, соат, кун, ой, йил) давомида ишлаб чиқарилган маҳсулот миқдори билан ўлчанади. У бир ишчи, бригада, корхона фаолиятини ҳам, бутун саноат тармоғи ёки умуман халқ ҳўжалиги фаолиятини ҳам характерлайди.

Меҳнат унумдорлигининг ўсиб бориш қонуни асосий иқтисодий қонуналрдан бири ҳисобланади. Ҳар қайси ижтимоий формация ўзидан илгаригисидан анча тараққий этган ижтимоий меҳнат унумдорлиги билан фарқ қилади. Шунинг учун ҳам В. И. Ленин бунга 1919 йилдаёқ эътибор бериб, ёзган эди: «Меҳнат унумдорлиги янги ижтимоий тузумнинг енгиб чиқиши учун оқибат натижада энг муҳим, энг асосий нарсасидир». Унумдорликнинг юксалиши маҳсулот ишлаб чиқаришнинг ишчилар сонини кўпайтирмай туриб ошириш ҳамда маҳсулот тайёрлашнинг камайитрмаган ҳолда ишчилар сонини қисқартириш имконини беради.

Бордию меҳнат унумдорлиги ўсмасе, ишлаб чиқариш ҳажмини ҳозирги пайтгача, айтилқик, 1913 йил даражасида сақлаб туриш учун (ўша вақтдан бери у 16 баравар кўлайди) бизга саноатнинг ўзиде 350 миллионга яқин ишчи ва хизматчи керак бўларди. Ҳолбуки, СССРнинг жами аҳолиси 242 миллион кишидан иборат.

Агар бизда 1940 йилдаги меҳнат унумдорлиги даражаси сақланиб қолса, бу ҳолда саноатда ҳозир бутун халқ ҳўжалигида шуғулланаётгандан ҳам кўпроқ, яъни 115 миллион ишчи ва хизматчининг банд этишга тўғри келарди.

Бироқ меҳнат унумдорлигининг ҳар қандай ўсуви ҳам фойдали бўлавермайди.

Мана бир мисол. Бир тикувчи ойига 20 та костюм тикарди, дейлик. Машина ва механизмлар ёрдамида у икки марта кўпроқ — 40 костюм тика бошлайди. Тикувчининг меҳнат унумдорлиги ўсдими? Ҳа, ўсди. Шу билан бирга тикувчилик саноатида ҳам меҳнат унумдорлиги юксалди. Бундан умуман халқ ҳўжалиги манфаатдор бўлди, бутун халқ ҳўжалигининг меҳнат унумдорлиги ошдими? Номалум. Чунки, агар бу машина ва механизмларни икки киши бир ой да-

Новоий Кимё комбинати компрессия цехининг илгор ишчиси Эркин Тошев меҳнат унумдорлигини оширишдаги жонбозлиги билан корхона коллективининг хўрматини қозонган.

А. ГОРОКРИК фотоси (ЎЗАТГ)

вомида ясаган бўлса, уларнинг ўзини тикувчиликка ўргатиш фойдалироқ бўларди. Шунда биз бир ойда $20 \times (1+2) = 60$ та костюм олишимиз мумкин эди. Бу машина ҳамда механизмларни бир ойда бир ишчи ясаган ҳолда ҳам меҳнат унумдорлиги ўсмайди. Машинани фақат бир ишчи бир ойдан кам муддатда ясаган тақдирдагина ижтимоий меҳнат унумдорлиги ошиши мумкин.

Ишчи кучигина камайиб қолмай, балки бутун ишлаб чиқаришга кетаётган ҳамма сарф-харажатлар камайгандагина меҳнат унумдорлигининг ўсгани фойдали бўлади. Маҳсулотнинг таннарни сарфланган ишлаб чиқариш воситаларида ифодаланган илгариги меҳнат харажатларидан ҳамда иш ҳақи шаклида намоён бўладиган янги сарфланган инсон меҳнатидан ташкил топгани учун, «меҳнат унумдорлигининг ошиши шундан иборатки, унда жонли меҳнат ҳиссаси камаяди, илгариги меҳнат ҳиссаси ошади, лекин шундай тарзда ошадики, товардаги меҳнатнинг умумий суммаси камаяди», деб ёзади Карл Маркс.

Меҳнат унумдорлигининг икки баравар ўсуви бир ишчи икки марта кўпроқ маҳсулот тайёрлаётгани ёки шунингдек, маълум маҳсулот ишлаб чиқаришга икки марта камроқ вақт сарфланаётганини билдирбгина қолмай, балки маҳсулотдан икки баравар кўпроқ вақт давомида фойдаланилаётгани ёки уни тайёрлашга икки баробар камроқ хом ашё кетганини билдиради ва ҳоказе.

Бизнинг мамлакатимизда меҳнат унумдорлигининг бир процент ўсуви халқ ҳўжалигига 7 миллиард киловатт-соат электр қуввати (бу рақам 1928 йилда бутун Россияда ҳосил қилинган электр қувватига тенг), учта электровоз (1932 йил давомида учта электровоз ишланган эди), 6 миллион тоннадан ортиқ кўмир ва 1 миллион тонна пўлат каби қўшимча маҳсулотлар берилади, демакдир.

Меҳнат унумдорлиги уй-жой қурилишида бир процент ўсса — меҳнаткашлар қўшимча 1 миллион квадрат метр уй-жой оладилар, бу эса 100 минг аҳоли яшайдиган янги шаҳар қуриш билан тенгдир.

И. ВДОВЕНКО

Тошпўлат ҲАМИД

РЕГИСТОН

Ҳасратда гоҳ безавол,
Ўтиб кетди кўп замон.
Ҳамон гўё доно чол,
Сукут сақлар Регистон.
Қалбида не-не сирлар,
Яширин ётар унинг.
Кўплар ёшини дерлар:
«Ёши алмисоққа тенг».
Ғишлар қизғиш ранг, тоза.
Кетган кўкка қалашиб,
Турар қамти дарвоза,—
Кўёш билан талашиб...
Мана, бугун, Раҳим чол
Бу ерда эгиб бошин,—
Ҳамон паришонхаёл,
Кўзида қалқир ёши.
Невараси ёнида.
Зимдан тикилар секин.

Кўзи бобожонида,
Пирпиратар кипригин.
Раҳим ота паришон,
Етмай хаёл сўнгига,
Болалиги шу замон
Келар кўзи ўнгига:
Пилтали дўппи бошда,
Оёқда эски қовуш,
Яна ўн икки ёшда,
Гўё, турар ялангтўш.
Регистонда кезар у,
Атрофида расталар.
Хаёлми бу, ё уйқу!!
Ёнида дилхасталар...
Усти юпун, қорни оч —
Дехқонлар бунда кезар.
Қаландарлар нолиши
Юрак-бағрининг эзар.
Дуо қилар маддоҳлар,
Қаҳқа қўл кўтариб.
Кўкка чирмашар оҳлар,
Оҳ дунё, бунча ғариб!!!
Бой ўтар, ўтар қосиб,
Растада ширavorлик.
Бирига дунё насиб,
Бирига дунё тордек...

Сигмай кетар оломон,
Бозор айни авжида.
Барин кўрар Регистон.
Кўхна ҳаёт мавжида
Жар солиб ўтар жарчи:
— Тингла, авом-халойиқ!
Уқилур олий фармон,
Бу фармонга мувофик,
Бандилар бўлур кўрбон.
— Кўхна дунё, кир, тилга,
Сен ҳам сўзла эй ҳаёт!
Айт-чи, не учун элга,
Эш бўлди ғаму фарёд!
Сирларинг қилма пинҳон,
Айтиб берчи, Регистон:
Қанча-қанча кўз ёшлар,
Тўкилган тўпрогингда!
Қанча кесилган бошлар
Сенинг шум қучоғингда!
Қанча ғам ёзди қанот,
Соя солди бошларга!
Одамлар юзин ювди
Кўздан оққан ёшларга!

Чолнинг хаёли елар,
Регистон сатҳин кезиб.
«Муножот» оқиб келар,
Юрак-бағрининг эзиб.
Умид ҳарсат қўлидан
Тортиб келар «Муножот».
Дайдиб ҳаёт йўлида,
Одамлар кутар нажот.
Бош қаттиқ экан тошдан,
Чидар экан одамзод.
Мижжалар вазмин ёшдан,
Дунёси шуми!
Ҳайҳот!!!
Ана турар амлақдор,
Уйяниб жийрон отин.
Халққа тикилар маккор,
Эшитмай оҳ-фарёддин.
... Мухаммадқул, хирож, деб,
Олиб чиққан донини,
Йиғлару «болам оч», деб,
Сотар сўнгги нонини.
Таноб, тарозу пули,
Васиқа пули, закот,
Ҳовли пули, чўп пули,
Эллик хил солиқ, фасод.
Тог бўлиб қулаган ғам,
Камбағалнинг бошига,
Қадди ёй, қомати ҳам,
Заҳар тушган ошига...

Шу зайл ўтиб кетди,
Болалиги Раҳимнинг,
Балоғатга ҳам етди,
Ақл уфқи бўлди кенг.

Бошланди ўзга дoston,
Яна гувоҳ Регистон:
Келди йигирманчи йил,
Келди улғу инқилоб.
Раҳим боғлаб чиқди бел,
Қочди қайғу, изтироб.
Қочди истибдод — амир.
Қочди касофат, гусса,
Булутдан қутулган ер,
Кўёшга тутди бўса,
Мускули чиққан бўртиб,
Ўн йигитнинг кучи бор.
Амлақдорин у туртиб —
Туртиб, борар ҳужумкор.
Регистон узра байроқ

Ҳилпирайди шафакраиғ.
Раҳим дер: қўлимиздан
Олимхон қочди, аттанг!
Кўркув, ҳадик соясин,
Чекинар қозикалон,
Қутулмас инҳоясин,
Қололмайди сақлаб жон.

Манглайда қизил юлдуз,
Фрунзеча уст-бошлар,
Аскарларга бўриб юз,
Командир олға бошлар.
Яна Регистон гувоҳ,
Гувоҳ қамти дарвоза.
Ғолиб келди муддао,
Элда бўлди овоза:
Тугилди янги дунё,
Регистон қучоғида.
Ленин таратди энё
Бухоро тўпроғига.
Ленин ўргатди сабоқ:
Қўлга тутқазди ялов.
Деди: «Тузинг иттифок,
Ёани янчинг беаёв!».
Раҳимнинг кўз ўнгига,
Яшарди кекса олам
Ва гул очди кўнгида,
Истиқболи дамо-дам.
Кўзларига у суртди,
Регистон тўпроғини,
Баланд кўтариб юрди,
Инқилоб байроғини.

Бугун, мана, Раҳим чол,
Тик турар Регистонда,

Оқарган сочу соқол,
Қалтирар ҳаяжонда.
Қизик, ҳамон Регистон
Турар, аммо ўзга ҳол.
Ўзгариб кетди замон,
Оқарди сочу — соқол:
Невараси шу онда,
Қараб кулар кўзига,
Бир лаҳза ҳаяжонда.
Бобо келар ўзига.
Уни хаёл элтибди,
Бир зум кечмиш замонга.
Ешлигин эслабди,
Тикилиб Регистонга.

Саида ЗУННУНОВА

* * *

Нур бўлиб порлайди қалбим, шеър ёзсам
Чўғлар ҳам тиниқ ўт бўлиб ёнур.
Аммо, ёмолиқини кўрсам ё сезсам,
Шундай тутадики, дудга айланур.
Гарчи кўп ёндимиз о-оз тутадим,
Гарчи ёмолиқини яхшилик енгди.
Аммо шу озгина тутаганларим
Яна қанча ёнишларга етарди.

* * *

Бувилар дуога қўлларин очиб,
«Боши тошдан бўлсин», дер жигарларин
Бувилар елкага ортиб, опичиб,
«Боши тошдан бўлсин», дер жигарларин
Азиз бувижонлар, азиз бувилар,
Ёдингизда бўлсин яна бир тилак:
Боши тошдан бўлсин жигарингизнинг,
Аммо тош бўлмасин бағрида юрак.

* * *

Кимдир чалган дутор «Жигарпора»си
Қалбимда довулдек кўзгади түгён.
Сира аямасдан қиларди аён
Бемзҳор жининган қалбим пардасин.
Не ажаб кўзимга қалқиб чиқса ёш,
Ахир босади-ку тўзонини ёмғир!..

* * *

Замирага

Олам гулга тўлди, гулларин — асп,
Кунлар мана шундай, шу тарзда оқар.
Сувсиз ерларда ҳам бир мижжа қоқар,
Капалак умирдек ўтар бу фасл.
Қабрлар узра ҳам сокин яшиллик,
Бу ерга келгани беролмасдим тоб.

Бунда кўз ёшларга айтилмас жавоб
Ва дийдор кўришга бор бирон эшик.
Хотиржам эдим-ку мен ахир сендан,
Гулдек сўлишининг қайдан билайин!
Кўргим келса энди нима қилайин,
Хурсанд қилганимдими, шодимдигин

мендан!

Бугун сатрларим маҳзун, бағри хун,
Изтироб, қийноқда тугинган ўйлар.
Аёвсиз ҳувиллаб қолганда ўйлар,
Сўз борми гўдагин овутмоқ учун!
Мухаббат ёритган уйда ҳам шунча —
Бемаҳал, бемаврид ўчарим чиқок!
Яқин йўллар бирдан тушарим йироқ,
Ногаҳон очилмай сўларим гўнча!
Келинлик либосинг кир бўлган эмас,
Қай қўлда ушлайин, қай қўзда боқай!
Армон, армон ўти бағримни ёқар,
Ҳамдард бўлолмайин қолдим бир нафас
Шундоқ ҳам кўпчиган, тўлган бу олам,
Яна бир одамга эмасди муҳтож.
Наҳот топилайин қолди бир илож,
Ука деб, онадан айрилди бола.
Йигирманчи аср, доктор бор, дебман,
Ғафлатда қўймаса эди эътиқод,
Учиб бормасимдими чиқариб қанот,
Бошигда парвона бўлмасимдими ман!
Ҳамон қўлогимда онам инигиси,
Улғунча чиқарим бу жондан ўтинг.
Субҳидам еликдек ҳилпираб ўтдинг,
Қайси гулзорларда қолдиёкан исинг.
Билмайман, шабнамдек қайларга учдинг
Хайр-маъзур қани, доғда қолдим мен.
Такдирдан бир умр юлиб олдим мен,
Сен учун шеъримнинг умрига ўлчаб,
1971 йил

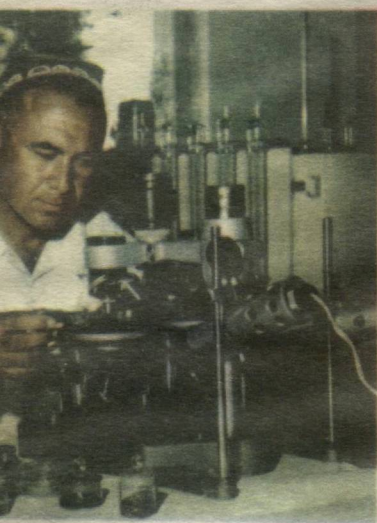

Шредер номидаги Ўзбекистон Богдорчилик илмий-текшириш институтининг директори, Социалистик Меҳнат Қаҳрамони Маҳмуд Мирзаев ва қишлоқ хўжалик фанлари кандидати Сильва Животинская.

Оламини яшартираётганлар

Институт гулчилик бўлимининг мудири Аркадий Кияткин шогирдлари билан.

Оламини яшартираётганлар

Яшил либосга бурканган шаҳардан чиқиб, чўл бағрига кириб борардик. Ҳаво дим. Янтоқ учнда чулдираб ўтирган тўрғайлар иссиққа бардош беролмай ўхтин-ўхтин осмонга тик кўтарилардилар-да, шабадалаб оладилар. Юмронқозиқлар у ер, бу ерда қаққайиб ўлжа қидиришади, хўракларини тишлаганларича ер тубидаги салқин уяларига шўнғиб ғойиб бўлишади.

Чўлни ёриб ўтган сертупроқ йўлда машина олдинга интилади. Унинг ойнакларидан уфуратган иссиқ шабада кўнглини беҳузур қилади. Шишадаги илиқ сувдан хўплаб, қуруқшоқ лабларини намлаб оламиз. Машина тез кетаётган бўлса ҳам гўё бир ерда тургандек: ҳамон чўл...

— Чўл роса ҳам қанот ёйган эканми, — деди ҳамроҳлардан бири, — агар бунақа қанот кесиб ташланмаса...

Узоқда дарахтлар кўриниб қолди. Улар бир-бирларига қўшилишиб кетган, гўё мовий тепаликка ўхшарди. Ҳали дарахтзор анча олис бўлса ҳам боғ эпкини юзларга урилган каби енгил тортиб кетдик.

Машина боғ ёнида тўхтади. Ҳамма тап-тўп тушиб кийимларини қоқдан бўлди. Соя-салқин жойларда кўкрак тўлдириб нафас олдик. Дум-бўл ўрик, ҳақикдек гилосдан еб, боғбонга ташаккур айтдик.

Олтимилардан ошган, чўққи соқол, икки юзи қип-қизил, баланд бўйли боғбон гоҳ қизлар қоқилидек тараб қўйилган тоқларини кўрсатиб, навлари, ҳосили тўғрисида завққа тўлиб сўзлар, гоҳ дарахтлар тағига бошлаб, ўрик-олмани таърифлаб кетарди.

— Ун беш йилча бўлиб қолди, кўчатларни Шредер боғидан келтириб эканмиз, — деди, боғбон. — Кўчатлари кўп сара-да, чўлда ҳам беҳато кўкараверади.

Чўлдаги боғ кўчатларининг Шредер боғидан келтирилганлигини эшитиб, шу ниҳоллар маконининг соҳибкорлари билан бўлган сўх-батлар ёдимга тушди ва олиму боғбонлар ҳузурига яна боришни кўнглимга тугиб қўйдим.

Яқинда йўлим тушиб Тошкентнинг шимол томонидаги Р. Р. Шредер номи билан аталувчи илмий-текшириш институтига бордим. Йўлчаларининг икки чеккасига экилган арчалар, гуллар, сарвқомат дарахтлар, салқин шабада танга ором бахш этади. Боғни айланар эканман, бир донишманднинг: «Китобдагиси насия жаннат, ҳақиқий жаннатни одам боласи ўз меҳнати билан яратади», деган гапи ёдимга тушди. Ариқчаларда шилдираб оқиб турган зилол сув, шохдан-шоҳга ўтиб хониш қилаётган булбуллар, гуркираб ўсаётган ниҳоллар — шуларнинг ҳаммаси инсон яратган ҳақиқий жаннатнинг бир кўриниши эди.

Директор хонасига кирдик. Қотмадан келган, сочларига битта-яримта оқ оралаган, баланд бўйли киши самимий кўришаркан, катта столнинг икки томонига қўйилган креслоларга таклиф қилди. Яхлит ойнали сервант ичига шу ерда еттиштирилган мевалардан намуналар қўйилган, деворда институт турли йилларда олган дипломлар турарди. Директор столнинг бир томонига тахлаб қўйилган қалин-юпқа папкалар — мамлакатимизнинг турли шаҳарларидан, хорижий мамлакатлардан келган ҳар хил мактуб, талаб, буюртма, илтимос ва маслаҳатлар — буларнинг ҳаммаси муассасанинг мухлислари қанчалик кўпчилигини кўрсатарди.

Маҳмуд Мирзаев камгап, қилинган ишларини кўпича сўз билан эмас, жой-жойида кўрсатишни афзал кўрадиган, ҳўштабиат одам. У бу

Физиология лабораториясининг ходими Мухтор Сатторов олма гулидаги қўз илғамас ўзгаришларни ҳам пайқаб олади.

Олмазорда.

Г. ГРАФКИН фотолари.

гал ҳам ўз одатига кўра: «Қани, бир боғларни кўрайлик», деди ва қўшимча қилиб қўйди:

— Боққа келиб кўрмай кетилса, дарё бўйига бориб куруқ қаятгандай бўлмайди...

Боққа йўл олди. Бир томони анорзор, бир томони анжирзор йўлладан борарди. Икки тарафдаги ариқда шарқираб суз оқади. Ариқ бўйидаги беҳиларнинг япроқлари орасидан қаҳрабон тусдаги сертук мевалар мўралайди. Беҳилар бир-бирига сира ўхшамайди. Шундан гап чиқиб, «Неча хил беҳи бор боғларнингиз-да!» деб сўради.

— Беҳими, хўш, юз хилдан ошадим...

— Беҳининг ўзи-я! Узум-чи!

— Ҳозирча ўстирилаётгани бир минг икки юз эллик хил. Шундан тўрт юз эллик хили халқ селекционерлари томонидан яратилган...

Директор мевалар навини санаб кетди. Етти юз хил олма, уч юз хил нок, беш юз хил ўрик, тўрт юз эллик хил шафтоли нави...

— Бари институт боғларида ўстириляпти-ми!

— Ҳа. Бундан йигирма беш йил бурун институт тажриба ўтказадиган ер атиги етмиш олти гектар бўлиб, боғбонлар ҳам етишмас, илмий даражага эга бўлган ходимлар деярли йўқ эди. Ҳозир эса институтнинг тажриба даласи минг гектардан ортиқ, республикамиздаги филиалларини қўшадиган бўлса, ўн олти минг гектарга боради: Уч юз эллик илмий ходима, шундан эллик икки киши фан кандидати, уч киши фан доктори. Булар билан ҳақиқатан ҳам чўлини бўстон қилса бўлади...

— Мирзачўлда яратган бўстонларингизни кўрганимиз... — Маҳмуд акага Мирзачўлдаги боғ ва меҳмондўст боғбон тўғрисида гапирган эдим, директор уни дарров таниди.

— Э, ҳа, Сайфиддин ака, жуда ажойиб одам-да. Унинг яхши кўрган бир гапи бор: чўл чанқоғида қолган одамга бир дона мева бериш — катта бахт, дейди. Бунақа боғбонларимиз кўп. Кейинги саккиз йил мобайнида республика колхоз-совхозларида ўттиз беш минг гектар боғ қилишга ёрдам берди. Эллик олтинчи йили етмиш олти минг гектар боғ бор эди, ҳозир икки юз қирқ минг гектар ерда узумзор, боғ барпо этилди. Шу боғлардаги кўчатларнинг кўпи институтда яратилган навлардир. Илмий ходимларимиз у ерларга тез-тез бориб турадилар.

Маҳмуд Мирзаев билан боғларда, узумзорларда, лабораторияларда, гулчилик, мевачилик, сабзавотчилик иссиқхоналарида бўлганимизда бу ишларни амалга ошираётган, республикани узумзор, мевазор боғлар билан буркаш йўлида меҳнати, илмини сарфлаётган, гуллар ва субтропик экинлар навини кўпайтираётган илм соҳибларининг хайрли ишларига гувоҳ бўлдик.

Институт байроғида порлаб турган Ленин ордени бу коллективга бежиз берилмаган экан!

Шредер боғида ундирилган, илдизин шу ер тупроғидан баҳра олиб шоҳлаган ток, мевали дарахт кўчатлари Мирзачўл ва Қарши чўлларинда, Ёзёнов ва Сурхон водийсида ҳосил бериб, халқ дастурхонини тўқин қилмоқда. Шу боғ кўчатлари мевасидан қирғиз ва тожин, туркман ва қозоқ дўстларимиз ҳам баҳраманд бўлмоқдалар.

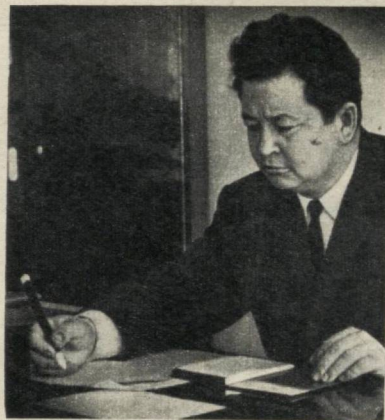
— Асли фарғоналик, ҳозир Мирзачўл фуқароси бўлиб қолган Сайфиддин ака айтмоқчи, кўчат экиб, боғ қилмоқ — ота-она шаънига ҳайкал қўйиш билан баробар, — давом этди Маҳмуд ака. — «Бу фалон боғнинг кўчати», дейишса бошимиз осмонга етади. Шу бир оғиз гап биз учун олий мукофот...

Шонли Партияимизнинг XXIV съездида делегат қилиб сайланган Маҳмуд Мирзаев съезд арафасида Социалистик Меҳнат Қҳрамони унвони билан тақдирланди. Унинг кўп йиллик самарали меҳнати эвазига берилган бу юксак мукофот олим ва ғамхўр раҳбарни, салкам чорак асрдан бери шу илмий-тадқиқот институтига директорлик қилиб келаётган меҳнаткаш, камтарин, боғ-роғлар шайдоси Маҳмуд Мирзаевни ва унинг сафдошларини янги камолот чўққиларига чорламоқда.

Тошкентдаги Меҳнат Қизил Байроқ ордени «Қизил тоғ» тинувчилиқ фирмасининг чевар тинувчиси Муҳаббат Юнусова тўққизинчи беш йиллик топшириқларини тўрт йилда бажаришга аҳд қилган.

М. НУРИДДИНОВ ФОТОСН

Фан —

халқ

хизматида

ЗАМОНАМИЗНИНГ

ЗАҲМАТКАШ

ФАНИ

Матлаб ВОҲИДОВ,

В. И. Ленин номидаги Тошкент Давлат университети механика-математика факультетининг декани, доцент

К

айсидир китобнинг муқаддимасида тахминан шундай фикрни ўқиганман: бирор нарсани сезиб, ҳаётингни унга бағишлаб, уни фикран кўкларга кўтарсанг, сен учун у буюк аҳамиятга молик, муқаддас

нарс бўлса, бундай нарс ҳақида ёзишга жуда қийналасан. Математика ҳам шундай бир фанки, уни тўла-тўқис тазрифлаб, бутун фазилатлари, қудрати ва гўзаллигини баён этиб бериш маҳол. Биз математиканинг ҳозирги замонда инсоният ҳаётида тутган ўрни ва бу соҳада кадрлар тайёрлашнинг истиқболлари ҳақида баъзи фикрларингизга айтмоқчимиз.

Фан ва халқ ҳўжалигининг турли соҳаларидаги, биринчи галда, физика ва техникадаги энг асосий ҳамда энг муҳим масалалар билан шуғулланадиган кишининг математикадан тузқина хабардор бўлиши мутлақо зарур. Физика, кимё, геология ва техниканинг турли соҳаларига дахлдор жуда кўп фанлар борки, уларни математикасиз тушуриш ва ўзлаштириш мумкин эмас. Яқин-яқинларгача математиканинг асосий вазифасини кишилар ана шу факт билан боғлаб тушунар эдилар. Ҳозирги вақтда математика ва математик методларнинг исми кўрилмаган даражада ўсиб кетиши, электрон ҳисоблаш машиналарининг вужудга келиши, уларнинг фавқуллодда зўр қобилиятга моликлиги математиканинг ҳаёдаги ўрнини, вазифаларини кескин ўзгартириб юборди. Математика турмушнинг ҳамма соҳаларига тобора кенг кириб бормоқда, у космонавтиканинг энг мураккаб масалаларидан биология, экономика, ҳатто тилшунослик масалаларини ечишгача фаол иштирок этмоқда. Ишлаб чиқаришни режалаштириш ва бошқариш соҳасида математик методлар жуда катта имкониятлар очмоқда, кишини ҳайратга соладиган натижалар бермоқда. Математика ҳозирги замон шароитида реал ишлаб чиқариш кучига айланди.

Фан ва техника тараққийида зўр муваффақият билан ишлатилаётган қудратли математик аппаратлар сўзининг далили бўла олади. Дифференциал тенгламалар назарияси, операция ҳисоб, конформ акс эттиришлар, эҳтимоллар назарияси, топология, функционал анализ, сонлар назарияси каби қўдан-қўп математик назариялар борки, уларнинг аҳамиятини таърифлаш сифидири жайин. Дарҳақиқат, қайси ҳисобдан Менделеев жадвалининг, Ньютон қонуларининг, интеграл ҳисобнинг эки нисбийлиги назариясининг ихтисодий эффективини ҳисоблаб бера олади! Шу нарс равшанки, инсоният буларсиз ўзининг ҳозирги тараққийи даражасига кўтарила олмаган бўларди.

Одатда, ўрта мактабдаги кўп қатори ўқитиш ҳисобла олмаганда, математикага иш туш-

маган, математика билан тузукроқ танишмаган кишилар кўп учрайди. Улар математика деганда ўша ўрта мактабдаги анъанавий материални кўзда тутадилар. Ваҳоланки, ўрта мактаб математика курси олий ўқув юртларида ўқишни давом эттириш учун энг зарур бўлган маълумотингизга беради, амалий масалаларни ечиш учун математикадан фойдалана олиш малакасини ҳосил қилади.

Ўрта мактаб математикаси ўқувчиларда тўғри фикрлаш малакасини ҳосил қилиш воситаси сифатида ҳам катта аҳамиятга эгадир. Математика ўқитишнинг бу тарбиявий аҳамияти қадимги Миср ва юнон маданияти ривожланган замонлардан бери диққатга сазовор бўлиб келди, ҳозир ҳам бунга катта аҳамият берилмоқда. Шу асосий вазифаларга ва бир қанча бошқа мақсадларга мумкин қадар яқинлаштириш учун ўрта мактаб математикасининг программаси вақти-вақти билан ўзгартириб турилади. Бу ўринда шунинг ҳам қўшимча қилиш керакки, ўрта мактаб математикаси барча ҳолларда ҳам математиканинг улғув-ворини ҳақида тўла тасаввур беролмайди. Таъбир жоиз бўлса элементар математикани иморатнинг пойдеворига ўхшатиш мумкин. Олий математика биноси шу пойдевор устига тикланади. Аммо фақат пойдеворингизга кўрган киши бинонинг юқори қаватлари ҳақида, табиий, ҳеч нарс билмайди. Манзара тўлароқ бўлиши учун шунинг айтиш керакки, бу бино кўп қаватли ва унинг ҳажми эса пойдеворига қараганда жуда каттадир.

Математика инсоният ҳаётида катта аҳамият касб этаётган ва аҳамияти тобора ўсётган реал куч бўлиб қолди. Унинг ўнлаб йирик соҳалари, ҳар бир соҳасида ўнлаб тармоқлари жадал сўр'атлар билан ривожланмоқда. Бу ривожланиш тарихий заруриятга, жамиятнинг ижтимоий эҳтиёжига айланган. Чунки илгор капиталистик мамлакатлар билан илмий-техник тараққийи соҳасидаги рақобатда ютиб чиқиш, ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш ва нихоят инсониятнинг гўзал ҳаёт кечириши кўп жиҳатдан мана шу ривожланишга боғлиқдир.

Ҳозирги замон математикаси учун шу нарс характерлики, агар ўтган асрларда математикани яқна-ёғиз олимларгина ривожлантирган бўлса, ҳозир унинг ҳар бир соҳасида катта-катта илмий коллективлар, илмий мактаблар иш олиб бормоқда.

Математика жуда гўзал, ажойиб фан. Математик тафаккуринг изчиллигида, математик мантиқнинг қатийлигида ўзига ҳос шундай бир гўзаллик борки, бунинг бир бор пайқаган киши унга умрбод мафтун бўлиб қолади.

Математиканинг доимо ўз фанларини ривожлантириш эҳтиёжини ҳис қиладилар. Математиканинг мухташам биносига сайқал берувчи мутахассислар, яъни математик олимлар уни-

верситетларимизнинг механика-математика факультетларида етиштиб чиқадиладар.

Юқорида айтиб ўтганимиздек, математика тармоқланиб кетмоқда. Масалан, механика-математика факультетлари XX асрнинг ўрталарида физика-математика факультетларининг ажралиши натижасида вужудга келди. Бунга физика ва математика фанлари бўйича кадр тайёрлашнинг ҳам сон, ҳам савия жиҳатидан ўсиб, янги босқичга кўтарилиши сабаб бўлди. Механика моҳиятига кўра, албатта, физиканинг бир қисми, лекин тузилиши ва методлари бўйича математикага жуда яқин туради. Бу—механиканинг университетларда ўқитиладиган назарий курсларига айниқса тегишлидир. Агар геометрия фазо, фазовий шакллар, улардаги миқдорий муносабатлар билан шуғулланса, механиканинг кинематика деган қисми ҳам шунга ўхшаш нарсаларни текширади, лекин у фазога оид тушуночаларни вақт билан боғлаб, яъни уларнинг вақт ўтиши билан ўзгариб бориш жараёнини текширади. Кинематиканинг тўрт ўлчовли фазонинг геометрияси деб аташ ҳам мумкин. Бунда тўртинчи ўлчов вазифасини вақт бажаради. Математикадаги жуда кўп асосий тушуночаларнинг вужудга келиши механика тараққийидаги маълум даврлар билан боғлиқ экани ҳам бежиз эмас. Шу сабабдан барча университетлардаги физикатлар бўлими, механика билан математика ихтисосларидан иборат умумий факультетлар, яъни меҳнатлар вужудга келганига ҳеч ким ажабланмас.

В. И. Ленин номидаги Меҳнат Қизил Байроқ ордени Тошкент Давлат университетидаги бизнинг механика-математика факультетининг мамлакатимиз учун математика ва механика бўйича юқори малакали мутахассислар тайёрлашда кўп йиллардан бери самарали иш қилиб келмоқда. Ҳозирги кунда ЎзССР Фанлар академиясининг институтларида, республикамиздаги олий ўқув юртларининг математика ва механика кафедраларида ишлатилган жуда кўп мутахассислар шу факультетдан етиштиб чиққанлар. Булар орасида ЎзССР Фанлар академиясининг академиклари Т. Садрисоқов, С. Сирожидинов, академиянинг муҳбир аъзолари М. Салоҳиддинов, И. Аржаних, профессорлардан М. Шульгин, А. Филатов, Д. Каримов ва бошқа йирик олимлар бор.

Университетимизда математика ва механиканинг ўнлаб соҳалари бўйича мутахассислар тайёрланади. Студентларнинг бир қанча авлодлари совет математика фани тараққийидаги муносиб ҳисса қўшиб келётган университетимиздаги илмий мактабларнинг яратувчилари ва уларнинг шогирдлари таълимидан баҳраманд бўлдилар. Профессор Саъди Сирожидинов раҳбарлигида эҳтимоллар назарияси ва математик статистика бўйича самарали иш олиб бораётган ижодий коллектив ана шун-

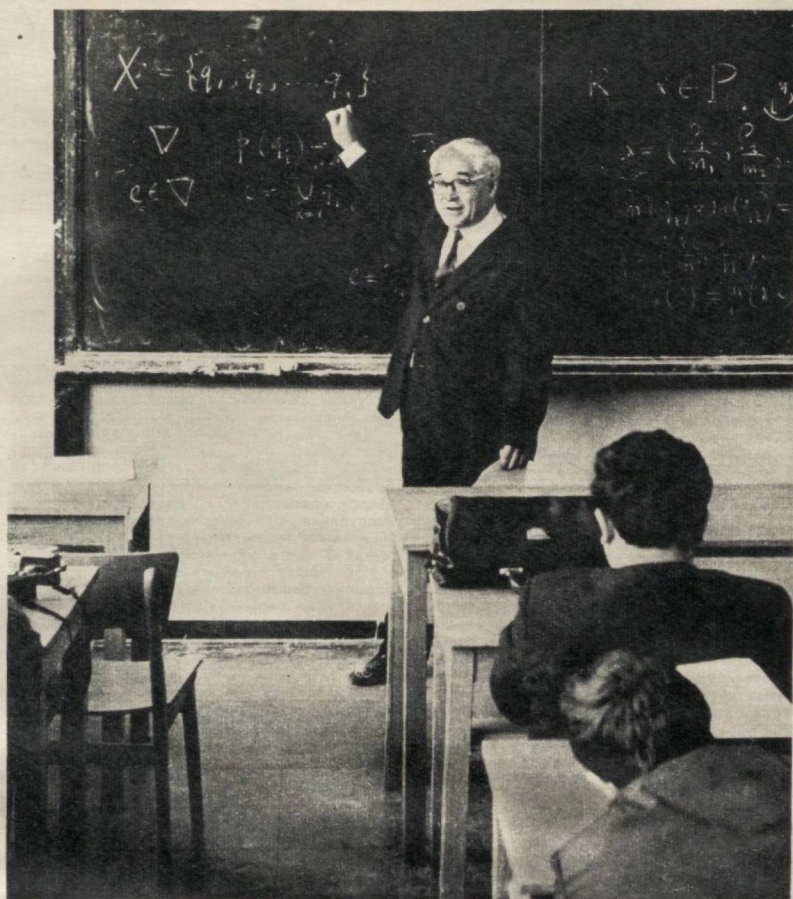
дай донгдор илимий мактаблардандир. Бу соҳадаги илимий тадқиқотлар Тошкентда Совет ҳокимиятининг дастлабки йилларидаёқ марҳум академик В. Романовский томонидан бошланган эди. У истеъдодли ёшлардан, айниқса маҳаллий миллат вакилларидан шоғирдлар тайёрлаш борасида катта ишлар қилган. Машҳур олим асос солган соҳа ҳозирги кунда ҳам республикамиз математика фанидаги энг илгор соҳадир.

Профессор Т. Саримсоқов раҳбарлик қилаётган коллектив топологик ярим майдон назарияси устида ишлайди. Математиканинг ана шу янги соҳаси бундан ўн йилча муқаддам Тошкентда, асосан, профессор Т. Саримсоқовнинг ғоялари асосида вужудга келгандир. Бу илмий мактаб ҳам биздаги энг самарали иш олиб бораётган коллективлардандир.

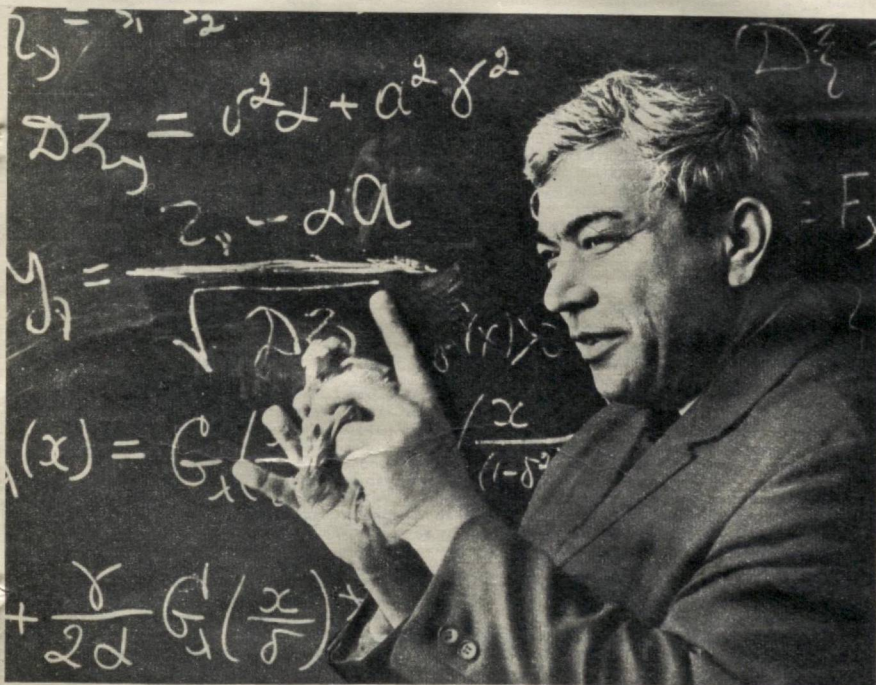
Зилзилага чидамли иншоотлар назарияси бўйича Ўзбекистон олимлари қўлга киритган ютуқлар оламга машҳурдир. Бу соҳада академик М. Урозбоев ва унинг шоғирдлари олиб борган самарали ишлар айниқса диққатга сазовордир. Факультетимиздаги туташ муҳитлар механикаси кафедраси М. Урозбоевнинг ташаббуси билан ташкил қилинган эди. Ҳозир эса марҳумнинг шоғирдлари олим бошлаб берган ишни ривожлантирмоқдалар. Кафедрда ер ости сувларининг фильтрацияси устида ҳам жуда муҳим назарий тадқиқотлар олиб борилмоқдаки, бу ишларнинг республикамиз халқ ҳўжалиги, айниқса, Мирзачўлни ўзлаштиришда аҳамияти каттадир.

Буларнинг ҳаммаси, яъни Ўрта Осиёда ҳозирги замон математикаси проблемалари билан системали равишда шўғулланиш, улкан олимларнинг етишиб чиқиши, янги илмий мактабларнинг вужудга келиши Улуғ Октябрь революциясидан кейин, доҳиймиз В. И. Ленин декретига биноан 1920 йлда Тошкентда Давлат университети ташкил қилингандан кейин бошланган.

Кези келганда бир нарсани айтиб ўтишга тўғри келади. Инсоният маданияти тарихи анча чуқур ўрганилаётган ҳозирги даврда ҳам баъзи ғарблик «олимлар» Шарқ халқларини, шу жумладан, ўзбек халқини маданиятсизликда, қоқликда айблаб, камситиб ғапирдилар. Уларнинг даъвосича, маданиятни Ғарб Шарққа тарқатган эмиш. Ваҳоланки, тарихий фактлар бунинг аксини тасдиқ этади.

Университет ректори, академик Тошмуҳаммад Саримсоқов функционал анализ ва топология мантибига бошчилик қилмоқда...

Академик Саъди Сирожиддинов эҳтимоллар назарияси ва математик статистика бўйича иш олиб бораётган тадқиқотчиларнинг устозидир.

IX—XV асрларда жакон математика илмининг маркази Урта Осиё бўлган. Уша замонларда математиканинг бир неча асосий соҳаларига ўзбек олимлари томонидан асос солинган. Чунинчи, IX асрнинг биринчи ярмида гениал ўзбек олими Мухаммад ибн Муса ал-Хоразми алгебрани биринчи марта мустакил фан сифатида баён қилиб, ўзининг «Ал-жабр...» деган китобини ёзди. Абурайхон Беруний, Умар Хайём каби буюк ватандошларимиз ўз замонасининг энг машҳур математиклари эди. Самарқанддаги Улугбек расадхонасида хизмат қилган улуг математик Гийасиддин Жамшид ибн Муса ал-Кашининг математикани ривожлантиришга қўшган ҳиссаси ниҳоятда катта бўлган. Унинг биномлар назариясига оид ишлари, тригонометрия жадаллар тузиш, тенгламаларни тақрибий ечиш ва бир неча бошқа соҳаларда қўлга киритган ютуқлари ҳозирги замон математикаси учун ҳам ҳамон қимматиини йўқотган эмас. Бундай мисолларни яна келтирвериш мумкин.

Лекин мамлакатда юз берган ўзаро тожтахт талашмишлар, уруш-қирғинлар фан-маданиятнинг тушунликлка юз тутишига, диний хурофотнинг авж олишига сабаб бўлди, эл-юрт илим-маърифатдан бебаҳра қолди. Фақат Улуг Октябрга на барча эзилган халқларга озодлик берди, фан ва маданиятнинг туркираб яшнашига йўл очди, бунинг ёркин исботини республикамиз мисолида яққол кўриб турибмиз.

Келажақда бўладиган ҳодисаларни бутун тафсилотлари билан олдиндан айтиб бериш мумкин эмас, албатта. Лекин, тараққиётнинг қонуниятларини билган ҳолда, фан ва техниканинг ҳозирги имкониятларига асосланиб жамият ҳаёти тараққиётининг яқин келажақдаги баъзи тенденцияларини кўриш қийин эмас. Келажақ учун қандай касб эгаларидан қанча тайёрлаш кераклигини режалаштириш Коммунистик партия ва Совет ҳукуматининг ҳамшира диққат марказида туради. Чунки бу муҳим масалани ҳал қилишда жуда узоқ даврни кўзда тутишга тўғри келади. Мана, биз ақинда-

гина жуда буюк тарихий воқеанинг шохиди бўлдики. Совет Иттифоқи Коммунистик Партияси XXIV съезди ҳаётимизнинг ҳамма соҳалари бўйича беш йиллик планга оид режалар тузиб берди. Съезд директиваларида жумладан шундай дейилади: «Янги беш йилликда қуйидагилар таъминлансин: халқ ҳўжалигида математик методлардан ва электрон-ҳисоблаш техникасидан тағин ҳам кенг фойдаланиш, ишлаб чиқариш жараёнларини автоматлаштириш ва бошқаришни такомиллаштириш учун назарий ва амалий математика ҳамда кибернетика проблемалари тағин ҳам мукаммал ишлаб чиқилсин... назарий ва амалий механика янада ривожлантирилсин».

Директивалар тўққизинчи беш йилликка, яъни 1971—1975 йилларга тегишли, лекин улар ундан кейинги ўсишни ҳам ҳисобга олган ҳолда тузилган, албатта. Бу, айниқса, юқори малакали мутахассислар тайёрлашга тааллуқлидир. Олий ўқув юр்தларига бу йил ва келгуси йилларда қабул қилинадиган ёшлардан ўнинчи ва ундан кейинги беш йилликлар учун кадрлар тайёрланади.

Халқ ҳўжалиги учун математиклар тайёрлаш кейинги йилларда кескин ўсди. Келажақда ишлаб чиқаришни режалаштириш ва бошқариш замонавий электрон ҳисоблаш техникаси ёрдамида янги босқичга кўтарилади. Республикада кибернетика ихтисоси бўйича ишлайдиган математиклар тўққизинчи беш йилликда 3 марта, ўнинчи беш йилликда эса, яна уч-тўрт марта қўлайиши керак. Бу муҳим вазифанинг бажарилишини яхшироқ йўлга қўйиш мақсадида бирмунча ташкилий тадбирлар амалга оширилмоқда. Жумладан, бизнинг механика-математика факультетимиздан янги факультет—табъиқий математика факультети ақралиб чиқмоқда. Бу янги факультетга шу йилнинг ўзида 200 га яқин студент қабул қилинади. Бундай факультетлар бир-икки йил бурун Москва, Новосибирск, Киевдаги ва бошқа етакчи университетларда ташкил қилинган эди.

Ҳозирги кунда кибернетика ихтисоси бўйича математиклар тайёрловчи факультетлар мамлакатнинг ҳамма университетларида ва баъзи техника олий ўқув юр்தларида тузилмоқда.

Бу янги факультетларда тайёрланадиган математиклар илгариги анъанавий меҳнатларда тайёрланадиган математиклардан бошқачароқ бўлади. Илгариги университетларда, асосан, тадқиқотчи математиклар тайёрланар ва улар математиканинг ички мантиқидан фойдаланиб уни ривожлантириш, математик методларни яратиш устида ишлар эдилар. Кейинги йилларда математикадан жуда узоқ бўлган соҳалар ҳам математик методлардан фойдаланишга мажбур бўлмоқдалар. Жуда тез ўсиб бораётган электрон ҳисоблаш машиналари ва математик методлар шу қадар кенг, шу қадар самарадор бўлиб бормоқдаки, бу ишлар билан бевосита шуғулланадиган кадрларни тайёрлаш биринчи даражадаги вазифалардан бўлиб қолди. Бундай кадрлар табъиқий математиканинг янги-янги имкониятларини топишлари ва ана шу имконияتلардан амалий ишларда фойдаланишни бевосита амалга оширишлари лозим.

Шундай қилиб, XX асрнинг иккинчи ярмига келиб, математикада ўзига хос меҳнат тақсимоти вужудга келди. Агар соф математика устида ишловчи назарийчилар абстракт фикрлашга мажбур бўлса, табъиқий математика устида ишловчилар конкрет фикрлашга, конкрет ҳодисаларни таҳлил қилишга уста бўладилар. Булар икки хил одамлар, уларнинг тафаккур йўсини ҳам икки хил йўналишдадир.

Замонамизнинг йирик олимларидан академик В. Новожилов ўзининг яқинда «Известия» газетасида босилиб чиққан мақоласида жамиятга абстракт фикрловчи кишилар ҳам, конкрет фикрловчи кишилар ҳам кераклиги ҳақида гапириб, уларнинг принципиал фарқини характерловчи қуйидаги воқеани келтиради.

Кўнлардан бир кун Эйнштейн Эдисондан: «Сиз ходимларнингизни қандай танлайсиз» деб сўрабди. «Мен уларни даставвал имтиҳондан ўтказаман. Улар, масалан, торийнинг солиштерига оғирлигини билишлари керак, маълум маркали пўлатнинг қимёвий таркибини айти беришлари керак ва яна кўп саволларга жавоб бера олишлари керак», дебди Эдисон. «Бу маълумотларни қўлланмалардан топса бўлади, лекин, очигини айтганда, мен сизга хо-

димликка ярамас эканман», дебди Эйнштейн.

Бу икки буюк зотнинг ҳақиқатан ҳам бир-бирларига ҳамкор бўла олмастликлари боисини тушуниш мумкин: уларнинг бири абстракт фикрловчи улуг олим, иккинчиси эса, конкрет фикрловчи машҳур инженер эди.

Математик кадрлар тайёрлашнинг яна бир неча муҳим томонлари ҳақида айтиб ўтмаслик мумкин эмас.

Билимдон математиклар ва механикларни фақат истеъдодли ёшлардан етиштириш мумкин. Қўбилиятли ёшлар эса, республикамизнинг ҳамма жойларида бор. Уларни топиб, қўлаб-қувватлаш ҳар биримизнинг граждандлик бурчимиздир. Чунки истеъдодли ёшлар халқимизнинг энг катта бойлиги, фанимизнинг келажигидир.

Фаннинг жадал сўрачлар билан ўсиши юқори малакали мутахассислар етиштиришни қийинлаштириб юбормоқда. Мутахассис фаннинг энг сўнгги ютуқларидан ҳам хабардор бўлгандагина, у фанни янада ривожлантириш устида ишлай олади. Афтидан, бу гаплар ҳамма фанларга ҳам, аммо математик фанларга айниқса тааллуқлидир. Чунки, мазкур фанларда энг кейинги ютуқларга эриштириш учун бутун классик математикани ўзлаштириш зарур. Бунга эса, беш йиллик ўқиб даври қамлик қилмоқда. Кўпроқ вақт сарфлаш ҳам мақсадга мувофиқ эмас. Бу ҳақда кўп фикрлар баён этилган ва бу борада энди ориқ мунозара юритилмас керак. Ўқиб муддатини узатирмаган ҳолда ундан унумли фойдаланиш энг ақуал масалалардан бўлиб қолди. Урта мактаб ва олий ўқув юр்தларининг ўқув планлари бўйича берилаган маълумотнинг етарли эмаслиги тобора аникроқ сезилмоқда. Бир миқдор қўшимча маълумот бериш имконияти топилса мақсадга мувофиқ бўлар эди. Ҳозирги таълим мактабларини битириб келётган ёшларнинг кўпчилиги олий мактаб программасини «бир амаллаб» эплаштирадилару лекин қўшимча маълумот олишга қодир эмаслар. Бунинг устига студентнинг «бюджет»дан қўшимча машғулотлар учун вақт ажратиб бўлмайди. Усиэ ҳам студентнинг вақти етишмайди.

Шундай қилиб, қўшимча маълумот бериш, еки махсус тайёрлашни ўрта мактабдан бошлашга тўғри келади. Лекин ўртача ўқувчи мўлжалланган умумий таълим мактабларининг программасини бўлажак математикларга мўлжалланган махсус программа билан алмаштириш мумкин эмас. Шу сабабли ўқувчиларни танлаб, улар билан ишлашга, уларни махсус тайёрлашга тўғри келади.

Шу вақтгача биз амалга ошириб келган тадбирлар, жумладан, дам олиш кунлари иш олиб борадиган тўғараклар, еки мактаблар билан алоқа боғлаш, тайёрлов курслари, махсус сиртки мактаб ва бошқалар ана фойдали бўлсалар-да, муаммони тўла ҳал этишдан ожиз эди. Биз Москва, Новосибирск ва бошқа шаҳарлардаги каби физика-математика интернати очкини орзу қилардик. Чунки фақат шундай интернатгина, агар у яхши ташкил қилинса ва мақсадга мувофиқ бошқариб борилса, юқоридаги муҳим муаммони бошқа тадбирлардан яхшироқ ҳал этиши мумкин. Яқинда республикамизнинг Маориф министрлиги, Олий ва ўрта махсус таълим министрлиги университетимиз билан ҳамкорликда шундай интернат ташкил қилишга киришдилар. Ҳозирча бу интернатга республикамизнинг барча областларидан олтимишга яқин ўқувчи жалб этилди. Улар асосан 8-синф ўқувчилари бўлиб, махсус комиссия томонидан сараланган. Келгуси йилларда бу интернатда 9, 10-синф ўқувчилари ҳам бўладилар. Интернатда уларга одатдагича ўрта маълумот берилди. Бундан ташқари фақат математика ва физиканинг махсус программалари бўйича университет ўқитувчилари томонидан машғулотлар олиб борилади. Уйлаймики, бу интернат етук кадрлар тайёрлашмида муҳим аҳамият касб этади ва келажақда унинг талабалари факультетимизнинг олтин фонди бўлиб қолди.

Математиканинг ҳаётимизда тутган беқиёс ўрни ва республикамиздаги истиқболлари шулардан иборат. Келажақда бу қадимий ва доимо навқирон фаннинг халқимиз қорига янада кўпроқ яраши учун унга диққат-этиборимизни ҳар қачонгидан ҳам қучайтиришимиз керак. Ана шундагина қудратли ва гўзал математика бизга беиннат хизмат қилади.

Механика-математика факультети Ҳисоблаш марказининг математика группаси раҳбари Мирсаид Орпнов III курс студенти Шоира Шарипова билан «Минск» ҳисоблаш машинасининг ишини кўзатмоқда.

С. БЕЗНОСОВ фотолари

АФСОНАГА ТУТАШ УМРЛАР

О рамизда ҳаловати кам, фидойи кишилар озмун-чани! Қаерда эл учун зарур юмуш бўлса, улар ўша ерга ўзларини урадилар. Жумабой Урозов ҳам худди шундайлардан. Ёши олтимшга яқинлашиб қолган бу тиниб-тинчимас одам, ҳеч бўлма, мана шундай об-ҳавонинг авзойи бузилиб, дарё кутураётган маҳалларда сафарга чиқмаса биров бир нима демасди. Йўқ, у шоғирдларини аяйдн чоғи. Ахир бундай пайтларда бир эмас,

уч баржани шатакка олган кемани ҳайдашнинг ўзи бўлмайди-да. Бунинг устига дарёда кема қатнови графиги бузилмаслиги, баржадаги юклар ўз вақтида Оролга етказилиши керак.

У штурвалда сергак турарди. Теварак зимистон. Шамолнинг зўридан, безовта тўлқинлар таъқибидан кеманинг тумшуги бедов отдай кўкка сапчир, пўртана кемани ямлаб ютмоқчи, қаърига тортмоқчи бўлар эди.

Жумабойнинг кўзлари зим-зиё қоронғилик ичида узокдан милдирган чироққа тушдию фикри бўлинди. У доим мана шунақа ёлғиз чироқ шуъласини кўрса, Қизкетган воқеасини, бобосининг ҳикоясини эслади. Қизкетган воқеаси ҳақида огиздан-огизга хилма-хил афсоналар, ажойиб ривоятлар кўйиб юради. Лекин бобосининг ўз бошидан кечган бир воқеа буларнинг ҳеч бирига ўхшамасди.

Жумабойнинг бобоси Бекбон чол чангак билан балиқ овлашда тенги йўқ эди. У овғи остида қайиқ чайқалиб туришига қарамай, қаддини гоз тутар, гоҳо эшаксиз ҳам сузэр, баъзан қайиқни турган жойида чир айлантира олар эди. Бунн у шундай осон, шундай табиий қилардики, билмаган одам қайиқ унинг овғига ёпишиб олганми, деб ўйларди. Бунинг устига у оқимга қараб туриб, сув тагида бикри, зого-ра балиқми, ғажакдум ёки қизилқанотми, ишқилиб, балиқнинг қайси хили сузиб ўтаётганини беҳато билиб олар ва унинг қоқ белига чангак уриб даст кўтарганча қайиққа улоқтирар эди.

Эндигина саккизга қадам кўйган Жумабой ҳам бир куни бобосининг қайиғига тушди. Умида биринчи дафъа уйдан шунчалик олислаб кетиши эди. Сувининг тўлганиб оқиши ҳам, қирғоқдаги қамишларнинг шовиллаши ҳам, соҳилга боғлаб ёки тўнтариб кўйилган яккам-дужкам қайиқлару похол, хашак ортган солчилар, ҳатто беғубор осмон ҳам унга сеҳрли кўринар, қалбида ҳайрат уйғотар эди. Бобоси эса, одатдагича, қайиқ ўртасида тик туриб, ўткир кўзларини сувдан узмас эди. Бироқ шу куни овнинг мазаси бўлмади. Қуёш уфққа бош кўйганда орқага қайтдилар. Жумабой бу сайрнинг таассуротиға фарқ эди. Ниҳоятда очикқан, узок йўл юриб чарчаган эди. Қайиқ тубини шапиллатаётган чалажон балиқлар ёнига оҳиста чўзилди. Бирин-кетин чарақлаган кумуш юлдузлар худди қўл узатса узиб олгудай бош устида муаллақ турарди. Бобоси эшак эшиб, бир мунгли қўшиқни хиргойи қиларкан, Жумабойға она алласидай ёқимли туюлар, ўзини худди беланчада ётгандай ҳис қилар эди. Аммо дарёга тун чўкиши билан сувининг шалоп-шулупи, балиқчи қушларнинг қийқириши ваҳимали эшитилга бошлади. Аҳён-аҳёнда «қи-нёв, қи-нёв» деган нидолар борлиқни титратар эди. Бирдан аёл товуши янгради: «Ай-ю... Ай-ю!». Бу овоздан чўчиган сув қушларининг пат-пат қанот қоққани эшитилди. Жумабой чаққон ўрнидан турди-да, товуш келган томонга тикилди.

— Ким у бақирган?— деб сўради у.

Чол боши билан Қизкетган томонни кўрсатди.

— Савле қичқиряпти.

— Савле ким?

— Бир вақтлар сувға чўкиб кетган қиз. Кечалари қирғоққа чиқиб шунақа бақириб юради. Бировни чақирса керак-да. Кимнингдир йўлига фокус ёқиб, келишини кутади. Хув ана, кўрмаяпсаними?

Ҳақиқатан ҳам қамшзорлар орасидан кўриниб турган чироқ шуъласи сув юзига қалқирди.

Жумабойнинг кўзлари қосасидан чиққудай бақрайиб қолди. Бада-нида чумоли ўрмалагандай бўлди.

— Савли... қачон чўккан? Нимая?

— Бунинг таърифи узок, бутам...

Савле... Қизкетган ҳақидаги афсоналарда қизнинг номи айтилмасди. Мана энди бобоси уни Савле деб атади. Шу ростмикан! Нахотки бу чиндан ҳам юз берган воқеа бўлса?

— Бобо, айлиб беринг.

Чол кўрсиниб кўйди. Аммо неварасининг саволини эшитмагандай индамай ўтираверди.

«Бобом чарчаган кўринади, гапиргиси келмаяпти», деб ўйлади бобо. Аммо чол чарчаганидан эмас, балки хотиралар денгизига фарқ бўлганидан маънос тортган эди.

... У даврлар Бекбон авжи куч-қувватга тўлган, ягириндор, мушаклари ўйнаб турадиган, хушжомат, ҳар қандай сулува қиз кўнгли қўйса эриқидиган йигит эди. Фақат ана шу кўнгли қўювчининг ўзи йўқ эди, холос. Лекин бир оқшом унинг тинч оқиб турган ҳаётини тўқиллантириб юборди.

Кеч. Дарёда қатнов сийраклашган. У эшакка эшганича уйига қайтар экан, бирдан қамишзор томонда қўшиқ янграб қолди. Йигит эшакка эшмагандай тўхтаб, қўшиқчини қидира бошлади. Содда, равон қўшиқ сўзлари изтироб чекаётган машуқанинг юрак дардини баён қиларди. Қизнинг овози нафис, сехрли мавзанинг, тингловчининг қалбига қўйлар, қайиқ эса ўзидан-ўзи ўша томонга қалқиб борар эди. Қўшиқ бирдан узилди-ю, ҳозиргина сайраб турган қуш чўчиб учиб кетгандай бўлди.

Бекбон узоқ кутди. Ноилжоб, кетмоқчи бўлган эди ҳамки, қўққисдан бир нима шитир этдию, қиличдай япроқлар орасидан икки зилол кўз, сўнгра гулдай чехра кўринди.

Қиз ўн олти-ўн еттиларга борган, бўйча, хуморкўз, қарашлари ханжардай ўткир, қошлари зулукдай, юзлари рангпар, лаблари олранг эди.

— Нимага анграйиб турибсан, ҳой йигит!— деди хиёл пўписса аралаш. Унинг овози кўнгирадиган жаранглаб кетди. Йигит жилмайди-да, шўх жавоб қилди:

— Вой, айланайин сулува қиз, қўшиғинг юрагимга ўт ёқди. Эшитмоқ бўлиб келдим.

— Қўшиқ эшитмоқчи бўлсанг нари тур, отам кўрса, соғ қўймайди бизни, кет бу ердан!

— Вой айланайин толтигинам, олов юзинг сехрлими дейман, сехрлаб кўйдинг, кетолмайман...

— Қизинг зулукдай қошлари бирдан чимирилди, лаблари хиёл очилди. Сўнг аста жилмайди.

— Оловга яқинлашиб, қуйиб қолмагин тагин, жонинг азиз эмасми!— Энди унинг овозида нозик-карашма бор эди.

Йигит ўзини анча тугтиб олган эди, қайиғини қирғоққа ақинлаштирар экан, бўш келмасликка уринди:

— Бир нафасли боқилишга жон садага, сулува қиз! Узини ўтга уриб бир дақиқали лаззат учун қурбон бўлган пароналар камми?

Қиз кулиб юборди. Бу қулги тоғдан шарқираб оққан ирмоқни эс-латди йигитга.

— Узингни парвонага тенглаштиришингдан фойда йўқ. Парвонанинг умри қисқа-ку, қўрқамасми?

— Қарам қилдинг, толтигинам, шунинг ўзи менга бахт. Толомдан ўргилди, қидирган гулим қўлимда энди. Ундан айрилган умрни мен нима қилай!

Қиз бирдан ўзгарди. Ҳозиргина кулиб турган чехрани туман босди. Гармсел уфурган олов тағтига дош беролмай гўлган чамани ҳуру хасга айланди.

— Бўлди, бас!— деди у хаёл билан.— Гул тутган қўлгиндан айрилиб қолмагин! Тезроқ кет бу ердан, отам келяпти.

Қиз қандай тез пайдо бўлган бўлса, яна ўшандай тез кўздан йўқолди. У турган ерда фақат қамишзор шовулдай қолди.

— Эрта яна келаман, сулува қиз,— қичқирди Бекбон,— шу ерга келаман, кутиб тур!

Унга жавобан яна узоқдан қичқир-қичқир кулги эшитилди.

Йигит эшакни илдам эшиб, узоқлашди. Сал нарига бормай қиз айтган қўшиқнинг ёдида қолган бир бандини такрорлаганича қуйлаб кўрди.

Эртасига яна келди. Бу сафар қизнинг пўписаси илгариги шиддатини йўқотган эди. Отасини ўртага солиб, қўрқатади уни. Гулнинг тикани бор эдию, аммо бу тиканининг озори йўқ, аксинча жонга ҳузуру бахш этар эди.

Учинчи сафар қиз уни оловдай қақнаб кутиб олди. «Нега кеч қолдинг?», дея гина ҳақ қилди. Шу оқшом йигит уни дарёда сайр қилдириди. Қўлидан ушлаб қайиқдан қирғоққа чиқариб қўйди. Қизнинг номи Савле экан.

Хуллас, кўнгли-қўнгила қайи бўлиб қолганлиги сезилиб турарди. Аммо бундай жойларда бировнинг сал кўзи тушиб қолса, бас, эртасигаёқ бутун овулга доваругингиз ёйиладди, қизинг оёғига тушов тушадди. Шунинг учун улар дарё сайрини тарқ этиб, кўр ойинда учрашадиган бўлишди. Савле ҳам атрофга қоронғи қўниши билан дарё лабига фонуи ёқиб кўлар, йигит унга ҳар кеч севинч билан интилар эди. Қиз ёққан фонуи унинг учун муқаддас қилбағоҳдай, мурод масканга элтувчи кучдай эдики, усиз яшашнинг маъносиз йўқ, дунё нихотда тор, олам зимистонга ўхшар эди. Ҳаққий парвона ўзини ўтга қандай урса, йигит ҳам ҳар кеч қиз ёққан фонуи сари шундай талпинарди.

Аммо бир кеча чироқ шўъласи кўринмади. Қоронғида адашиб, бошқа ёқларга кетиб қолди.

Бу ҳол иккинчи, учинчи тун ҳам такрорланди. Йигит ҳар сафар қизинг иссоғига ташна бўлиб қирғоқ кезади, номини атаб чақиради, яна дилгир бир аллозда қайтиб кетади. Қидира-қидира, бир кун эски ўтов ёнидан чиқиб қолди. Унда аёллар дод солиб, йиғлашарди...

Қорақалпоқнинг қиз ўғирлашдай ёмон одати Савленинг бахтига ҳам қанг солган экан. Мана, уч кечаю уч кундуздан бери излай-излай тополмай ота-она қайтиб келишибди. Йигит буни эшитган захоти эс-хушини йўқотиб қўйди. Қизни қандай бўлмасин топиб, дийдорига тўйиш-ни истар, ақалли бир лаҳзагина меҳр-вафо билан уни тикилишини истар эди. Кечаю изгуду тентиради. Қўллар кезди, овулма-овул, ўтовма-ўтов оч-наҳор кенч юрди. Белгича ботқоққа ботиб, ҳамма ёғини қамишлар қийиб ташлади. Аммо қизнинг дарганин тополмади. Ниҳоят ҳижрон даражда эзиллиб, озми-тўзми уйига қайтди.

Орадан икки ой ўтди. Элға қўшилиб, ишга берилиб кетди. Аммо

бари бар қайиғи тез-тез яна ўша томонга сузиб кетадирини сезмасди. Бир оқшом одатдагича дилгирлик билан қайтар экан, яна ўша томонда чироқ шўъласи кўринди. Юраги гулпалаб уриб кетди. Ҳа, бу ўша— севгилиси Савле... Савленинг ўзи. Қиз уни қутаяпти. Чироқ уни имлайпти. Тезроқ бориш керак...

«Қаёққа? Тўхта!— дея буйруқ қилди ички бир овоз.— У энди сенга қайлиқ бўлолмайди! Унга сен номаҳрамсан!»

Бу дахшатли овоздан йигитнинг бутун вужуди ларзага келди. Қиз эса уни ҳар тун кутади. Йигит ҳар тун дарёга чиққанда шу атрофда ўйланиб юради. Боргиси, қизни меҳр-шафқат билан бағрига олгиси, қўз ёшлари билан унинг юзларини ювгиси келади. Аммо яна ўша сехрли овоз уни тўхтатиб қолади: «У энди сенга ёти!»

Шу аллозда қуллар ўтди. Чироқ эса кўринмай қолди. Атроф қоронғи. Лекин хоҳиш қаршиликка учраса— иштиёқ кучаяди. Йигит яна уни кўришга муштоқ бўлиб қолди. Қидира бошлади... Аммо унинг юрагидан илк бор ишқ ўтини ёққан қизнинг жасади дара тубида ётарди...

Орадан йиллар ўтди. Бекбон бола-чақали, неварали бўлди. Лекин ўша воқеа эсга тушса, ҳамон изтиробда қақшайди. Қачон шу ердан ўтса, Савленинг овозини эшитгандай бўлади...

... Чол оғир кўрсиниб, қўзларини гамгин юмди. Кипригидидаги икки томчи ёш ой нурда йилланилди. Лекин Жумабой буни кўрмас, бобо-сининг ҳикояси таъсирида маънос тортиб қолган эди.

Қирғоқда чироқ милтиқларди. Савленинг чирогога ўхшайди.

Ана шу мудҳиш воқеа юз берган жойни ҳозир таниб бўлмайди. Катта-катта иморат ва иншоотлар қад кўтарган бу машҳур Қизкетган бекати кечалари ҳам кундуздай порлаб туради. Қунига пароход, теплоходларда қанчадан-қанча «оқ олтин», турли хом ашё келиб-кешиб туради. Қизкетган— Амударёнинг энг гавжум бекатларидан бири. У ўзи ҳақида тўқилган беҳисоб афсоналар сингари гўзал, нурафшон манзил.

* * *

Жумабойнинг ҳаёти ҳам афсонага ўхшайди. У ФЗУда ўқиб юрган йиллари бўш вақти бўлди дегунча, Чоржўй бекатига югурар, юкларни кемаларга ортар, ўзидан катта кишилар билан баббаравар ишлар эди. Одамлар еш боланинг бунчалик жон-жаҳди билан меҳнат қилишига ҳайрон бўлишар, қунига қойил қолишар эди.

Той-той пахталарини траплардан қаққон юмалатар экан, унинг хаёли штурман ҳужрасида бўлар, бандига чилиғи болганган челақ билан сув олиб, палубани ювар экан, фикри капитан ёнида, штурвал чамбари қошида, машиналар хонасида кезар эди. У ерларга эмин-эркин киришга журъат қилолмас ҳам, баъзан тўйнуқлардан ўғринча мўрлар, ҳар бир ходмининг ҳаракатини диққат билан кузатар эди.

Бир кунни кема қочқарларидан бирининг тоби қочиб қолди. Жуда машаққатли бу ишни унга топширдилар. Ташқарида, палубада ҳаёт тўхтаб, одамлар ором олаётганда ҳам бу дим хонада муттасил ҳаёт қайнар, ўтқонанинг иссиғи, ҳавонинг димлиги Жумабойнинг нафасини бўзар, аъзойи бадани терлаб, сув бўлиб кетар; бу ер улкан ҳумдоннинг ўзгисини эди.

Пароход сафардан қайтиб келгандикина қолдан тойган, тинкмаси қуриган бир ҳолда уйига кетарди.

Жумабой ҳафтада икки марта шунақа сафарга чиқадиган бўлди. Қолган маҳалларда мутлоага берилар, кунт билан ўқир, ўрганар эди. Унинг машаққатлари зое кетмади. Чоржўй транспорт ходимлари тайёрлаш техникумини тугатиб, кемалар ҳаракатини бошқариш бўйича масъул диспетчер бўлиб ишлай бошлади.

Кўп ўтмай уни капитан ёрдэмчиси қилиб тайинладилар. Сўнг Урганчадаги Чилиш бекати бошлиғининг ўринбосари вазифасида ишлади. Орадан яна тўрт йил ўтгандан сўнг Чоржўй пристанига бошчилик қила бошлади. Мана энди Урта Осиёда машҳур Хўжайли бекатида бошлиқ. Қоратог, Қипчоқ, Қизкетган бекатлари ҳам шу жойга қарайди.

— Биз ҳар доим туман ичиде сузган кема капитанидай ҳушёр туришимиз керак. Сал чалисанг, тамом, кемани қирғоққа уриб оласан ёки кечувга ўтириб қоласан.

У ҳамма ерда, ҳар қандай шароитда ишининг тез ва енгил қўчишини таъминлашга уринади. Унинг иш тажрибаси ҳақида сўрайдиган бўлсангиз, ўнғайсиз ҳолга тушгандай бош эгиб туради-да, кейин:

— Сиз яхшиши даргаларимиз ҳақида сўранг,— ҳамма ишни ўшлар қиялпти. Пароход, теплоходларни, баржаларни бошқараётган ўшлар, мен эмас... «Новороссийск» теплоходи капитани Божомон Матёкубов, унинг механиги Василий Баранов, «Карл Маркс» теплоходининг капитани Яхшибой Аминов Тўртқул, Беруний райони пристаниларидан пахта ортан баржаларни олиб келиб, ўз вақтида Орол денгизи пароходчиларига етказиб бериб турбидилар. Ана шулар билан факрланамиз. Лекин ўғилларим ўзини тортди. Ававал тўнғич ўғлим Аҳмадхон, «Кема ҳайдаман», деб туриб олди. Ававал қўйналаримкан, деб кўнмадим. Кейин: «Майли, чидайман десанг ававал ўқиб кел», дедим. Бу маслаҳат маъқул тушди шекилли, ўн йил бурун Чоржўй техникумини битириб келди. Ундан кейин инженерлик билим юртига юбордим. У ерни тугатиб икки йил ҳарбий флотда хизмат қилди. Ҳозир ёнида... Хўжайли пристанида механиклик қиялпти. Унинг орқасидан ўртанча ўғлим ҳам Чоржўйдаги техникумининг механикни тайёрлаш факультетига ўқишга кетди... Учинчи курсда. Яна икки ўғлим ҳам капитан бўлмоқчи.

Жумабойнинг қизлари, келинлари ҳам шу бекатда хизмат қилишляпти

... Дарё тўқиллари бир-бирини суриб оқади. Аста-секин улар поғона-поғона бўлиб, ёйилиб кетади. Шамол қора булутлар галасини қаққалларгадир ҳайдади. Уфқ этаги оқариб, тонг шўъласи теваракка чойшаб ёйди. Табиатнинг жиловаси кемадагиларнинг тунги чарчогини кўтариб кетгандай бўлди. Амунинг бу улғувор ва абадий буюклиги олдиде киши ҳаётида учрайдиган ҳар қандай ташвишли нарсалар ҳам, энг мураккаб юмушлар гўё майда бўлиб қолади.

Совет Иттифоти Коммунистик партияси тарихий XXIV сьезди томонидан белгилаб берилган тўнчинчи беш йилликдаги асосий вазифа — халқимиз моддий ва маданий ҳаётининг савиясини яна ҳам юксалтиришдан иборатдир.

Фан ва маданиятни ҳар томонлама тараққий эттириш, совет кишининг маънавий равишга сари олга қараб боришни эълон қилиш билан партия санъатининг фалонининг мақсад ва мазмунини белгилаб берди.

Театр санъатининг истиқболли, ҳар бир спектаклнинг, ҳар бир сахна образининг гоявий-бадний қимматини ошириш, буларнинг томошабин маънавий бойлигини оширишдаги роли ҳақида ўйлар эканмиз, драматургия, режиссура ва актёрлик маҳорати проблемалари билан тўқнаш келамиз.

Ҳозирги босқичда театр санъатининг ўзaro ўзвий боғлиқ бўлган бу компонентларини бир-бирдан ажратиб бўлмайди. Айни бир вақтда булардан ҳар бири индидиқ диққат-эътиборга молиқдир. Мазкур мақолада биз ўзбек драматик актёрларининг умумсовет сахна санъатига қўшган ҳиссасини таҳлил қилиб, шу ҳиссанинг бундан бўёғи ривони тўғрисидаги фикрларимизни ихзор этмоқчимиз. Бу нарса шунинг учун ҳам зарурки, сўнгги йилларда совет театрида, жумладан ўзбек театрида авлодлар алмашинуви қизгин давом этмоқда, шунга қўра, театр ва томошабин учун ардоқли, зарур бўлган чинакам бадний қийматлари, анъаналарни диққат ва эҳтиёт билан аниқлаш керак бўлади.

1

Мамлакатимиздаги қардош халқларнинг ҳар бири ҳам ўз миллий маданияти, санъати, театрини гуллаб-яшнашти учун қайғуриш билан бирга, коммунизм маданияти, коммунистик санъат барпо этишдак ягона интернационал вазифани ҳам амалга оширади.

Тараққийт жараёнининг миллий ўзига хослиги турли-туман бўлишига қарамай, ҳамма миллий маданиятлар ва санъатлар учун муштарак янги қонуниятлар юзага келади, шаклланади, амалга ошади.

Конкрет миллий бадний маданиятларни ўрганмай, ягона социалистик маданиятнинг моҳиятини ҳам тушуниб олиш мумкин эмас, чунки уни миллий санъатлардан ташқари бир ҳолатда тасаввур этиб бўлмайди. Миллий актёрлик мантибларининг тараққийти ҳар бир халқ театр маданияти мамолотининг тимсолидир. Совет театри, жумладан ўзбек театрининг таърибаси шундан далолат беради.

Қисса тарихий давр ичида гоявий-бадний мамолот қўқисси сари этишган ўзбек актёрлик мантиби ҳозирги замон реалистик театрининг талабларига тўла-тўқис жавоб беради. Бу нарсани таъкидлашнинг мумкин эмас, чунки эрамининг II асридан бунён мавжуд бўлган ўзбек театри Улуғ Оқтўбдан сал бурунгина чинакам рус-европа театри типиди театр сифатида юзага келди. «Юсмин тезинда юзага келган бу тараққийт мўжизаси эмас. Бу ўринда совет ижтимоий тузумининг янги шароитлари, театр тараққийти жараёнида партия раҳбарлиги билан, миллатлараро хусусиятлари ва миллий театр ма-

даниятларининг тобора кучайиб бораётган ўзарo мулоқотлари ҳамда ҳамкорликлари билан, бадний меросдаги, шу жумладан, ўзбек халқи бой маданий меросини ўзлаштиришдаги энг яхши жиҳатларини ўзлаштириш билан боғлиқ бўлган қонуниятлар зухур этди.

Ҳозирги кундаги ўзбек актёрлик мантиби профессионал ҳамда ҳаваскор театрларнинг турли соҳаларида инкод этаётган тўрт авлодга мансуб, ўз ижодий индивидуал хусусиятига эга бўлган рангбаранг актёрлик санъатидан иборатдир.

Ўзбек актёрлик санъатига умумий бир назар ташлар эканмиз, нодир истеъод эгаларининг барқ урғи ўсаётганини, айрим сахна усталарининг маҳорати нақадар серқирра ва сермаъно эканлигини кўрамиз, ўзбек актёрларининг мамолотига амин бўламиз. Бу мамолот шу санъаткорлар маҳоратининг социалистик хусусиятида ўз шахсий ижодига эмас, бутун театр санъатимизнинг гоявий йўналиши учун, ҳақонийлик учун масъулият ҳисларида ҳам мамон бўлади.

Ўзбек сахнасининг илгор санъ-

га, хали мустамалянчилик сиртмоғида, азоб чекаётганларни халос этишга даъват этувчи гояларни акс эттирган Абдор Ҳидоятлов ҳақида, меҳнаткаш совет кишини образига ҳам, узоқ ўтинишдаги афсонавий қаҳрамонга ҳам эпик руҳ бағишлаган Асад Исमतов ҳақида ҳам, Шарқ аёлининг, ўзбек аёлининг нўҳна замонлардан бун шу кунгача бўлган йўлини ўз ижодларида акс эттирган Сора Эшонтураева ва Ҳалима Носирова ҳақида ҳам, шу темани ўз ижодида хореография воситалари билан ифода этган Мунаврима Турғунбоева ҳақида ҳам айтиш мумкин. Оташын иштиёқмандлар, сарнаш фидойилар ва ҳаётини янгиловчи гайратмандлар булар Шунур Бурхонов ва Тангриберди Қурбоновнинг қаҳрамонларидир. Жоҳил ва уйғонаётган, шафқатсиз ва меҳрибон оналар — Лутфихоним Саримсонова, Замира Ҳидоятлова, Мария Кузнецова, Анварохон Алимова, Саодат Чилдиёева, Пўлатой Раҳмонова ижодида хос роллардир. Зиллар, ҳақиқийлар, тафаккур ва фаолит қаҳрамонлари Олим Ҳужаев, Раззоқ Ҳамроев, Занжирали Мирзатов ижодининг асосини таш-

оддий кишилар ҳаётининг билан диққатимизни тортадилар. Ҳар бир спектакль сайин ёш замондошларимиз образларини барқарор этаётган Ширин Азимова ва Тўғон Режамотов ҳам ўз темаларига эга бўлмоқдалар. Турли халқларга ва ёшга мансуб бўлган ўзига хос ҳақиқийлар образларини яратётган Турғун Хонтўраев ижоди ҳам диққатга сазовор. Галия Исамойлова ва ижросидаги жаҳон халқлари раислари, Ботир Зокиров куйлаётган ер юзидagi миллатларнинг қўшинлари республикамиз ташқарисида ҳам машҳурдир. Ташқаронимнинг қўшқин ва рақсалари актёрлик санъатининг хореография ва воқал санъат маҳорати билан уйғунлигига ёрқин тимсолдир.

Биз бу ўринда ҳар бир актёрини танитган тематик сахна образларинингга тилга олиб ўтдик, зотан улар бошқа роллар ҳам ижро этганлар. Тема актёрини ҳаммиса бир пландаги ролларни ижро этишга мамбур қила олмайд — тема бамисоли лейтмотив: гоҳ юзага чиқади, гоҳ гоийб бўлади, гоҳ бошқадан янгиҳисага пайдо бўлади, ҳар гал бошқача тарзда пайдо бўлади, бошқа мотивларнинг юзага келишини истисно этмайди. Биз бу ерда турли авлод вакиллариининг айримларинингга тилга олиб ўтдик, аммо шулар ҳам тараққийтнинг изчиллигиндан, ўзбек актёрлик санъатининг мунатазам янгилашиб келётганидан далолат беради. Бу ерда театр ва кинода, эстрада ва телевидида, Тошкент ҳамда Андижон, Бухоро ҳамда Қўжон, Наманган ҳамда Фарғона сахналарида ижодий фаолит кўрсатаётганлар тилга олинди.

Буларнинг барчаси санъатимизга партиявий раҳбарлик ҳаётбахш кучининг ёрқин далилидир. КПСС Марказий Комитетининг XXIV сьезда Ҳисобот докладыда Леонид Ильич Брежнев айтганидек: «Партия раҳбарлигининг кучи — санъаткорнинг халққа хизмат қилишда олижаноб вазифага ихлосини ошира билишдан, уни мамиятти коммунистик негизларда қайта қуришининг эътиқоли ва актив қатнашчисига айлантира билишдан иборат».

2

Ўзбек актёрларининг совет театр санъатига қўшган ҳиссаси қандай кўлам ва кўрсаткичларга эга? Шу ҳиссанинг нимадан иборат эканлигини кўздан кечирайлик.

Бу ҳиссани ўрганшининг зарур ва муҳим аспектлардан бири — тарихий аспектдир. Бугун қатъий билан айтганимиз, ўзбек актёрлари йигирманчи йиллардаёқ ўзбек классик адабиётининг асарларини сахналаштириб ундаги афсонавий образлар ҳамда миллий ва қардош драматургия пьесаларида революция ҳамда граждандуруш қаҳрамонларининг характерларини яратиб билан умумсовет сахна санъатига ўз улушларини қўшган эдилар.

Уттизинчи йилларда ўзбек актёрларининг яратувчилар ва тарихий революцион маззулардаги оригинал пьесалари, шунингдек, ўзбек, рус, ажнабий драматургия классик асарларининг қўйилши муносабати билан ўзбек актёрларининг совет театри олдига турган умумий вазифаларни амалга оширишдаги иштироклари айниқса кенгайди. Қирқинчи йилларнинг репертуарида асосий диққат Улуғ Ватан урушига бағишланган ўт-

Театр

Я. ФЕЛЬДМАН,

Островский номидаги Тошкент Театр рассомлик институти театрушунослик кафедрасининг мудири, доцент

Ҳисса

Ўзбек драматик актёрлари
ва умумсовет сахна санъати ҳақида мулоҳазалар

акторлари барча совет актёрлари каби замон нафасини сезгирлик билан ҳис этадилар, халқнинг иши ва мамфазти билан яшайдилар, унда юксак иштиёқ уйғотадилар, унга эстетик ҳузор бағишлайдилар. Улар ҳозир социализм дунёси билан капитализм дунёси ўртасида қизгин давом этаётган мафкуравий курашининг олдинги сафида жонбозлик кўрсатмоқдалар, коммунистик гояларимизга чинакам эътиқод, партиявийлик ва халқчиллик ленинча принципларига қатъий амал қилиш уларнинг асосий фазилатларидир. Бу фазилатлар ўзбек халқи ҳаётининг барча бойликлари ҳамда унинг ўтмиш тарихидаги асосий жараёнларини сахна образларида кўрсатиш, бошқа халқлар ҳаётини акс эттиришда ўзбек актёрларига ўз ҳиссаларини қўшиш имконини беради.

Ўзбек актёрларининг навбатдаги ишларинга бўлиб қолмай, балки бадний кашфиёт сифатида гавдаланган ролларини кўздан кечирар эканмиз, унда яна чуқуროқ қаноат ҳосил қиламиз. Ягона фикр билан сугорилган, ягона иштиёқ барқ уриб турган бу роллар санъатда актёр темасини ихзор этди. Бу тема актёрнинг халқ дилидаги муаммоларга гоявий-эмоциональ диққати, унинг суръат билан давом этаётган ҳодисаларига эътибори, бу ҳодисаларни танлаб олишга муносабатини ифодалайди. Бу фикрларни ўзининг кўпгина образлари орқали биродарлик, халқлар орасида тотувлик, кураш-

кил этади. Қалби драматик кечинамалар билан тўлиб-тошган аёллар Зайнаб Садриева, Зайнаб Содикова, Турсуной Жаъфарова учун ҳам характерлидир. Яйра Абдуллаеванин қаҳрамонлари сердард, серҳажам, сертўғандир.

Обид Жалилов ва Яҳёхон Маматхоновнинг қаҳрамонлари улугвор, салобатли, иродали шахслардир. Ички қарама-қаршиликлар билан тўлган, машаққатли тақдирга эга бўлган шахслар — Лутфулла Назруллаев, Зуннун Мадалиев ва Зинир Мухаммаджонов ижро этаётган роллардир. Эпичил ҳийлакорлар ёни халқдан қиққан шўх табиятли заки кишилар — бу Наби Раҳимов, Шариф Қўямов ва Ғани Аъзамовнинг синашта персонажларидир. Соддадил тўпорилар, ношуд, нотаован захматнашлар, ёни бўлмаса фирибгар, муттаҳамлар — Раҳим Пирмуҳамедов, Сойиб Ҳужаев, Ҳаёт Наимов ва Жалил Раҳимов ижодининг етакчи фигураларидир. Халқ бахтининг макнор ва шафқатсиз душманлари айниқса Ваҳобхон Азимов, Қудрат Ҳужаев, Сайфи Олимов ва Аҳмад Файзиев ижроларида чуқур ифодасини топи. Соли Аҳмедов ва Ирода Алиеванин соф табияти, олижаноб қаҳрамонлари, Эркил Малнибоевнинг шўхчан, жоносарак қаҳрамонлари томошабинга яхши танишдир. Собир Раҳмонийнинг хушқақчақ аскиябозлари, Саъдийна Табибуллаев ва Акбар Раҳимов ижро этаётган мафокаш халқнинг дардишлари, серҳиммат

мир публицистик пьесаларга ва миллий тарихий драматургияга қаратилди, бу даврдаги ҳиссанинг асосий кўрсаткичлари шу билан белгиланади.

Эллигинчи ва олтинчинчи йиллар ўзбек антрелик мактаби ҳиссасининг кўп томонлиги ва серқирралиги билан ифодаланади: у ўтган йиллардаги барча йўналишларни, шу жумладан замонавий чет эл драматургия ўзбекки бир қанча муваффақиятларини ҳам ўз ичига олади. Мана шу муфассал бўлмаган қайдларнинг ўзбек кўрсатдики, тарихий жиҳатдан қараш ўзбек антрелик ҳиссасининг бошқа аспекти юзасидан ҳам, масалан, репертуар соҳасидаги қидиришлар, бинобарин, антрелик томонидан ўзбекча ва таржима пьесаларда ўйналган роллар юзасидан, саҳна образлари типологияси юзасидан, жанр-услуг аспекти юзасидан умумлашган ҳулоса чиқариш имконини беради. Ўрганиш қайси аспект юзасидан олиб бориламиз, асосий нарсаси ҳақида гапириш керак — ўзбек антрелик мактабининг совет театрига қўшган ҳиссаси, бошқа миллий мактабларнинг ҳиссаси каби, аввало социалистик санъатнинг принципиал ғоявий-бадий янглиги билан, революционер ва бунёдкорнинг, янги дунё кишининг ҳамда маънавий қиёфасини очиб бериш билан боғлиқдир. Чунки, совет санъатининг миллий бўёқлари нақадар ранг-баранг бўлмасин, аввало моҳият эътибори билан ҳам миллий ҳам интернационал бўлган ана шу ранг-барангликнинг социалистик хусусиятини ҳис этмоқ ва тушуноқ зарурдир.

Революциягача бўлган даврдаги зулм ва истибод дунёсига қарши курашчиларнинг кўпгина образлари ўзбек саҳнасида овозлари борица ўзлигини намойён қилдилар; унда озодлик ва адолат идеаллари учун фаол ва онгли курашши учун уйғонган заҳматкаш тили ҳам тез-тез кўринмоқда; ўзбек миллати ва бошқа социалистик миллатлар қарор топган турли босқичлардаги ишчилар, деҳқонлар, зиёлилар вакиллари образлари ҳам кенг тарқалгандир.

Бу типология «замона» жиҳатидан — ўзбек театри тарихининг

турли даврларидан кўзга ташланади. У шунингдек «макон» жиҳатидан — республикаимиздаги барча театрлар саҳналарида қўйилган ўзбекча пьесаларда ҳам, воқеалари мамлакатимиздаги турли халқлар орасида содир бўладиган таржима пьесаларда ҳам кўринади.

Ўзбек саҳнаси арбоблари ҳиссасини мушоҳада этишининг бошқа нуқталари ҳам бор.

Бутун совет театри ўтмиш классик меросини ўзлаштириш вазифасини амалга ошириб келди ва амалга оширмоқда. Ўзбек антрелик ҳам миллий классик асарларни саҳнага қўйишди, Горький ва Чехов, Островский ва Гоголь, Шекспир ва Шиллер пьесалари спентакларидида иштирок этиб, бунга ўз улушларини киритдилар.

Агар театрининг ҳар хил турлари билан боғлиқ бўлган аспект ҳақида гапирадиган бўлсак, шунини айтиш мумкинки, совет музыка театрининг антрелик олдида замонавийлигини акс эттириш, яратилган образларда воқал ҳам саҳна маҳоратларини уйғулаштириш вазифаси қўйилган эди. Совет хореография санъатида миллий образлар қарор топди, классик балет мактаби томонидан халқ рақс санъати анъаналаридан самарали фойдаланиш тажрибаси тобора фаол равишда кучайтирилди. Тегишли турдаги театрлар ва эстрада жанрларга мансуб бўлган ўзбек антреликнинг қидиришлари бу соҳаларда ҳам давом этди.

Хуллас, совет бадий маданиятининг антрелик ижоди билан боғлиқ бўлган қайси бир соҳасини олиб кўрмайлик — ҳаммасида ўзбек антреликнинг ҳам ғайрат-шижоатлари кўзга ташланади. Табиийки, бунда кашф этилган янглигини унча кўп деб бўлмайди, муваффақиятларга ҳам кўп-кўп эришаверилмайди. Лекин ишонч билан айтиш мумкинки, ўзбек саҳна санъаткорларининг шундай бир мислсиз ютуқлари бори, бу ютуқлар кўп миллатли антрелик санъатида ҳисса бўлиб қўшилиб, совет театри усталарининг қидириш истиқболларини қўллаб-қувватлайди ва негайтиради.

Ҳиссанинг салмоғи ҳақида сўз борар экан, диққатингизни драматик театр антреликига тортимиз. Бунга сабаб музикали театр-

да, кинода, телевидение ва радиода антрелик ижоди ўз хусусиятига эга бўлишидигани эмас, драматик антрелик маълум миқдорда бутун мактабининг саҳна маҳорати савиясини белгилайдилар.

Муштарак ёки ўхшаш шароитларда, бир ижтимоий муҳитда бунёдга келган турли миллат кишинининг характерларидаги асосий, белгилловчи фазилатлар умумий, ўхшаш, яқин бўлади, албатта. Аммо шу нарсаси ҳам шубҳасизки, ўзбек антрелик акс эттириётган Ғофир, Ниёз ва Йўлчи, Жамила, Майсара ва Гулнор, Пулат, Арслон ва Самсон, Онахон, Хуррият ва Ҳафиза, Мавлон, Қўзи ва Деҳқонбой, Баратон, Раҳимов ва Комилон образлари бошқа қардош халқлар драматургияларининг асарларида танишиш мумкин бўлган муштарак ижтимоий-психологик тартибдаги қаҳрамонларнинг ички дунёси ҳақида томошабилларнинг тасаввурини негайтиради, уларнинг янги қирра ва фазилатларини очади, дунёни бадий ўзлаштиришда социалистик реализм санъатининг имкониятларини негайтиради. Маълумки, ўзбек саҳнасида ўзбек халқининг ҳаёти Ҳамза, Яшин, Абдулла Қаҳҳор, Уйғун, Иззат Султон, Назир Сафаров ва Сарвар Азимов каби драматургларнинг пьесаларида намойён бўлгандек бутун тафсилотлари, ранглари, бўёқлари билан биринчи навбатда ўзбек антрелик томонидан очиб берилиши мумкин. Буюк санъаткор К. Станиславский: «Яхши қўйилган ва мансуб бўлган миллатнинг яхши антрелик томонидан ўйналган яхши миллий пьеса халқ қалбини ҳамма нарсадан кўра дурустроқ очиб беради», деб ёзганда худди шу қонуниятни кўзда тутган эди. Бу таъбир ҳамон ўз аҳамиятини сақлайди. Коммунист партиямиз таълим бериб айтганидек, турли миллатларга мансуб бўлган совет кишиларидида янги типдаги ижтимоий муносабатлар бунёд этган ва СССР халқларининг энг яхши анъаналарини муҳасамалатирган умумий маънавий фазилатлар юзага келди. КПССнинг тарихий XXIV съезди Эълон қилгандек, социалистик қурилиш жараёнида одамларнинг янги тарихий бирлиги — совет

халқли юзага келди. Бу мислсиз бирлигини, биз фахр билан, совет характери, деб аташимиз.

Совет характерини акс эттирувчи замонавий темалардаги ўзбекча пьесалар қанча кўп бўлса, уларда совет ҳаётининг янгликлари қанча бой, ҳар томонлама ва ёрқин акс эттирилса ўзбек антреликнинг совет театр санъатида қўшадиган ҳиссаси шунча муҳимроқ ва негрроқ бўлади.

Модомки антрелик ўз халқларининг (миллат тарихий тараққиётининг ҳар бир конкрет даврига хос) маънавий тарзларига мансуб бўлган фазилатларни, мазмур халқ бадий маданиятига хос фазилатларни акс эттирган эканлар, воқелик ҳодисаларига ёндашишдаги ўзига хосликлари, уларни эстетик баҳолашдаги хусусиятлари антрелик ўз драматургиялари асарларидаги ролларни бажарганларидигани эмас, уларнинг ҳар бир ижодий яратилишида намойён бўлади. Образнинг композицияси, унинг бўёғи, ички ритми, туйғуларининг ифодаси гарчанд автор томонидан айтиб берилган бўлса,

да, аммо кўп жиҳатдан ижрокчи томонидан белгиланади. Шунинг учун ҳам ўзбек антреликнинг таржима репертуардаги кўпгина роллар ҳақида аллақачонлардан бери қатъийлашиб қолган тасаввурлар доирасини негайтирган бўлсалар, маълум ва машҳур пьесаларнинг саҳна тарихига ўз саҳифаларини киритган бўлсалар — бунга таъжубланмас ҳақ бўлади. Шукур Бурхонов имросидаги Владимир Ильич Ленин образини эслаб кўрайлик. Яна у яратган Эдип ва шаҳар ҳокими, Абдор Ҳидоятлов яратган Гамлет ва Отелло, Олим Хўжаевнинг Гамлет, Клобуков ва Карл Моорини, Наби Раҳимовнинг Ягоси ва Хелстоавини, Сора Эшонтураеванин Лубов Яровайси, Катериниси ва Офелиясини, Зайнаб Садриеванин Мария Александровна Ульяновасини ва Васса Железновасини, Зайнаб Содиқованин ҳам Ульяновасини билан Лида Ковалини, Обид Жалиловнинг Нинита Вершинини ва Дикотини, Замира Ҳидоятлова ва Мария Кузнецованин Набанихаси ва Меланисини, Саъдиҳон Табибллаевнинг Масхарабози ва Гибнерини, Турсуной Жаффарованин Тўлғанойини, Ирода Алиеванин Асли ва Камоласини, Эрикл Малибоеванин Хадичаси ва Омоласини, Акбар Раҳимовнинг Соринисини, Яйра Абдуллаеванин Кейи ва Мария Стюартини, Қудрат Хўжаевнинг Франц Моорини ва Исквердосини, Тангриберди Қурбоновнинг Эзолини қайд этиб утишининг ўзбек кифоядир деб ўйлаймиз.

Таржима пьесаларидаги образларни ўзига хос тарада талқин этиш, уларга бадий бўёқ бериш ҳам ўзбек антрелик мактабининг совет театр маданияти хазинасига қўшган ҳиссасини белгилайди.

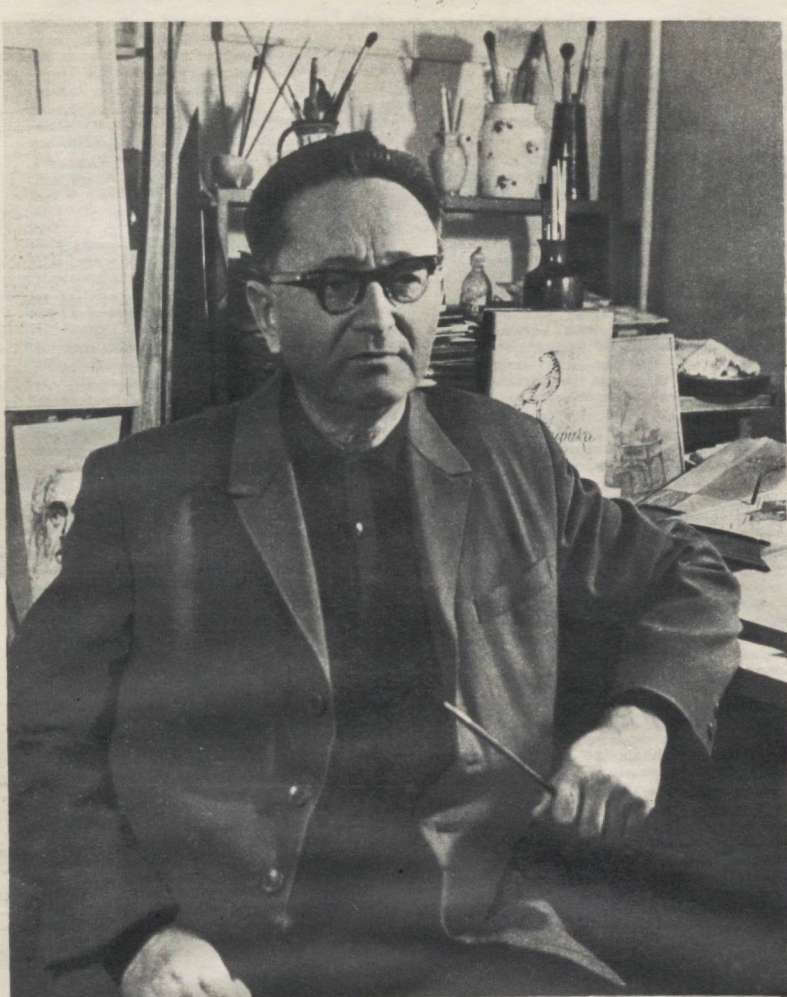
Ўзбек саҳнасида замонавий ва классик таржима пьесаларини талқин этишда режиссерлик концепцияси, асарларнинг ғоявий-бадий, фалсафий, ижтимоий-тарихий моҳиятидан чиқиб келадиган концепцияси нақадар мустақил ва чуқур бўлса, марксча-ленинча нуқтаи назардан идрок этилса, уларда акс эттирилган давр революцион тенденциялари руҳида ўқилса — ўзбек антреликнинг совет саҳна санъати хазинасига қўшадиган ҳиссаси янада салмоқлироқ, салобатлироқ бўлади.

Ҳамза номидаги Ўзбек давлат Академик драма театрида СССР халқ артисти Олим Хўжаев яратган Алишер Навоий сиймоси совет саҳнасининг ўлмас образларидан биридир.

С. БЕЗНОСОВ ФОТОСИ

Давоми бор.

Ўзбекистон халқ рассоми Искандар Икромов.

УСТА ИСКАНДАР

Аввало Моний.

Искандар соний.

Фафур ҒУЛОМ

Р едакциядаги ўртоқлар «Гулистон» галереяси мухлисларини бу гал Ўзбекистон халқ рассоми Искандар Икромов ижоди билан таништирмоқчи эканликларини, бу дафъа қирқ йилдан ортиқ даврдан буён китобларимиз муқоваларига сайқал бериб келётган санъаткорнинг нуруний сиймоси билан журнал муқовасини безамоқчи эканликларини айтганларида мен бениҳтиёр улкан шоирнинг юқоридаги рамзий сатрларини эсла-

дим. Ўзбек халқининг атоқли шоири Фафур Ғулом бу сўзларни СССР Давлат мукофотига сазовор бўлган «Шарқдан келайтирман» китобига ёзиб, рассом дўстига тақдим этган.

Дарҳақиқат, атоқли шоирнинг ўз дўстини афсонавий шарқ рассомидан сўнг иккинчи ўринга қўйиши ҳикматдан холи эмас. Бу таҳсин ва миннатдорчилик сатрларида рассом Искандар Икромовнинг бой аъёнага эга бўлган қадим шарқ нақш санъатининг вориси сифатида уни янги замон услубида самарали давом эттираётганлиги, ўз моҳирона хизмати билан социалистик маданиятимизда салмоқли ўрин тутаётганлигини кўрсатади.

Искандар Икромов республикаимиздаги ва мамлакатимиздаги кўпгина мухлислари хассос китоб нақшоши, моҳир график сифатида танийдилар. Бу ихтисос, китоб графикаси ихтисоси бир вақтлардаги қолоқ Туркистондагина эмас, ҳатто Россияда ҳам унча кенг тараққий этмаган, китоблар кам нашр қилиниши билан бирга уларнинг муқовалари қамдан-кам безатилар эди. Замонавий тушунардаги китоб графикаси санъати собиқ Туркистонда йўлга қўйилмаган эди. Халқ учун минглаб, юз минглаб, миллионлаб нусхаларда китоб чикаришни таъмин этган Улуғ Октябрь социалистик революциясигина Ўзбекистонда китоб графикаси ихтисосининг юзага келишига йўл очиб берди. Биз бугун ҳақли равишда рассом Искандар Икромовни Ўзбекистоннинг тўнгич китоб графиги деб айта оламиз.

Искандар Икромов революциядан сўнг Тошкентдаги биринчи намунали мактабда таълим олди. Бу ерда умумий билим берувчи фанлардан ташқари расм дарси ҳам ўтилар эди. Шу дарслар ёш Искандарнинг расм санъатига бўлган иштиёқини уйғотди. 1918 йили Тошкентда очилган Санъат музейи залларида ушқоқина йигитча рус реалист рассомларининг асарларини дилда ҳаяжон билан томоша қилар, уларга узоқ тикилиб ўй суриб қолар эди. Ана шу унутилмас онлар унда атрофидаги ҳаётни тасвир этиш ҳавасини туғдирди. Шу ҳавас билан у Тошкентдаги Улка рассомлик мактабига кириб ўқий бошлади. Рассомлик санъати асосларини қунт билан ўзлаштиришга киришиб, рассомлик ҳаётига бутун вужуди билан шўнгиди: шаҳарни революцион байрамлар арфасида ўзидан катта бўлган рассомлар билан биргаликда безади. Плакатлар, доҳийлар ва раҳбарларнинг портретларини чизди. 1923 йилда графикаликка мейли яққол намоён бўлган Искандар Икромов ўзи чизган расм ва карикатураларни маҳаллий газета ҳамда журналлар саҳифаларида эълон қила бошлади.

Бироқ бу муваффақиятлар ўз йўлини қидираётган ёш рассомни қониқтирмади. У жиддий, профессионал таълим олишни, ўз ишининг малакали устаси бўлишни орзу қилар эди. Искандар Икромов махсус йўлланма билан Ленинградга жўнади ва у ердаги Рассомлик академияси ҳузурида очилган Бадиий-санъой техникумининг графика бўлимига кирди. Беш йиллик ўқш даврида у асосий машғулотлардан ташқари педагогик таълим ҳам олди. Искандарнинг муаллимлари бўлган йирик графика мутахассислари ёш рассомнинг китоб безатиш санъатидан малака ҳосил қилишига ёрдам бериш билан бирга, китоб графиги билиши мутлақо зарур бўлган полиграфия техникасини эгаллашда ҳам кўмаклашдилар.

Ўқш йиллари китоб санъатининг чинакам маркази бўлган Ленинграднинг санъат ҳаётидан олган таассуротлари Искандар Икромов ижодий индивидуаллигининг шаклланишида катта роль ўйнади. У ердаги нашриётларда китоб безаш санъатининг машҳур усталари ишлар, кўргазмалар уюштирилар, совет оммавий китобининг услуби юзага келмоқда эди. Китоб санъатининг ўша босқичида муқова безаклари катта аҳамиятга молик бўлди. Мана шу нарсалар Искандар Икромовнинг китоб устида ишлаш истиқболини белгилаб берди, десек, янглишмаган бўламиз. У китоблар учун сурат чузувчи эмас, китоб безаш устаси бўлиб етишди. Искандар Икромов муқова жилди, муқова, форзац, титул, шмуцтитул, иницяллар, заставкалар ва концювалар чиздишнинг ўзининг асосий ва севиқли касби қилиб танлаб олди.

Искандар Икромов китоб санъати техникисини олгач, жонажон юртига қайтиб келди.

Шундан сўнг у ўзи олган макссус билимларни кенг татбиқ этиш учун ижодий фаолият кўрсата бошлади.

Кўп йиллик рассомлик фаолияти давомида Искандар Икромовнинг шахсий архивида кўпдан-кўп қизиқ материаллар йиғилиб қолган. Уларнинг орасида ўттизинчи йилларга оид фотосуратлар ҳам борки, рассом уларни еру қўйма ишонмайди. Бу суратлардан бирида ёш педагог Искандар ўз шогирдлари — Самарқанд ҳамда Тошкент эрлар ва қизлар педагогика техникумларининг талабалари билан бирга тушган. Улар ҳам худди унинг ўзидек маданий инқилобда фаол иштирок этган, ўз билимларини халққа етказиш учун чалишган ёшлар эди. Искандар Икромов худди ана шу аудитория учун графика санъати асослари ҳақида лекциялар ўқир эди. Рассом ўзининг маърифатчилик фаолиятида оғзаки тарғибот билангина чекланиб қолмасди. Неча йиллар давомида ўзбек тилида ёзилган бирдан-бир қўлланма ҳисоблаб келинган «Расм ўрганиш қўлланмаси» китоби унинг қаламига мансубдир. Маданий инқилоб шароитида бу китоб катта аҳамият касб этди. Бухоро, Самарқанд, Тошкент ва республикамизнинг қўллаб-шарҳларидаги ўқитувчилардан рассом олган миннатдорчилик мактублари бунинг яхши далилидир.

Маърифатчилик ишини давом эттириб, Искандар Икромов 1935 йилда «Харф ёзишни ўрганиш» деган китобини ҳам яратди. Бу қўлланма ўзбек мактаблари, расм тўғралаклар, клублар учун уларнинг ишида амалий фойда келтирди. Рассомнинг «Ўзбекча расми кесма алифбе» ва «Ўзбекча алифбе бўйи китобчаси» каби асарларини ёш ўқувчилар ва ҳаваскорларни графика санъатининг бошланғич асослари, полиграфия саноатининг сирлари билан таништирди.

Ўзбекистонда китоб графикаси мутахассисининг пайдо бўлиши аини муддао эди. Искандар Икромов Ўзбекистон Давлат нашриётига ишга таклиф этилди. Бу ерда у илк марта ташкил бўлган графика бўлимига бошчилик қилди. Ана шундан буён чиқариладиган ҳар бир китоб унинг қўлидан ўтадиган бўлди. Нашриётдаги ўттиз йиллик (1929—1959) фаолияти давомида Искандар Икромов юзларча китобларни беиздики, ҳозир булар бутун бошли бир кутубхонани ташкил этади.

Ўзи ижод қилиш билан бирга, рассом китобларни беизш ишига республикамиздаги графикалардан Ч. Ахмаров, Л. Абдуллаев, А. Венедиктов, М. Воробейчиков, В. Еремян, В. Кайдалов, Р. Левицкий, С. Малют, С. Марфин, А. Назиров, Уста Мўмин (А. Николаев), В. Рождественский, К. Чепраков ва бошқа рассомларни ҳам жалб этди. Нашриёт атрофи йиғилган ижодий коллектив Ўзбекистон китоб санъатини юксалтиришда анчагина ғайрат ва маҳорат кўрсатдики, бу санъатимиз Иттифоқ ва халқаро кўргазмаларда намойиш этилди. Бу борада ишчан ташкилотчи, билимдон мутахассисгина эмас, ўз ёрқин ижодий услубига эга бўлган рассом Искандар Икромовнинг хизмати каттадир.

И. Икромовнинг ижодий йўли бутун китоб санъатининг тараққиёт йўли билан чамбарчас ҳолда ривожланди. Рассомнинг тасвирий воситалари йил сайин бойиди, маҳорати ошди. Узининг илк ишларида рассом муковани беизш билан чекланиб, бунини конструктив-шақлий усуллар билан амалга оширарди. Шу билан бирга унда асар мазмунини тасвирий воситалар билан очиб майли ҳам туғилди.

Ўттизинчи йилларнинг ўрталарида китоб санъати соҳасида Совет Иттифоқи халқлари миллий бадий меросига қизиқиш кучайди. Бу даврда И. Икромов ўзбек адабиёти ва фольклори асарларини беизашда халқ наққошлик санъатининг бой хазиналаридан, қадим шарқ қўл ёзмалари бадий анъаналаридан самарали фойдалана бошлади. И. Икромовнинг шу хилдаги ишларидан «Фарҳод ва Ширин» музикали драмасининг партитураси, «Ўзбек халқ қўшқлари» тўплами, шунингдек улуг ўзбек шоири Алишер Навоийнинг илк юбилей нашрларини санаб ўтиш мумкин. Бу кўркем сербезак, сернақш нашрларда рассом ўзини нозик дидли моҳир график сифатида кўрсатди. Бу китоблар кўркем нашрлар ишчибозлари орасида рассомнинг доврўғини оширди.

Улуғ Ватан уруши йилларида Искандар Икромовнинг зиммасига жиддий ва машаққатли вазифалар тушди. Уруш вақтининг оғир шароитида у кечаю кундуз ижодий ва ташкилий ишлар билан шуғулланиб, совет халқининг фашизмни яқсон этишга даъват қилувчи жанговар плакатлар чиқариш билан шуғулланди. Искандар Икромов оммавий-ҳарбий китобларни, фронтга жўнатиладиган «Жанговар эпизодлар» сериясини, мамлакат ичкарисидаги меҳнат жасоратлари акс эттирилган «Жанговар варақаларни» беизди, госпиталлар ҳамда ялғи қўрилишларда катта ижтимоий иш олиб борди. Уруш йилларининг кўтаринки ватанпарварлик руҳи рассом бадий-гоявий савиясининг ўсишига ердан берди. И. Икромов ўз китоб графикасида рангини кенг қўллай бошладик, бу унинг асарларидаги таъсир кучини оширди. Рассомнинг ижодий диапозони ҳам кенгайди. Ана шу даврдан бошлаб у мукова корешогини беизашга алоҳида эътибор бера бошлади. Бу нарсга беизш эмас: жапон ёки полкада турган китобнинг корешоги — гулбанди кўзга ташланади.

Искандар Икромовнинг ижодий муваффақияти кенг жамоатчиликнинг диққат-эътиборини қозонди. Республикамизда чиқариладиган китобларнинг маданий ва бадий қиёфасини юксалтиришдаги хизматлари учун рассом Искандар Икромовга Ўзбекистон халқ рассоми фахрий унвони берилди.

Искандар Икромовнинг бадий истеъдоди урушдан кейинги йилларда аиникса кенг қанот ёйди. Рассом совет китоб графикасининг энг яхши намуналарига амал қилиб, илгарини ишларидаги ўта сербезаклик нуқсонларини енгиб, миллий анъаналарни замонавий китоб беизш санъати билан уйғунлаштирди. Тасвирий воситаларни танлашдаги жиддийлиги композицияларни содда ҳал қилишга, бадий образларнинг ёрқин чиқишига имкон берди. Буюк ўзбек олимлари ва адиблари Абу Али ибн Сино, Абурайхон Беруний ва Алишер Навоий асарларининг классик салобатли осиёиш та руҳдаги беизаклари ана шу фикримизнинг далилидир. В. Зоҳидовнинг «Шоир ижодининг қалби» китоби рассомнинг техник воситаларга эстетик руҳ бера олишдек зўр маҳорат касб этганини кўрсатади. Силлик, гадир-будир ва нақш босилган лидерин контраста асосланган мукова китобга ажойиб кўркемлик бахш этган. Бу даврда И. Икромов томонидан беизтилган ҳар бир китобда етук маҳорат акс этиб туради. И. Икромовнинг китоб графикаси бутун иттифоқ кўргазмаларида муносиб ўрин эгаллади, уларда мукофот ҳамда дипломлар билан тақдирланади, рассомнинг номи совет китоб санъати тарихига киради. 1959 йили Искандар Икромов Совет Иттифоқидаги энг яхши китоб графикалари қаторида Лейпцигдаги Халқаро китоб конкурсига таклиф қилинади. У ерда рассом миллий услубда салобатли-осойишта руҳда беизалган Алишер Навоий «Ҳикматли сўзларни» лавҳасини намойиш этади. Халқлар орасидаги тинчлик ва дўстлик мавзунда акс эттирилган бу асари учун рассом лауреатлик унвони ва бронза медали билан тақдирланди. Алишер Навоий «Лирнкасининг» товус тасвири билан беизалган мукова жидди ҳам мазмундордир. Бу иши учун СССР Рассомлар союзи Искандар Икромовни II даражали диплом билан мукофотлади. 1970 йилда рассом Урта Осиё ва Қозғистон республикаларининг энг яхши китоб ҳам журнал беизаклари учун ўтказилган IX конкурсда I даражали дипломага сазовор бўлди.

Қирқ йилдан ортиқ даврдан буён ўз истеъдодини социалистик маданиятимиз учун хизмат қилдириб келаятган санъаткор Искандар Икромов чинакам коммунист, серғайрат жамоат арбоби бўлиб танилди. 1959—1965 йилларда И. Икромов ЎзССР Рассомлар союзига раислик қилди. У Ўзбекистон ССР Олий Советига депутат бўлиб сайланди. Ҳукуматимиз санъатимизнинг юксалтиришдаги беизах хизматларини тақдирлаб, рассомни Меҳнат Қизил Байроқ, Хўрмат белгиси орденлари, медаллар, қўллаб-қўллаш ёрқилари билан мукофотлади.

Она юртва ва жонажон халқига ёрқин меҳр-муҳаббатни ўзбек китоб графикаси санъатининг асосчиси Искандар Икромовнинг ижодий қиёфасига зўр самимий руҳ бағишлайди.

Уста Искандар асарларидан намуналар.

С. КРУОВСКАЯ

ЎЧМАС ЧИРОҚ

Лавҳа

Фахри деразадан ҳовлига қаради. Ёмғир ҳали ҳам тинмапти. Девордаги соатнинг «чиқ-чиқи» юрагидаги ғашлиқни баттар оширди. Бектиёр яна кечаги ҳодисани эслади.

...Заводда катта тантана. Селитра цехининг ўғитни доналаштирувчи минораси битди. Зарбдор қурувчи Александр Қурбонов минорага қизил байроқ тикмоқчи.

— Майли! Қурбонов тиксин! — дейишди тўпланганлар.

Қурбонов ҳаш-паш дегунча минора тепасига чиқиб, байроқни ўрнатди-да, шўхлик билан пастга қараб кўл силкитди. Шу пайт Александрнинг оёғи тоғиб кетди...

Тантана мотамга айланди.

Фахрининг кўзларида лим-лим ёш. Деразадан узоқдаги салобатли биноларга термилди.

— Эҳ, Саша, Саша! Ёш кетдинг,— дея хўрсинди.

У аста ўтирди. Стул «ғирч» этиб кетди. Ёғоч, ёғочлар... У стулга тикилиб қолди. Стулнинг ғирчиллаши унга Қурбонов турган мўрт ёғоч ҳавосани эслати-ю, юраги безиллаб кетди.

Ўзи ҳам ўшандай мўрт ёғоч уйда туғилган, ўсган. Болалиги Волга бўйидаги Балахна шаҳарчасида ўтган. Унга қараса ҳам, сўлга қараса ҳам ҳамма ёқда ёғоч уйлар эди у вақтларда. Бир кунни аммасиникидан қайтиб келишса уйлари чўккан туяга ўхшаб қор остида қолиб кетибди... Амаликлар, кўни-кўшлилар биргалашиб уйни тикилаб беришган. Ўшанда онаси уларни «Барака топинглар. Дуррад-горлик, бинокорлик гулдай хунара-да!» дея алчаган эди. Шу бўлди-ю, Фахрида ҳам дуррад-горликка ҳавас уйғонди...

Катта бўлганда у Уралнинг ўттиз-қирқ даража совуқларида, Ўрта Осиёнинг жазирама иссиғида иморатлар қурди.

Эшик очилиб баҳор ёмғирининг салқин шабадаси хонага кирди. Фахрининг хаёли бўлинди. Остонада жилмайиб ўғли Фавзи кўринди.

— Дада, пластиндани уй яасам майлими! — дея сўради.

— Қани, олдин мени бир ачомлачи,— Фахри кўчогини очди. Ота ўғлини кўчогига олиб, унинг пешанасига тушиб турган сочларини силади:

— Менинг ўғлим ким бўлади?

Фавзи отасининг бўйнидан қўлларини олиб, ғоз турди:

— Қурувчи инженер!

— Қурувчи инженер!

Фахри ўрнидан туриб, жавон тепасидаги уй макетини стол устига олиб қўйди.

— Қани, машинанга гараж қурчи!

Фахри нонуштадан кейин уйдан чиқди. Йўл-йўлакай гул-чечаклардан бир қучоқ те-риб, сўқмоқдан ғўристон томонга юрди. Янги қабр ёнида тўхтади. Қўлидаги гулларни дўсти, ҳаммаси Сашанинг мазорига қўйди. «Қуни кеча чопқиллаб юрган шўнкор йигит шу ер остида ётибди», Фахрининг кўнгли бузилди.

У кўкатлар устига аста ўтирди.

— Мане, сени йўқлаб келдим, Саша,— деди у.— Эртага ҳам келаман, индинга ҳам... Катта бўлганда ўғлим ҳам келади. Сенинг қандай инсон эканингни унга ҳикоя қилиб бераман. Сен қанча-қанча оилаларга уй-жой қуриб берган, хурсандчилик бахш этган бинокорсан. Сен чин инсонсан, Саша!

...Орадан йиллар ўтди. Йўлим тушиб яна Фаргона азот заводида бордим. Ленин орденли бинокор Саккизинчи қақирқч Ўзбекистон ССР Олий Советининг депутаты Фахри Сулаймонов бошлиқ бригада аъзолари заводнинг навбатдаги янги цехи қурилишида ишлашгандан экан, Фахрининг сочларига оқ оралабди, пешанасидаги чизиклар қуюқлашибди. Аммо кўзларида меҳнат завқи порлаб турибди.

Фавзини сўрадим. «Бу йил қурилиш техникумига кирди. Яна бир бинокор «естъ» дэзевринг!» деди оталик гурури билан жилмайиб.

Кейин у касбдошларини таништирди: Амн-жон Анорбоев, Анвар Абамитов, Амет Абдурахмонов, қурувчилар — Сашанинг тенгдошлари. Бригада аъзоларининг ҳаммалари мусобақа аълочилари экан.

Фахри мени тўртинчи селитра цехига бошлади. Лифт билан доналаштириш минорасига кутарилдик. Баланд минорадан Фаргонани томоша қилдик. Чироқлар чаманига ўйчан тикилиб турган Фахри:

— У шу ердан учиб кетган эди,— деди секин. Мен гап ким тўғрисида бораётганини дарҳол тушундим. Кейин у шу ерда туриб Саша Қурбонов билан ўзлари қурган завод-фабрикалар ва турар-жойларни бирма-бир кўрсатди.

«Ху, анави «ТЭЦ»; анави, чироқлари янги ил арчаси сингари ғуж-ғуж жамирлаётган — нефть заводи; анави қатор-қатор уй-жойлар... Фахри чироқлар юлдуздек порлаган Қиргули шаҳарчасига қаради.

Ҳа, Саша ўзига ҳайкал қўйиб кетган. У бинокор дўстлари юрагида яшайди.

М. БЕК

«ОЗОД ДУНЁ» ЛАВҲАЛАРИ

...Ўрта ёшлардаги аёл огрикдан гужанак бўлиб полда ётибди. Оғир-оғир нафас олади, оғизда кўпик, кўзлари нурсиз. Тепасида турган санитар билан «тез ёрдам» шофёри сақич чайнаётди. Улардан бири касал хотиннинг кўшинисига дўқ қила бошлади:

— 38 доллар! 38 долларин чўзиб қўйсин, бўлмаса олмаймиз. Беморнинг кўшиниси стол устида ётган икки долларин кўрсатиб, ялинди:

— Топганим шу, яхшилар! Ўлиб қолади-ку, ахир. Тузалгандан кейин тўлар қолганим...

Йўқ, «Мид-Америка эмбьюлене» фирмасининг санитарни ва шофёри одамни насияга ўлимдан қўтказмайди.

Улар: «Келиб овора бўлганимиз учун», деб, столдаги икки долларин чўнтакка уриб жўнаб қолишди.

(«Ньюсуни» журналидан)

Касалхона тирбанд. Ҳаммаси ўн-

ўн беш яшар болалар. Ун... юз... уч юз бола... Кўринишдан соппа-соғ, яхши кийинган, келишган ўспиринлар. Лекин гаплашиб кўрсангиз, анқов, икки қарра иккинни билмайди, ақли чапа, кўзи ола, аяччи...

Ўтган йилгига булар ҳаммаси соғлом, зийрак, ақлли болалар эди. Уларин афюн, тарьяк, қора дорин, героин, кокаи каби наркотиклар шу аҳволга солган. Врачларнинг фикрича, булар энди одам бўлмайди.

Мамлакатда бу қимматбаҳо оғу савдосини олиб-сотар гангстерлар қўлга олган. Полиция уларга қарши бирор жимдий таъсир кўрсатишдан ожиз. Ғарбий Берлинда яқинда полиция қўлига тушган 219 ашаддий гивандининг ярми йигирма ёшдан кичик, бир нечаси эса ўн тўрт яшар болалар экан. Рухий касалликлар клиникасининг профессори Бохник бу офатнинг сабаби — ёшларнинг келажакка умиди йўқлигида, деб тушунтиради.

(«Шпигель» журналидан)

КИТОБЛАРИМ ҲАҚИДА ҲИКОЯЛАР

Дустларим кўпинча ҳазиллашиб, мени «китоб жиниси» дейишади. Бунга унча хафа бўлмайман, чунки ҳаммада ҳам бирон «дард» бўлади: биров марна йиғади, биров гугурт кўтига ўч, биров эски танга тўплайди, биров — китоб... Мен ҳам ана шу китоб «дарди»га чалинганлардан — бирон яхши китобни кўрган жойда, кўңисдан маъшуҳасига йўлиққан ошқидек, юрагим ҳаприқиб, галати бўлиб кетаман. То ўша китобни кўлга олиб, у ёқ-бу ёғини силаб-сийпаб, бир-бир варақлаб кўрмагулча, илоҳи бўлса, уйга олиб бориб, ўқиб чиқиб, жавонга қўймагулча, кўңглим жойига тушмайди. Китобга меҳрим болаликида — иккинчи ё учинчи синфларда ўқиб юрган пайтларда туғила бошлаган...

У вақтларда биз Тахтапул кўчасида — Охунгузар билан Қози кўча орасидаги Ёишт кўприк деган жойда турардик. Отам аллақандай ҳарбий ташкилотда ишлар, умрининг ярми сафарда ўтар эди. Онам ҳам кун бўйи хизматда бўларди. Биз — болалар эртадан-кечгача кекса буюмининг қарамоғида қолардик. Мен онлада тўғича эдим. Уйимизда дарсликлардан бошқа бадиий асарлар бўлганини эслолмайман. Лекин «Уйиш китоби»да қизиқ-қизиқ эрталар, ҳар қил ҳикоялар, турли-туман лавҳалар бўларди. Ҳозиргача эсимда — ҳикоялардан бири менга каттиқ таъсир қилди. У арман ҳаётидан олинган эди. Гикор деган бир етимчакини аччиқ сарғузашларидан наф қиларди. Гикор торган азоб-қувбатларини кўриб, кўнглим бузилиб, анча йиғлаганим ўшанда... Кейин билсам, «Гикор» ҳикоясини буюк арман классиги Ованес Туманян ёзган экан. Шу ҳикоя мен учун илк бор янги бир дунё кашф этди, меннинг болалик қалбимда илк бор бошқаларнинг дардида ҳамдардлик туйғусини уйғотди. Кўнглимга раҳм-шафқат, меҳр-муҳаббат уруғларини ташладди. Унинг таъсирида менда китобхонлик иштиёқи пайдо бўлди. Кўп ўтмай, «Уйиш китоби»ни бошбондан-охиригача ўқиб, кейин китоб дўконига йўл олдим. Ҳайимизга энг яқин дўкон Эски жўвадаги бозор ичида эди. Дўконга кирдимиз нимани, қандай сўрашни билмай туриб қолдик, чунки ҳикоя китобларини нима деб аташни ҳали билмас эдим...

— Амаки, табиёт ё адабиёт деган китоб борми? — деб сўрадик анчадан кейин.

Еши қайтиб қолган, мулоийм чехрали китобфуруш гап нимадагини суриштириб билган, юқори синфларнинг «Уйиш китоби»ни кўнглимга тутқазди...

Шу-шу, китобга бефарқ қараёлмайдиган бўлиб қолдим. Ушандан бери кўнглимга ёққан китобни сотиб олмай қўймайман. Тома-тома кўл бўлур, деганларидек, ўттиз йил давомида анча-мунча китоб йиғилиб қолар экан. Йиллар давомида орттирган бойлигим шу китобларимдир.

Китоб — билим манбаи, хазиналар қалити, инсонга маънавий бойлик ато қилувчи қимматбаҳо жаҳоҳир экани ҳақида кўпгина доно фикрлар айтилган. Мен китобнинг яна бир фазилатини айтмоқчиман. Узебкларда «дўсти беиминат» деган гап бор. Назаримда, бу гап ҳаммадан аввал китоб ҳақида айтилганга ўхшайди. Ҳазингиз қиёс қилинг: китоб билан бирга уйингизга энг кириб келади. Тор кулбабгиз бениҳоя кенгайиб кетади, сиздан оламин тўсиб турган деворлар кўтарилиб, ниҳогингиз дунёнинг олис-олис бурчакларигача бориб етади. Китоб уйингизга — узоқ денгизларнинг мовийлигини, азамат тоғларнинг виқорини, бепоян саҳроларнинг жазирамасини, асрий музликларнинг мусаффолигини, қалин ўрмонларнинг сукунатини, қадимий шаҳарларнинг гала-говурини олиб кириди. Китоб туйфайли ўтган қадим аждодларингизнинг донолигига шерик бўласиз, гоҳо ўзингиз етиб бораёлмайдиган келажак кўчаларида сайр этасиз. Китоб туйфайли қанча-қанча халқларнинг фарзандларидан дўст орттирасиз, энг эзгу тўғуларингизга ҳамроз топасиз... Китоб ҳаммаша хизматингизга тайёр. Эрта тонгдими, аяки тушдими, сўлим оқшом чоғими, тун ярмидими, бари бир, уни кўлга олсангиз, бирон эътиросиз, аяки итотдорлиги билан у бутун сир-асрорини сизга тўкиб солади. Қаҳратон совунда ҳам, саратон иссиғида ҳам у сиз-

ни олам жумбоқларидан, ҳафт музимларидан, одамларнинг яхши-ёмонлигидан воқиф қилишдан қарчамайди. Сафарга отлансангиз, «Дўстлик ҳақиқи, мени ҳам олиб кетасан!», деб тикхиллик қилмайди, олиб кетсангиз, сафарда энг сирдош, энг меҳрибон ҳамроҳингиз бўлади. Уйқусиз тунларда у сизга ором бахш этади, кўнглингиз гаш торган вақтларда, ҳазил-мutoйибалари билан димоғингизни чоғ қилади, бошингизга ташвиш тушган дамларда, маслаҳатлари билан чигилни ечишга, калаванинг учини топишга ёрдам беради. Яхши кўнглингизда ҳам, ёмон кўнглингизда ҳам у бирдай, сиздан ҳеч қачон юз ўғирмайди, У ҳаммаша содиқ, лекин бунинг эвазига сиздан сардоҳат талаб қилмайди, у ҳаммаша хизматингизни баҳо келтиради, аммо ҳеч қачон бунинг эвазига сиздан бирон нарса тама қилмайди. У доимо чин дўст, бирон бирон марта дўстлигини рўқач қилиб, хиралик билан тинчингизни бузмайди.

Китоблар ҳам одамларга ўхшаш ҳар хил бўлади — бири олифта, сервиқор, бири — камсукум, меҳнатнаш, бири — семизлиқдан ёрилиб кетай дейди, бири озгин, юпқа бўлса ҳам, мазмунли туйфайли ардоқли...

Китоблар ҳам одамлар каби ўз тақдирига эга. Улар босилиб чиққандан кейин, қанчадан-қанча сарғузашларини бошдан кечиради, не-не одамларнинг қўлига тушади, аллақанча хонадонларга кириб чиқади.

Базъан жавондаги китобларга тикилиб ўтириб, ҳаёл суриб кетаман. Уларнинг кўпи ҳаётимдаги бирор воқеа билан, умрининг бирор лаҳзаси билан боғлиқ. Китоблар билан бирга ҳаётимнинг баъзи саҳифалари ҳам кўз ўнгимдан лип-лип ўта бошлайди. Китоблар туйфайли гаройиб воқеаларни, астойиб одамларни эслаб кетаман...

* * *

Мен кўз очиб кўрган биринчи роман — «Том Совернинг сарғузашлари» эди. Уни, аддасмасам, тўртинчи синфдалигимда, тахминан, 1939 йилда ўқиган эдим. «Том Совер» қаредан кўнглимга тушиб қолганини ҳозир эслолмайман. Ҳар қилда уни сотиб олмаган эдим. Синфдош ўртоқларимдан биронтаси берган бўлса керак. Китоб тўқ сариқ колленкор муқовали бўлиб, муқова устига бир кўлида ёғоч қилич ушлаган, ялангоёй, чолворининг почаси тиззасингача шимарилган, солбони сербар похол қаппог остидан мингилан солчари будраб чиққан боланинг сурати солинган эди. Китобни ўқий бошладим:

«— Том!

Жавоб йўқ.

— Том!

Жавоб йўқ.

— Қаёққа гумдон бўлди экан тагин бу шумтака!?

Китоб Полли холинани ана шу сўзлари билан бошланарди. Китобни ўқиган сари зақиқ ортаверди. Унда аллақандай олис ва бегона юрдаги нотаниш одамларнинг сарғузашлари эмас, гўё ўзининг бошимдан ўтган ёки ўтиши мумкин бўлган воқеалар ҳикоя қилинарди. Кўп ўтмай, Том Совер менинг энг яқин сирдошим, маслаҳатчим бўлиб қолди. Ҳаётимда ҳам, уйда ҳам, кўчада ҳам, уйимда ҳам унга таъйид қила бошладим. Биров билан гаплашсам ё бирор иш қилаётган бўлсам, назаримда, Том Совер ёнимда кузатиб тургандай, ҳеч кимга билдирмай, «Ундай қилма, бундай қил», деб йўл-йўриқ кўрсатаётгандай туюларди. Мен ҳам Томнинг ҳар бир сарғузашида унинг ёнида эдим: у билан бирга девор оқлар, тунда ғўристонга бирга борар, қароқчи бўлиб мол топар, олифталарнинг таъзини берар, дарёда чўмилар, Бекини шармандаликдан қутқариш учун олижаноблик билан ўзини малтакка тутиб берар, ҳинди Жоннинг хазинасини қидирар эдим. Том яхши кўрган одамлар менга ҳам ёқарди, у ёқтирмаганларни мен ҳам жинимдан баттар ёмон кўрардим.

Хуллас, кўп ўтмай, китобни юрак-юракдан севиб қолдим. Уни ҳеч кимга, ҳеч қаерга ишонмадим. Мақтабга борсам, қолдинимга солиб кетардим. Етганимда ёстигимнинг тагига кўйиб ётардим. Овқатланаётганда дастурхоннинг бир чекисига турарди. Бирор иш қиладиган бўлсам, китобни кўлтигимга қистириб олардим. Уни бир нун эмас, бир соат ташлаб кетсам, Том Совер мендан хафа бўлаётгандай, «Дўстлигимиз шу экан-да!», деб таъна қилаётгандай бўларди. Фожиа тўсатдан рўй берди. Бир кун дадам ҳовлиимизга супа кўрмоқчи бўлди. Ҳаммамиз кўплашиб ишга киришдик. Мен пақирда тупроқ етказиб бериб туришим керак эди. Қўлтида китоб, пилдираб тупроқ таший бошладим. Ишининг унуми бўлмади, шекилли, дадам қошини чимириб, танбех берди:

— Қўлтигингдаги китобни олиб кўйиб, иш қил!

Мен «хўп» дедиму китобдан ажраллишга кўнглим бўлмай, тупроқ ташийвердим. Дадам серзаррагина одам эди. Бирпасда аризмаган сабаб билан лов этиб туттаиб кетарди. Бу гап ҳам шундай бўлди. Ҳазаб билан қўлтигимдаги китобни юлқиб олдиро супанинг тупроғига улоқтирди. Мен китобга ташланиб, уни олмоқчи бўлдим. Дадам олдирамди. Жаҳл ичида кўз ўнгимда китобнинг устидан тупроқ тортиб юборди. Мен ҳўшимни йўқотиб, серрайганча туриб қолдим. Ичимда бир нарса «чирт» этиб узилгандай бўлди. Назаримда, китоб эмас, дўстим Том Совернинг устидан тирилқай тупроқ тортилагандек эди. Кўнглим тўлиб, ҳўрлигим келди. Бироқ йиғламадим. Том Совер қиз боладек ҳадеб кўзининг сувини оқишверадиганларни ёмон кўрарди. Йиғламадим лекин умрбод кўнглимда доғ қолди.

Йиллар ўтди. Мен ҳовлиимиздаги супага сира ҳам ўрганолмадим. У кўзимга супа эмас, сағана бўлиб қуринарди. Ҳазинча супани бузишга қўрқар, бир эмас, бир кун бузилишини кутиб умр ўтказар эдим. Беш-олти йилдан кейин ҳовлига водопровод олиб кирадиган бўлдик. Шу муносабат билан супа бузилди. Тупроқни титкилаб, китобни қидирдим. Тўқ сариқ колленкор муқовадан бир-иккита чириган лахтач қолибди, холос. Шундан бери китобни улоқтирган, қарғаган, йиртган одамлар, китобга озор етказадиган кишилар кўзимга хунук кўринади. Ҳозир ҳам «Китобнинг қурсин! Йўқот китобинг-ни!», дейдиган ота-оналарни кўрсам, овозим борича ҳайқиргим ке-

лади: «Хой, яхшилар! Ҳеч қачон фарзандингиз қўлидаги китобни улоқтириб, отманг! Китобни тирикчилик қўлланган! Уз қўлингиз билан ўз фарзандингизни етим қилманг!»

1940 йилда «Том Сойернинг саргузаштлари» янгидан босилиб чиқди. Уни сотиб олгандан кейингина аввалги изтироблар унут бўла бошлади. Яна Том билан бирга қувноқ саргузаштларимиз бошланди.

Қирқ иккинчи йил эди, шекилли. Еттинчи синфда ўқийман. Билмадим, нима сабабдан, ҳар ҳолда дунёдан тўйиб кетган эдим. Уйдан бош олиб чиқиб кетгим, олис-олисларга, ҳеч ним тополмайдиган жойларга боргим келарди. Аммо, осмон узоқ, ер қаттиқ. Қайёққа ҳам борасан?

Синфимизда Рафиқ деган бола бор эди. Ҳаммамиз уни яхши кўрардик, лекин негадир отини айтмай, «Пўпис» деб чақирардик. «Пўпис»нинг маъносини ҳеч ким, ҳатто Рафиқнинг ўзи ҳам билмас эди. Шундай бўлса ҳам, «Пўпис» деган сўз галати ва сирли жанарангларни учун, Рафиқ уни ёқтирарди. Рафиқ ҳам ҳаммамизга ўхшаган шўх, ерга урса, кўнка сапчир эди. У ҳаммамиз қатори дарсга қатнар, дарс тайёрлар, дарсдан кейин тўп тепар, кейин ҳаммамиз қатори уйга нетар эди. Бироқ ҳар кунни эрталаб мактабга олам-жаҳон янгилик топиб келарди. Фронтдаги ўзгаришлардан тортиб, қайси маҳалланинг дўконидан нима сотилаётганигача, кеча қайси трамвай қаерда изидан чиқиб кетгани, бозордаги икки-чиниларгача — ҳаммасини билиб келар, бизни тўплаб олиб, ҳавасимизни келтириб, чала жойларини ўзи тўқиб-чатиб гапириб нетарди. Биз уни «Сўнгги ахборот» деб атардик.

Кунлардан бирида Рафиққа ёрилдим. У ҳам менга ўхшаб дунёдан тўйиб юрган экан. «Фронтга нетмаймизми?», деди у. Мен рози бўлдим. Аммо бизни ҳарбий комиссарлиқнинг яқинига ҳам йўлатишмади. «Топдими!» деди Рафиқ бир кун. — Уйдан қочамиз!» Бу гап менга ҳам маъқул бўлди. Анча маслаҳатлашгандан кейин, тўғри Америкага қочмоқчи бўлдим. Рафиқ аввалига «узоқлик қилади, бўлмайди», деб кўнмай турди. Мен далилларни устма-уст қалаштириб ташладим:

— Тўғри Миссисипига борамиз. Ўзи ҳам жуда зўр дарё-да! Том Сойерни топамиз. У ерда уни билмайдиган одам йўқ. «Келдик», деймиз. «Биз фалончи, фалончи бўламиз, Тошкентданмиз. Ўша ёндан сени эшитиб, гойибона дўст тутиниб келдик. Биз ҳам қароқчилик қиламиз», деймиз. Отрадига олади. Ҳозир одамин нам бўлса керак. Томни топсам, бўлгани. Албатта, ёрдам беради. У ёнга қийнамаймиз. Америкада ташландиқ хазиналар кўп. Биронтасини топиб олсам, маза қилиб яшайверамиз.

Бу гапларни эшитиб, Рафиқ аввалги шаштидан қайтди. Ахир, Том Сойер унинг учун ҳам мўтабаб эди-да... Маслаҳатни бир жойга қўйиб, қочиб режаларини нелишиб олдик. Бир оз пул йиғиб, милтиқ сотиб олиш керак. Милтиқсиз қочиб, иш битириб бўлармики? Йўлга нон қотириб олиш керак. Мен нон қотирадиган бўлдим. 15—20 кунда ярим халтадан камроқ нон йиғилди. Рафиқ ҳам 6 сўмча пул тўплабди. Биз поездга орилиб, бир амаллаб, Қора денгиз портларидан бирига етиб олишимиз керак эди. Етиб олсам бас — у ерда Америкага нетадиган биронта пароходга ишга кирамиз, жуда бўлмаса, пароходнинг кўмирхонасига яшириниб оламиз. Билмадим, ўнг келганда, Америкага етиб олармикин... Етиб олсам, Томни топармикин...

Бир тасодиф ниятимизни чипанка чиқарди. Ўша йили мен умримда биринчи марта кундалик туша бошлаган эдим. Унга ҳар хил қизиқ воқеаларни ёзиб борардим. Қочиб режалари ҳам, албатта батафсил ёзилган эди. Бир кун мактабдалигимда, кундалик синглимнинг қўлига тушиб қолибди. Кечкурун овқат маҳали синглим бидирлаб, гапириб қолди:

— Ал-чи, а! Акам Америкага қочармишди! Кундаликини аямга кўрсатишга тўғри нелиди. Бир лаҳзада кундалик тилка-пора бўлди. Ярим халта нон оила фойдасига мусодара қилинди. Мен эса калта ёрдамида Америкага қочиб, ҳақиқатан ҳам, беаъни иш эканини тушуниб олдим. Ўшандан бери кундалик тутмайман. Очингини айтсам, Том Сойер бўлмаганда Америкага қочиб ҳаёлимга келармики? Рафиқ инкимиз нима ҳам қилардик у ерда шўппайиб?

Шундай қилиб, «Том Сойер» туфайли умримда бир марта қаттиқ изтироб чекканман, яна бир марта дурустгина калтак еганман. Бироқ бу менинг Томга бўлган меҳримни заррача сўндирилган эмас. «Том Сойернинг саргузаштлари» ҳануз менинг энг севимли китобларимдан бири. Мен уни ўн икки марта ўқиганман. Унда ҳиноя қилинган ҳамма воқеалар, бу воқеаларда иштирок этувчи ҳамма қаҳрамонлар шундоққина кўнглимга ўрнашиб қолган. Шундай бўлса ҳам, китобни ҳар гал қайтадан қўлга олсам, уни биринчи марта ўқигандай қинчанам завоқ оламан, китобга сингиб кетгандай бўламан. Ақлимни танганидан кейин ўйлаб қарасам. «Том Сойернинг саргузаштлари» мен учун шунчалик бир эрмак, кўнгли хушлиги учун ўқиб қўйиладиган оддий афсона бўлмаган экан. Бу китоб характерининг шаклланишига ҳам, адабиётга бўлган меҳр-муҳаббатимнинг чуқур илдиз отишига ҳам катта таъсир қилган экан. Билмадим, кўз очиб кўрган романим «Том Сойер» эмас, ношудлик билан ёзилган, ўқиганда нафасингни қайтариб, димиқтириб юборадиган зерикарли асар бўлганида, қайтиб китобга қарамал кетармикин... Шунинг учун ҳам мен доимо кўнглимда «Том Сойер»ни 30-йиллардаёқ ўзбекчалаштирган таржимонга, китоб қилиб босиб чиқарган нашриёт ҳодимларига, босмахона ишчиларига миннатдорлик туйғусини сақлайман.

«Том Сойер»дек мангу асар яратган, ундан ташқари бутун жаҳон болаларига, болаларгагина эмас, барча адабиёт мухлисларига «Генляберри Финнинг саргузаштлари», «Шаҳзода ва гадо», «Қирол Артур саройидаги янги» каби бири-биридан гўзал романлар туҳфа этган, ҳаётбахш юмор, латиф кулги, майин ҳазил-мutoйибаларга тўлиқ ҳиноялар ато этган Марк Твен мен учун ҳаммаша энг буюк ёзувчилардан бири бўлиб қолади.

ҲҶР ФИКРЛИ БУЮК ҚҶЛ

Қадимий инсон биринчи марта атрофига боқиб, дунё ва ўзи ҳақида ҳаёлга толганида уни асосан икки нарс қизиқтирган бўлса керак: биринчиси — бу дунё қандай яратилган, деган назарий савол ва иккинчиси — бу дунёда одам ўзини қандай тутуши керак, деган амалий савол.

Биринчи саволга дастлаб афсоналар жавоб берса, иккинчи саволга масаллар жавоб берган. Афсона ва масал адабиётининг энг қадим жанрларидир. Қадим дунёда масалнинг келиб чиқиши Эзоп номи билан боғланиди.

Эзоп ким эди! Шундай одам ҳақиқатан ҳам бўлганими!

Эзоп масалларининг тўпламлари минг йиллардан бери кўпдан-кўп нашр этилган, улар ҳамма халқлар тилларида маълум ва машҳур. Бу масалларнинг сюжетлари Лафонтен, Крилов, Гўлханий каби буюк адибларнинг асарларида ҳам такрорланади. «Эзопнинг ҳаёти» деган қисса ҳам кўп асарлардан бўён маълум, бу қисса асосида пьесалар ёзилган.

Эзопнинг номи биринчи марта эрамиздан илгариги V—IV асрларда Аристотель ва тарихчи Геродот асарларида

тилга олинади. Бу авторлар унинг туғилган жойи, ҳаёти ва ўлими ҳақида гапирадилар. Лекин Эзоп ҳақидаги бошқа маълумотлар турли афсоналар билан аралашиб кетади.

Ёзма маълумотлар Эзопни жуда хунуқ, аччиқ тилли озоод инсон деб тасвирлаган, халқ афсоналари унинг бошқача образини яратди: Эзоп доқиш-манда, хушчақчақ, хурофот ва адолатсизликка мурасасиз, лекин қўл, нодон бир ҳўжайинининг жуда ақлли қўли бўлган.

Шундай қилиб, Эзоп буюк афсонавий ижодчи. Халқ оғзаки ижодида унинг образи жуда қадим замонлардаёқ яратила бошлаган. Қадим дунёда халқ яратган барча масаллар Эзоп номи билан таралаверган.

Адабиётда «Эзоп тили» деган ибора ҳам бор. Бу, фикрини кўчма маънода ифодаладиган мажозий, рамзий тил, юз-хотир қилмайдиган ўткир ва аччиқ тил маъносидадир. Халқнинг масал тили, «Эзоп тили» ҳақиқатан ҳам шундай-дир. «Эзоп тилидан кўп машҳур сатириклар, айниқса, буюк рус сатириги Салтиков-Шчедрин усталик билан фойдаланган.

ЭЗОП МАСАЛЛАРИ

БУРГУТ, ЗАГЧА ВА ЧҶУПОН

Бургут юсак қоядан парвоз қилиб, подада юрган қўзичоқни илиб кетди. Бунни курган загча, мен ҳам шундай қилмайманми, деб ҳасад билан қанот қoқди-да, подада юрган қўйга чангал солди. Лекин панжалари қўйнинг жунига ўрлашиб, учолмай қолди. Шу пайт етиб келган чўпон уни тутиб, қанотларини қирқди-да, кечқурун болаларига олиб бориб берди. Болалар: «Бу қанақа қўш!», деб сўрашди. «Мен-ку, бунинг загча эканини биламан, лекин у ўзини бургутман, деб ўйлар экан», дея жавоб берди чўпон.

ТУЛКИ БИЛАН ҚОПЛОН

Тулки билан Қоплон кўрк талашиб қолишибди. Қоплон айтармиш: «Мен кўркам», Тулки айтармиш: «йўк, мен кўркам». Қоплон кўркамлигига далил қилиб сиртининг товланишини мақтай бошлабди. Тулки бунга жавоб бериб: «Агар кўрк товланишдан иборат бўлса, менинг кўнглим ҳар зумда минг хил товланади», дебди.

БАЛИҚЧИ

Балиқчи дарёга тўр ташлаб қўйиб, ўзи сувга тушибди-да, таёк билан балиқларни ҳайдаб келаверибди. Дарё соҳилида турадиганлар норози бўлиб, «Ичадиган сувимизни лойқатлапсан!», дейишибди. «Лойқатмасам қандай тирикчилик қиламан, биродарлар!», дермиш Балиқчи.

МУНАЖЖИМ

Бир мунажжим ҳар кеча уйдан чиқиб юлдузларга тикилаверар экан. Бир кунни фикри-зикри самода, осмонга тикилиб кетаётганида қудуққа тушиб кетибди. Унинг дод-войини эшитган ўткинчи югуриб келиб мунажжимни қудуқдан базур тортиб олибди-да, дашном берибди. «Ерининг ласту баландини билмас экансан, узоқ осмонга тикилиб нима қилсан!»

ХҲРОЗ ВА ХҲЖАЙИН

Бир бой хўжайин хизматкорларини хўроз қичқириши билан дарров уйғотиб, далага ҳайдаркан. Қаллайи саҳарлаб ишга жўнайдиган хизматкорлар уйқудан қолиб, жуда тинкалари қурибди. Бошқа чора тополмай, хўрозини йўқотишди.

Шундан кейин хўжайин уларни яна ҳам барвақтроқ, гоҳо ҳатто ярим кечада уйғотадиган бўлибди. Чунки хўроз йўқлигидан қачон тонг отишини билолмай қолибди.

Ҳап хўрозда эмас экан.

ЧОЛ ВА АЖАЛ

Чол даладан бир боғлам шoҳ-шабба териб келаятган экан, жуда чарчабди. Йўли узоқ экан. Ниҳоят дарҳолни қуриб: «Эҳ, ажал ола қолмади-да!», деб юборибди. Ажал дарҳол пайдо бўлиб сўрабди: «Хўш, нега чақирдинг?» «Оқимини орқалатиб юборсанг, деб чақирган эдим», дебди кўрқиб кетган чол.

Ҳар қалай жон ширинда.

ҚОРИН ВА ОЁҚ

Оёқ дебдики: «Хой, қорин, мен сени кўтариб юрибман, мен бўлмасам қандай юрардинг: Бир оз енгилроқ бўлсанг-чи». «Эҳ,— дебди қорин,— мен бўлмасам нимадан қувват олардинг?»

ФОЛБИН

Фолбин гузарда ўтган-кетганини пулини олиб фол очар экан. Бир маҳал қўшини югуриб келиб: «Уйингизга ўт кетди!», дебди. Фолбин диқ этиб туриб, уйига қараб чопибди. Бозорчилардан бири: «Хой, биродар, ўз уйингизда нима бўлаётганини билмасанг, бировларга фол очиб нима қилсан!», дебди истеҳзо билан.

ҚУРУМСОҚ

Бир қурумсоқ топган пулини тиллага айлантириб, бир жойга кўмибди-да, ҳар кунни келиб шу жойини бир кўриб кетадиган бўлибди. Бориб бир хабар олмаса қўнгли-тўлмас экан. Бир йил шундай бўлибди, икки йил, ўн йил...

Қулардан бир кун тиллаги ўтри уриб кетганини кўриб, дод солганча сочини юла бошлабди. Бунни курган бир деҳқон маслаҳат берибди: «Менга қара, тиллаг ўрнига қаттагина бир тошни кўмибди, илгаригидек қатнайвер. Бари бир эмасми, фойдаланмагандан кейин, бу чуқурда тилла ётди нимаю тош ётди нима?»

МАРДЛАР,
МАЙДОНГА!

Истироҳат боғининг кураш майдони томошабинлар билан лиқ тўла. Ҳаммамнинг кўзи майдонда беллашаётган бағдодлик Аъзам полвон Раҳмонов билан тошкентлик Асқар полвон Отабоевда. Оғир вазни бу полвонларнинг қайси бири республика чемпиони бўлар экан!

Полвонларнинг иккови ҳам баланд бўйли. Елкаси кенг Аъзам полвон бичими келишган Асқар полвонни белидан ушлаган заҳоти шертта кўтариб, чирпирак қилиб ерга урди. Асқар полвон абжирлик қилиб тик тушди. Оёгини олдин-кетин қўйиб, гавдасини букиб, унинг ҳамласини қайтарди. Асқар полвоннинг чайир пайлари бўртиб турибди. Полвонлар бир-бирини синаб кўришгач, Аъзам полвон рақибини иккинчи марта силтаб кўтарди, оёгини ердан узди, лекин Асқар полвон лангар ташлабди. Полвонлар белгиланган мuddатгача ҳам бир-бирларини йиқита олмадилар.

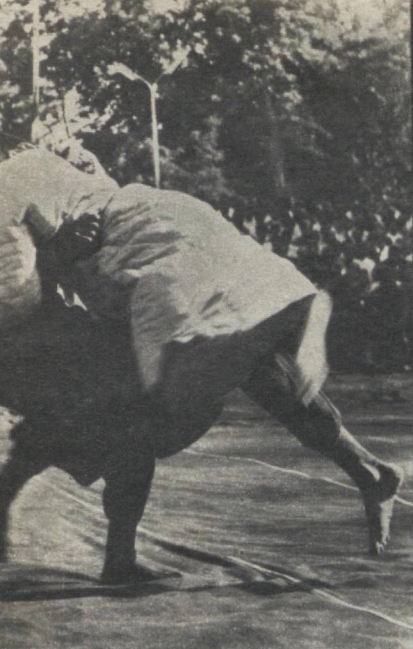
Бу кураш 1954 йилнинг август ойида Тошкентдаги Пушкин номи Маданият ва истироҳат боғида бўлган эди.

Халқимизнинг бир яхши қадимий аънаси бор эди. Кузда ҳосил йигиб-териб олиниши билан сайил бошлангудек кетарди. Бир томонда созанда-хонандалар, иккинчи томонда дорбозлару масқарабозлар. Учинчи томонда асқичилар. Аммо ҳаммасидан ҳам полвонлар кураши қизиқ бўлар, шу сабабли кураш майдонига ҳаммадан кўп томошабин тўпланар эди. Хоразмлик машҳур паҳлавон Маҳмуд, тошкентлик Аҳмад полвон Тoлиб ўғлининг номлари эл аро маълум бўлган.

Агар Жалолободда сайил бошлангудек бўлса, Андижону Фаргона, Ушумаргилон, узоқ-яқин шаҳар, қишлоқлардан юрагидега ўти бор полвонлар албатта етиб боришар, тарафматараф бўлишиб мусобақалашар эдилар. Голиблар катта совринлар билан қайтардилар. Бир вақтларда Фаргона областидан — Аъзам полвон Раҳмонов, Матқуб Мирзаев, Шокиржон Қурбонов; Намангандан — Эргаш полвон Йўлдошев, Сотиволди Шералев, Мирзамурод Саидов; Андижондан — Али полвон Мирзакаримов, Муллаўсёр Ботиров, Каримжон Маллабоев; Тошкентдан — Тўйчи полвон Раҳимбоев, Асқар полвон Отабоев, Қаноат Абдуллаев; Хоразмдан — Анорбой полвон Отажоновлар миллий кураш бўйича республикамизнинг фазри эдилар. Уларнинг номлари ҳали-ҳозиргача халқ тилидан тушмайди.

Ҳукуматимиз спортнинг бу турини ҳозир яна ҳам ривожлантириш чораларини кўрмоқда. Ўзбекистон Министрлар Совети ҳузуридаги Физкультура ва спорт комитети коллегияси 1969 йилнинг 24 январидега ўзбекча миллий курашнинг ривожлантириш ҳақида қарор қабул қилган эди. 1969 йил 9 апрелда полвонларнинг республика кенгаши қақрилиб, Кураш федерацияси тузилди. Кейинчалик область ва шаҳарларда ҳам кураш федерациялари ташкил этилди. Миллий кураш спорт классификацияси ишлаб чиқилди. Миллий кураш бўйича Ўзбекистонда Спорт мастери ва мастерликка номзод унвони таъсис этилди.

Ветеранлар ёрдамида миллий курашнинг ривожлантириш борасида ҳозир бирмунча ишлар қилинмоқда. Урта Осиё республикалари ва Қозғистон полвонларининг Тошкент «Оби-лей» спорт саройида мусобақалари уюштирилди. Энди ҳар йили республикамиз шаҳар-

лариди аънавий мусобақалар ўтказилиб турлади. Миллий кураш — спартакиада программаларида спортнинг асосий турларидан ҳисобланадиган бўлди.

Шу йилнинг май ойида миллий кураш бўйича республика биринчилиги учун мусобақалар бўлди; Фарғона қондаси бўйича Марғилон шаҳрида қизғин ўтган курашда андижонлик полвонлар биринчи, фарғоналиклар иккинчи ўринни эгалладилар. Бухорода курашда сурхондарёликлар биринчилигини эгаллашди. Майдон эгалари бухороликлар эса иккинчи ўринга тушиб қолди. Сентябрь ойида ўсмирлар ўртасида Ўзбекистон биринчилиги учун мусобақалар ўтказилди.

Устоз полвонларнинг ёрдамида мусобақаларнинг янги қондалари ишлаб чиқилди.

Миллий курашни кенг оммавийлаштириш учун қилинадиган ишлар ҳали кўп. Қишлоқларда илгари курашиб келган устоз полвонлар бор. Отаҳон полвонлар ёшларга тренерлик қила оладилар. Бир гап билан айтганда спортнинг бу турини ривожлантиришда шаҳарга нисбатан қишлоқларда имконият катта. Область, район физкультура ва спорт комитетлари шу имкониятлардан яхши фойдалана билишлари керак. Миллий кураш бўйича тренерлар, судьялар тайёрлаш ҳам муҳим масала. Тренерлар тайёрлаш курслари, мусобақа судьяларининг семинарларини ташкил этиш вақти келди. Спорт мактаблари қошида миллий кураш бўлимлари очиш зарур.

«Пахтакор» стадиони бунёд этилганда миллий кураш майдони бор эди. Тошкент шаҳри истироҳат боғларидаги, Фарғона, Марғилон, Андижон, Наманган, Қўқон боғларидаги кураш майдонлари қани? Бир вақтлар «Спартак», «Динамо», «Локомотив», «Меҳнат», «Буревестник» «Меҳнат резервлари» каби спорт жамиятларида миллий кураш командалари бўлиб, улар республика биринчилиги учун мусобақалар ўтказиб туришар эди.

Қўқонлик Шокир полвон Қурбонوف билан учрашиб қолганимизда бундай деди:

— Курашни севадиган ёшлар шахримизда кўп. Мен бир уларнинг бошини қўйишга ўриниб ҳам кўрдим. Лекин бу ишга физкультура ва спорт комитетидаги ўртоқлар ёрдам беришмади.

Андижон область Избоскан районининг Тўртқул қишлоғида яшовчи машҳур Али полвон Мирзакаримов, пискентлик Тўйчи полвон Раҳимбоев ҳам областлардаги физкультура ва спорт ташкилотларидаги ўртоқларнинг фаолиятсизликларида нолийдилар.

Қишлоқ ва шаҳарлар учун физкультура кадрлари тайёрлаб берувчи бирдан-бир ўқув юрти Тошкент Давлат физкультура институтидир. Лекин афсуски, бу ерда миллий кураш бўйича машғулотлар ўтказилмайди. Бу жиҳатдан Бухоро Давлат педагогика институтининг намунали ишлари таҳсинга сазовор. Институт жисмоний тарбия факультетида 120 соатли программа асосида миллий кураш машғулотлари ўтилади. Бу ишда СССР спорт мастери, педагогика фанлари кандидати Абдулла Отаевнинг хизмати катта. Бу тажрибани бошқа шаҳарлардаги институтларда ҳам бе-малол қўллаш мумкин.

Истагимиз шуки, спортнинг мардона турларидан бўлган курашнинг илгариги шўхратини тиклайлик. Кураш халқаро миқёсдаги ажойиб спорт мусобақаларидан бирига айланиб қолсин.

Тўхфат ОДИЛОВ,

Ўзбекистон миллий кураш федерациясининг раиси

Бу йил СССР халқлари V спартакиадасига бағишлаб Марғилон шаҳрида республика миллий кураш мусобақалари ўтказилди. Мусобақаларда Тошкент, Фарғона, Сирдарё, Наманган, Андижон областларидан келган полвонлар куч синашдилар. Суратларда: 1. Ким ғолиб чиқар экан? 2. Фарғона районидagi Ҳ. Турсункулов номли колхоз тракторчиси муҳаммаджон полвон Ҳамидхўнаев мусобақа ғолиблари қаторидан ўрин олди. 3. Ҳанам. 4. «Қандилги ну, азамат!», Рангил саҳифанинг учинчи бетиди: паҳлавонлар даврада.

С. БЕЗНОСОВ фотолари

АДАБИЁТ ВА КИНО

Адабиётшунослар томонидан батафсил ўрганилган, таҳлил этилган роман ва қисса, ҳикоя ва поэмаларга кино ихтиро қилинганидан сўнг қайтадан мурожаат этила бошлади. Энди бу асарларни янги санъат вакиллари — режиссёрлар, кинодраматурглар, киношунослар, операторлар, актёрлар таҳлил қилишга киришдилар. Турли баддий услубга эга бўлган адаблар асарларини кинематография нуктадан назаридан ўрганиш муҳим натижалар берди. Энди Навоий ва Толстой, Золя ва Достоевский, Бальзак ва Хемингуэй, Пушкин ва Диккенс, Қодирий ва Ойбек асарларининг кўпгина адабиётшунослар сезмай келган фазилатларининг намоён бўлиши учун синтетик санъат вужудга келиши, киношунослик фани тараққиёти этиши, баддий синтез масалалари ёритилиши шарт бўлиб қолди.

Киночи, аввало, адабнинг ижодий лабораториясига, унинг баддий тасаввури туфайли вужудга келадиган тасвир, характерлар ва уларнинг тўқнашувига назар ташлади. Аънаваный санъат бўлган адабиёт билан XX аср санъати — кинематография ўртасидаги муносабатлар ойдинлаша борди. Бу мураккаб масала устида узоқ ишлаган олим ва режиссёр Сергей Эйзенштейн 1929 йилдееқ кўндалағиларни ёзган эди: «Агар кинематография ўзининг биринчи «адабий» босқичида адабиётнинг сюжет-фабула, драматик ёки эпик таърибасига таянган бўлса, яъни адабиётда мавжуд бўлган конструкция унсурларини ўзлаштириб олган бўлса; иккинчи «адабий» босқичда у адабиёт таърибасидан, адабиёт қўллайдиган материалларнинг технологиясидан фойдаланади. Бу ўринда кинематография дастлабки пайтларда адабиёт ортириган таърибадан ўз тилини, ўз нуқтиини, ўз ижодини, ўз образли воситаларини топиш учун фойдаланади».

Шундай, экан санъатнинг илк қадамлари адабиёт билан аниққаса боғлиқ бўлди. Дастлаб у кўшк ва латифа, ҳикоя ва драмаларнинг сюжет йўллариини ўзлаштириб олиш билан чекланди, кейинчалик ундан тасвирий-овозли, образли воситалар яратилиши ҳам ўргана бошлади. Ана шу икки «адабий» босқич кинематографиянинг ҳозирги тараққиётида ҳам кўзга ташланади. Лекин эндиликда ўзининг қудратли техникаси ва ўз маданиятига эга бўлган киновнинг адабиёт билан бўлган муносабатлари янада мураккаблашиб кетган. Ҳозир ҳам катта ва кичик жанрда яратилган адабий асарлар экран тилига кўчирилмоқда, ҳозир ҳам адиб қўллаган монтаж услублари, тасвирий образ яратиш йўллари кино аҳлининг диққат марказида.

Сўнгги пайтларда кино, адабнинг синашта услубларидан талабчанлик билан фойдаланиш билан бир қаторда, адабиётга ҳам ижобий таъсир кўрсатмоқда. Адабий асарларнинг фабуласи, сюжет йўллари, композициясини тўғридан-тўғри экранга кўчириш ҳоллари камайди. «Инсон тақдирини», «Тошкент — нон шаҳри», «Биринчи ўқитувчи» каби фильмларни экранлаштириш санъатида эришилган муваффақиятлар сифатида баҳолар эканми, кино аҳли адабларнинг ҳикоя ва қиссаларини қайта идрок этиб, мустақил экран асарлари яратганилигини қайд этмоқ лозим. Адабий асарларни ана шу тарзда экранлаштириш жараёнида икки санъат турининг муносабатлари янада мустаҳкамланмоқда, уларнинг бир-бирига бўлган таъсири тобора яққолроқ сезилмоқда. Неча асрли тарихга, синашта услубларга, бой таърибига эга бўлган адабиёт кино учун ижодий мактаб, битмас-туганмас ҳазина сифатида хизмат қилиб келаётганига ишонч ҳосил этмоқ учун кинодраматурглар Натан Зархи ва Эргаш Ҳамроев, кинорежиссёрлар Александр Довженко ва Наби Ганиев, киноактёрлар Сергей Бондарчук ва Раҳим Пирмуҳамедовларнинг ижодига мурожаат қилишнинг ўзинек кифоя.

Халқ оғзаки ижодиётдан, классик ёзувчиларнинг асарларидан баҳраманд бўлмаган кинематографик топиламаса керак. Чунки фильм пойдевори — сценарийни яратётган драматург адбларнинг инсон характерини яратиш борасидаги таърибасига мурожаат этишга илоҳий йўқ. Кинорежиссёр мизансценани қуришда, кадрлар композициясини ташлашда (бу ўринда унга тасвирий санъат аънавалари ҳам ёрдамга келади), монтаж ритминини ишлашда ёзувчи сатрларидан ҳам илҳом, ҳам аниқ йўлланма олади. Актёр эса ўз қаҳрамонининг ҳар бир ҳолатидаги ички руҳиятини очига ёрдам берадиган хатти-ҳаракат, мимиолари танлар экан, роман, қисса ёки ҳикоялардаги мураккаб пси-

хологик дақиқаларда персонажлар ўзларини қандай тутишларини ўрганади.

Адиб ва киночи ўртасидаги бундай узвий алоқа фақат ёзувчининг асарлари экранлаштирилиши давридагина вужудга келади, демокчи эмасми. Оригинал сценарий бўйича бадий фильмлар яратиш жараёнида ҳам кинематографчилар адабиёт намуналарига муттасил мурожаат қилиб борадилар. Сергей Эйзенштейн айтганидек, баъзи адблардан характерлар яратишни ўрганилса, бошқаларидан ана шу характерни экранда қандай воситалар билан қай тарзда гавдалантиришни ўрганилади. Баъзи адблардан тасвирий-овозли воситаларни қўллаш йўллари ўрганилса, бошқаларидан ҳикоя қилиш ритми, кадр-эпизодлар композициясини қуриш ўрганилади. Характер яратиш ва тавсиф этишини Пушкин, Қодирий, Ойбекдан ўрганилса, ритм ташлашда Маяковский ва Гафур Ғулом асарлари ёрдамга келади. Достоевский ёки Мопассандан мизансцена қуришни ўрганса, устод Навоий ижодида сермазмун, катта драматик кучга эга бўлган тасвирий образларнинг қўлланилиши кўрамади.

Бу мулоҳазалардан кино мустақил санъат эмас, у ёндош санъатлардан «озик» олиб, уларга тақлид қилиб келмоқда, деган хулоса келиб чиқмаслиги керак, албатта. Етмиш йилда камол топган бу синтетик санъат космик фазонинг ҳақиқий тасвирини яратишга ҳам, кишининг чуқур фикрларини илғаб олиб, уни оппоқ чодирда аниқ тасвирий-пластик воситалар орқали ақс эттиришга ҳам қодир. Фильм қаҳрамонлари турли замон ва маконда ҳаракат қила оладилар. Бу ҳол эса сценарий композициясини қурувчи драматургга эриклик беради. Сценарийнавис турли замон ва маконда рўй берган воқеаларни ақс эттиришчи лавҳаларни бир-бири билан тўқнаштириши, қисс қилиши ва мазмунан, мантиқан улаши мумкин. Кинодраматургияда композиция масалалари пухта ишланганига ҳам сабаб шу. Драматурглар, прозаиклар шу сабабдан ўз асарлари — пьеса, роман, қисса учун композиция ташлашда сценарийнавис таърибасига мурожаат қилаётганлари бежиз эмас. Театрларимиз сахналарига қўйилган драмаларнинг кичик-кичик, ўз мустақил микрокомпозицияларига эга бўлган сахна-кўринишлардан иборат бўлаётганлиги киновнинг адабиётга кўрсатаётган таъсирини кўрсатиб турибди.

Бу мулоҳазалардан ҳозирча биргина хулоса чиқармоқчимиз: кинематографиянинг тақдирини, истиқболи кўп жиҳатдан адабиётимизда ҳаммиса жўш уриб турган ижодий жараёнга, баддий сўз усталарининг сценарий жанри ҳақида қайғуришларига боғлиқ. Шунинг учун ҳам биз етук адбларимизнинг кино оламига кириб, астойдил ижод қилаётганликларини мамнуният билан қайд этишимиз. Комил Яшин бир қатор сценарийлар устида ишлади. Ҳамид Олимов дубляж санъатимизнинг қалдирғоч арбобларидан ҳисобланади. Абдулла Қаҳҳор «Синчак» сценарийси ва бир қатор баддий фильмларнинг диалоглари устида ишлади. Уйғун, Мақсуд Шайхзода, Собир Абдулла, Раҳмат Файзий, М. Шавердин, П. Қодиров, Туроб Тула, Иzzат Султон, Саид Аҳмад, Собир Муҳамедов, Иброҳим Раҳим, Одил Екубов каби қўллаб-ўзбек прозаиклари, драматурглари, шоирларнинг номларини баддий фильмларнинг титрларида учратамиз. Ҳамза, Р. Тагор, Ойбек, А. Неверов, Қодирий, У. Сароян каби адбларнинг асарлари экранлаштирилиши жараёнида эса ўзбек кино санъаткорларининг профессионал маҳорати камол топиб, таърибаси орта борди.

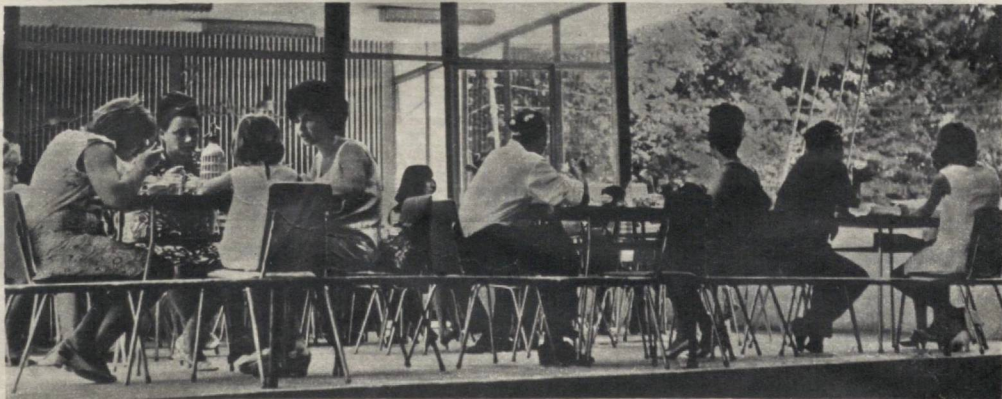
Суратга олиналган фильмларнинг сони муттасил ўсиб бораётган ҳозирги даврда кинода жонкуяр, ишчан адбларга талаб янада ошмоқда. Яилга олти баддий фильм, бир қанча телевизион, ҳужжатли, мультипликацион киноленталар ишлаб чиқариши лозим бўлган учта студиямиз («Ўзбекфильм», «Ўзбектеlevision», «Ҳужжатли, илмий-омма-боп фильмлар студияси») кинематография сирларини ўрганишни чин қалбдан истаган, сценарий устида ғайрат ва чидам билан ишлайдиган адбларни ҳаммиса тақлиф этади.

Биз ана шу мавзу борасида мушоҳада юритар эканмиз, «Гулистон» сценарийлар ёзаётган ёки сценарий ёзишни кўнглига тутиб юрган адбларга сўз беришни истардик. Уларнинг мулоҳазалари кино ва адабиёт мавзусидаги ўйларимизни, сценарий жанри ҳақидаги фикрларимизни тўлдирди, деган умиддамыз.

Ҳамидулла АББАРОВ,
санъатшунослик фанлари кандидати

РЕДАКЦИЯДАН: «Гулистон» журналин редакцияси санъатшунос Ҳамидулла Аббаровнинг фикрини қувватлайди, санъат ва адабиёт мутахассисларини, кинотех ва томошабинларини шу масала юзасидан ўз фикрлари билан ўртоқлашишга тавлиф этади.

Пойтахтимизнинг файзли оромгоҳлари жонга ҳузур бағишлайди.

А. ВАНШТЕЙН фотоси

БИРИНЧИ ФАСЛНИНГ ФАЙЗИ

Миртемир асарлари мажмуасининг биринчи китоби!... Уни ўзига хос шеърӣ кўзгу деса бўлади: ундаги шеърлар гоҳ сюжет силсиласига тизиб бўлмас учқур, эрна ҳислар лирикаси, гоҳ воқеликнинг ҳуштаблӣ билан саралаб олинган эпик лавҳалари, гоҳ давр шмд-датини, меҳнат ва курашлар романтикасини поэтикалаштирувчи баланд руҳли шеърӣ публицистика шаклида, дам шоир монологӣ ё китобхон билан қизғин сўзбат, гурунглашми тарзида, дам жангнома ё муҳаббатнома, дам руҳфазо кўшқилар усулида ёзилган. Бу рангинлик, шубҳасиз, шоирнинг поэтик олами нақадар кенглигини кўрсатади. Мухим, бу китоб бизни Миртемир ижодининг тадрижи билан ақидан таништиради.

1 Миртемир. Асарлар. Уч томлик. Биринчи том. Шеърлар. Гафур Гулом номидagi адабиёт ва санъат нашриёти. Тошкент — 1970.

Миртемир шеърятининг муҳим хусусияти унинг ҳалқчиллигидир. Ҳалқчил шеърятнинг характерли аломатларидан бири «тарҳи тоза беандоза» (Навоий) мусаффолик, табиий боюналиқдир. Унда ҳалқ руҳи шоир руҳиятига, маънавиятига ўтиши ва бу руҳ унинг асарларида зуҳур этаркан, сийратидан ҳам сезилиб, англашилиб туриши лозим. Биринчи китобдан жой олган турли жанр, турли мавзудаги шеърӣ асарларда бундай белгилар барқ уриб туради.

Майли, кўклардан ошини шўх суронлари,
Буллар — менинг ўлкаминг эркаларидир.
Буллар — менинг ўлкаминг болажонлари,
Буллар — менинг ўлкаминг бекаларидир.

Шоирнинг мусиқий такоррларида теранлик, тиниқ қалб ингоҳи бор. Шундай бегубор, беиминат, олиқнаоб бир муносабат бўлмаса, дил қувончи бунчалар маънавий чиқаримиди! Оталик, дўсту муносиқлик, меҳр-муҳаббат туйғулари, она юртинг тоза ниҳоллари билан, нурли истиқбол билан фатрланиш туйғулари нақадар кучли, табиий ва самимий! Мана шундай дили пок, ҳуштаб, кенг феъл, меҳри тошқин шоиргина ҳалққа маъқул ва манзур, китобхоннинг маънавий мулкига айланувчи асарлар яратилиши мумкин.

Китобдаги шеърларда турли йилларнинг муҳри акс этиб туришидан қатъи назар, улар ижодий зарурат, яратилиш дарди билан юзга келганлиги сезилиб туради. Шеърятга ҳақиқий муҳаббат, истеъдоднинг ёрқин чизилари

«Танбирим товуши», «Кўзининг ўйнатма», «Чашма бўйида» каби ўн опти ёшли ҳаваскор қалами билан битилган машқлардаёқ аён бўлади. Шоир танбирининг товуши «тебранмас тош юракларда» ҳам қизғин бир наъша ўйотишини истайди; у аксари ўз туйғуларига мажозий тус беришга интилади:

Чарх уриб ҳайрат-ла чаманга тушсин
Кўкдан заъқ излаган дардли булбул ҳам...

Шубҳасизки, бундай мисралар автори поэтик истеъдоддан, нафосат туйғусидан ташкари, маълум адабий-маърифатга ҳам эга бўлиши зарур эди. Бунинг ёши Миртемир ўша вақтдаёқ теран англаб етди.

Сен қайсидан, суясанми тўлкини?
Сўйла, йингит! Ургандингми оқинини?
... Тўлкинлардан хавфкон бўлсанг бахт қайда?

Бу ёниқ сатрларда шухрат сўймас оловли йилларнинг шеърӣ нафаси, айни пайтда, ўша давр поэзиясининг муҳри, андозаси бор. Булар бир оё кейинроқ ёзилган шеърларнинг бадий тўқимасига ҳам ўрнш бўлиб келган. Уша вақтларда: «ююри унум!» деган даврнинг олти шартини трактор бармоқларида эса олма-сақ қатъий, кескин чиққандан тойдан бўла-миз-ку», «югурик аср ёрлигини ўташимиз керак», «фабрикалар садосига жавоб ўлароқ» каби турли шорлар, янгилликларнинг шаклий аломатларини, воқелик, ҳаракат суваратларини чизиб кўрсатишга мойиллиги кучли эди. Ҳар қалай, ўша давр поэзиясининг эҳтиросли руҳи, пафоси ҳам, бадий оқизликлари ҳам акс

Тақриз

УЛУҒБЕК

ҲАҚИДА

РОМАН

Таниқли инглиз ёзувчиси, олимпиада Ҳунхэм Улуғбек ҳақида роман ёзмоқда. Улуғбек чет эл астрономлари орасида жуда машҳур. Лекин оддий ҳалқ Улуғбек яшаган даврни, унинг ҳаёти ва ижодини нам биллади. Шунинг учун «Улуғбек ҳақида роман яратишимдан мақсад» — деб ёзади Х. Ҳунхэм, — Фарб дунёсини улуғ олим билан таништиришдир.

Ҳилда Ҳунхэм Ўзбекистон билан яхши таниш. У республика-мизда бир неча марта меҳмон бўлган, Ҳилда хонининг Ўзбекистон дўстлиги жамиятига йўллаган мактубида шундай сатрлар бор: «1968 йили август ойида турмуш ўртоғим икковимиз Ўзбекистонда бўлдик. Менинг мақсадим Улуғбек ҳақида материал йиғиш эди. Биз ўзбеклар дийридан қанча-қанча қувонч ва илҳом олиб қайтдик. Тошкентни кўрдик: ҳамма ёқда қурилиш, бахтли, яйраб-яшнаётган, меҳмондўст ва кўнгли очил кишилар... Бу ерда ҳалқ жуда фаровон яшар экан.

Бухорога ҳам бордик. Тарихчи учун ақл бовар қилмайдиган таассурот! Бир ёқда шунчалик нўл

сақланиб қолган тарихий ёдгорликлар, иккинчи ёқда — бугунги социал тараққиёт...

Биз бахтли ўзбек ҳалқининг ватани — қуёшли Ўзбекистонни яна бир кўриш орзусидамыз».

Сафардан қайтгач, Лондонда чиқадиغان «Хистори тудей» («Бугунги тарих») журналининг 1970 йил март сонида Ҳилда Ҳунхэм «Самарқандлик мунажжим» мақоласини эълон қилди. Мақола ўзбек ҳалқининг тарихига, хусусан, Улуғбекка ҳурмат, муҳаббат руҳида ёзилган. У шундай бошлади: «Бундан беш аср мунчад-дам, ҳали Урта Осиёга йўл очилмасдан олдин самарқандлик Султон ўзга сайбаралари ўргатар, водийдаги пойтахти атрофидаги тепалинка кўрган расадхонасида юлдузлар ҳолатини ҳисоблаётган эди. Биринчи инглиз сарой астрономи Жон Фламстид уч асрдан кейин Улуғбекнинг астрономии жадалидан янги Гринвич обсерваториясида тўла фойдаланди...

Улуғбекни асосан ўзга сайбарлар ҳисоби қизиқтирар эди. Улуғбек ҳарбий сафарларда ҳам астрономия билан шуғулланарди. Атрофига олиму фозилларни, шо-

гирдларини йиғиб, 1420 йили расадхонасини қуриб битказди. Фарб дунёсида обсерватория пайдо бўлишида бу расадхона кўприк ва-зифасини ўтади. Улуғбекчилар Птолемей давридан буён биринчи марта юлдузларнинг энг оригинал жадалини яратдилар. Бунда юлдузларнинг кенглиги ва узунлиги градусдагига эмас, минутда ҳам берилган. Бу жадал шуниси билан аҳамиятлики, тақдиротлар оптик асбоблар ёрдамисиз, нўз билан кузатиш орқали олиб бориладими».

Ҳилда Ҳунхэм Улуғбекни Галилейга қийсалади: инкила мунажжим ҳам диний доғмага, руҳонийларнинг қаршилигига учра-дилар, лекин ўз йўллардан қайтмадилар. «Улуғбек айтган эди, — деб давом этади Х. Ҳунхэм, — дин тумандай тарқаб кетди, подшоликлар емирляди, оли-ларнинг иши эса мангу қола-ди».

Х. Ҳунхэм Улуғбекнинг буюқ шоғирди Али Қушчи ҳақида алоҳида тўхталади: «Али Қушчи мунажжим, овга чиқилганда эса олимнинг доимий ҳамроҳи эди. У Улуғбек фониасидан сўнг ҳамма

ОМОН МУХТОРОВ

Мардик

— Бир ҳаёт!

Бир ўлим! —

дейдилар.

Биз кўрдик — минг ўлим, минг ҳаёт!
Ким мардик бўлига отилар —
Шон-шараф унгадир умрбод!
Шеър жаҳасида то ҳануз тирик
Мардлардан кўрнар тўрт киши.
Уларнинг ҳар бири — мангулик,

Буюқдир уларнинг кечмиши.

Ҳайқирди:

— Мана, мен! — деб
Ҳамза —

Биринчи иққлоб аскар.

Мустаҳкам,

Нақ темир.

Нақ ларза.

Шиддаткор —

Иққлоб сингар!

У соқов ҳаётини тўлдирди.

Тўлдирди! Ва лекин, бир кун —

Ўлдирди,

ғанимлар ўлдирди —

Ундаги нурафшон туйғуни.

Қўзгалди...

У аста...

у секин —

Тикланди... бағрида ғалаи.

Ўлдирди

ғанимлар ва лекин —
Қалбда ишқини бу замон.
Қўзгалди... Ҳаётини тўлдирди!
Уфқда тикди у кўзини.

Ўлдирди,

ғанимлар ўлдирди —
Бу сафар — шоирнинг ўзини.
— Мана, мен! —

тиклади у қомат,

Тикилди келажак замонга.

У ўлмас, келса ҳам қўмат,

Ўлим йўқ Ҳамзадек инсонга!

Қадимий Бухоро, Регистон.

Келганди Айинига қора кун.

Етмиш беш даррани бу инсон —

Бефигон кўтарди... ва беун.

Енголди на амир, на сардор,

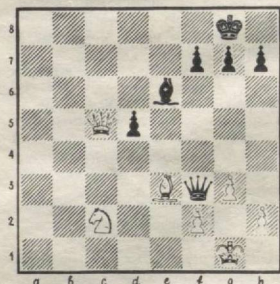

СССР спорт мастери
М. МУХИДИНОВ
тахрири остида

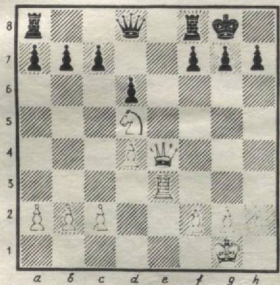
Комбинациялар

Муайян бир манфаатни кўзлаб юриладиган мажбурий вариант — комбинациядир. Бунини биз дастлабки суҳбатларимиздаёқ уқитиб ўтган эдик. Шахматнинг иккинчи бир умр мафтун қиладиган хусусияти бир-биридан фарқ қилувчи комбинациялардадир.

1-диаграммадаги вазиятда юриш кучи томон — қоралардан эканлиги 1. С6б—h3 ўйнаб, фарин билан g2 хонасидан мот хавфини созиш имконини беради. Мотдан кутулашининг ягона чораси 2. Ke2—e1. Ха, бу — мажбурий. Бироқ қоралар 2... f13—e2 юриб, f1 дан яна мот хавфини тугдиради. Энди мотдан кутулаб бўлмайдми? 3. Ke1—g2 f2e2—2—d1! — кейинги юришда мот. Энди кичикчи бир мисолини кўриб чиқайлик.

2-диаграммадаги вазиятда куч жиҳатдан қоралар устуя—отга қарши рух бор. Лекин юриш оқлардан. 1. Kd5—e7+ +Kp8—h6. Қоралар учун бу юриш мажбурий. Бунинг ўрнига 1... f8e7 ўйнаса ютқазини муқарар. 2. f8e4! h7+! Оқлар қора шохнинг олдинки оғиш ва кейинги юришда уни мот қилаш учун фарқинини қўриб қилаюқда. Бу ерда шох унчалик «адавогоч»-данмаса—да, содир бўган вазиятнинг алоҳида хусусиятлари ҳамда оқ донларнинг жуда фақат жойлашганлиги галабга олиб келади: 2... Kp8h7 3. h6—h8x.

Ушх, инки мисолада ўйинлар қандай давом этди? Биринчи мисолада қоралар одатдаги нормал йул билан мот қилишга эришган бўлса, иккинчисинда оқлар энг зўр сипоҳ — фарзинини қўриб бериб, рақибинини мот қилди. Бундан буён биз 1-диаграммада кўрланган йўлни мажбурий манёвр деб атаймиз. Мажбурий манёвр пайтида актив томон ҳеч нарса қўриб қилмайди, ҳимояланувчи томон эса кўрсатилган «чиқин»дан чиқа олмайдми, яъни мажбурий юришлар қилади. Доналар қўриб бериб билан бөлгич бўлган мажбурий манёвр ёки манёврлар комбинациядир. Демак, 2-диаграммадаги вазиятда оқлар комбинация қилди.

Мажбурий манёвр ёки комбинация қилинганда актив, яъни операцияни бошловчи томон рақиб учун хавф тугдириб, уни ё бирдан-бир жавоб юриши (юқордаги мисоллардагидек) қилишга, ёки маълум миқдордаги жавоблардан бирини таллаб олишга мажбурий этади. Кейинги ҳолда мажбурий манёвр ёки комбинация бир эмас, балки бир неча вариантлардан иборат бўлади. Уйин пайтида тахтада бу вариантлардан биттасинини амалга ошириш мумкин, бошқаларини эса фақат миқда ҳисоблаб чиқилади. Лекин актив томон вариантларнинг ҳар бирида турлича хавф тугдиради ва вариант ўз фойдасига ҳал бўлмағунча рақибнинг маълум жавоб юришлар қилишга мажбурий этади.

Тўғри, мажбурий манёвр ёки тўғри комбинация плани шахматчининг миқсида пайдо бўлади. Аммо уларнинг тахтада амалга оширилиши унинг бирон шахматчи томонидан ўйлаб топилганлигига эмас, балки тахтада вужудга келган ҳолатнинг алоҳида хусусиятларига боғлиқдир.

Мажбурий манёвр ёки комбинация қилиш мумкинлигиндан дарак берувчи хусусиятлар мотив деб аталади. Мотивлар шахматчининг асосий эътибори нимага қаратилиши лозимлигини «айтиб беради». Батъан мотивлар ўзининг салмоқсизлиги тўғрисида мажбурий манёвр ёки комбинация қилиш учун етарли бўлиб чиқмайди, бошқа ҳолларда эса улар салмоқли бўлади ва асосий зарбани ҳайси томонга йўналтиришни кўрсатиб беради.

2-диаграммадаги вазият яхшироқ таҳлил қилинса, ундаги қора сипоҳларнинг пассив жойлашганлиги ва улар ўз шохини кўриқлашдан оғиз эзиллиги, оқ сипоҳларнинг эса актив жойлашганлиги, рақиб шохига ҳужум бошлашга шай турганлиги маълум бўлади. Демак асосий зарба қаёққа йўналтирилиши равшан. Лекин тахтадаги вазият оқлардан суръат ва гайрат билан ҳаранат қилишни талаб этмоқда. Ақс ҳолда, қоралар ўзини ўнглаб олишга, сўнгра ўз устунигидан фойдаланишга улгуради. Шундай экан, мавжуд мотивлардан фойдаланиб (бу ердаги мотив дарҳол қора шохга ҳужум бошлаш кераклигини «айтиб турибди»), устунилик берувчи кинирет йўлни топиш керак.

Қуйидаги мисолларда сиз қандай ўйнардингиз? Тахтага теринг.

1-мисол. Оқлар: Kpг1, Фb5, Le7, Cc5, пьедлалар—d2, h2, c3, f2, g3, h4 (10 дона). Қоралар: Kp8, Фb5, Jd8, Cg7, Ke5, пьедлалар—a6, c7, d6, h7 (9 дона). Юриш оқлардан.

2-мисол. Оқлар: Kpг3, Фf7, Cc5, Ke7, пьедлалар—d4, g4, h3 (7 дона). Қоралар: Kpг7, Фe2, Jd4, пьедлалар—d5, e6, g7, h6 (7 дона). Юриш қоралардан.

Сурхон водийси бўйлаб шимолий-шарқий қараб юрганлигидан Шўрчи атрофидаги тепаликларга назарингиз тушади. Маҳаллий аҳоли уни Далварзиптепа деб атайди. Бу кўҳна тепаликлар қачон ва қандай пайдо бўлганлигини ҳеч ким билмайди. У кўлдан ўзининг галати топилишлари билан одамларни ҳайратга солиб келади.

Тепалик устига чиқсангиз, ёмғир, қор ювиб юзага чиқариб қўйган сопол хум, рангдор носа, жом синиқлари; гаройиб тасвирлар акс этган нумуш, иез тангалар, ҳайкал бўлакларини кўрасиз. Булар ҳаммаси, бу ерда бир сир бор, деган ҳаёлга олиб келади. Дарҳақиқат, Далварзиптепа ўз бағрида икки минг йиллик сирни яшириб келаётди.

1962 йилнинг кузи ва 1963 йилнинг баҳоринда Далварзиптепада шу сатрлар автори ҳам баъзи бир текшириш ишларини олиб борди. Ушга пайтада пахса ва хом гиштдан тилланган баландлиги 25 метрча ва узунлиги 9 метру 60 сантиметрлик пошдо арки девори ҳамда девор ёнидаги бир неча қадимий бинонинг хоналари қазиб кўрилган эди. Умуман шаҳар харабасини 1967 йилда Ўзбекистон Фанлар академиясининг муҳбир аъзоси, санъатшунослик фанлари доктори, профессор Галина Анатольевна Пугаченкова раҳбарлигида ҳамза номидаги Санъатшунослик илмий-текшириш институтининг ходимлари батафсил текширишлар.

Далварзиптепа харабалари Шўрчи районининг «Октябрь 30 йиллиги» ва «Ленинбод» колхозлари туташган жойдадир. Шаҳарнинг шарқи-жанубий бурчагиде ўрнатган арк тўқиз гентар майдонини эгаллайди. Унга шаридан тўғри бурчакли асосий шаҳар харабалари туташган бўлиб, саксон гентар майдонини эгаллайди. 10 метр баландлигидаги шаҳар деворининг узунлиги тўрт километрга чўзилган. Арк ва шаҳарнинг асосий қисми эни 10—15 метр келадиган сув тўлдирилган мудофаа хандалари билан ўралган. Деворнинг ҳар мой-ҳар жойида миноралар бўлган. Аркнинг ёнгинасида ягона натта дарвозанинг ўрни билиниб турибди.

Шаҳар девори пухта шилланган. Унинг қурилиш услубини аниқлаш учун деворнинг тўрт жойини кесиб текшириб кўрдик: қалинлиги 8 метр. Баъзи жойларида аскарлар юриб туриши учун махсус йўлақлар қилинган.

Биз шаҳарнинг улканлиги, қадимийлиги ва бошқа далилларга асосланиб, Далварзиптепа ўрнида Кушон давлатининг илк пойтахти жойлашган деган фикрга келдик.

Кушон салтанати салкам 400 йиллик ҳукмронлик даврида Урта Осиё ва Яқин Шарқ халқлари тарихида чуқур ўз қолдирган. Бу даврда катта шаҳарлар барпо қилинган, ақоиб санъат обидалари яратилган. Бу империянинг ерлари ҳозирги Фарби-шимолий Ҳиндистон, Покистон, Афғонистон, Ўзбекистон ва Тожикистоннинг жанубий районларини ўз ичига олган, ушга даврининг йиринк давлатлари бўлиши Рим, Парфия ва бошқа юртлар билан беллаша олган. Эрамининг бошларига келиб бу салтанатнинг маркази Амударёнинг чап соҳили — Афғонистон ва Покистон ерларига кўчирилган.

Энди шаҳар дарвозасидан ичари кириб, хаёлан томоша қилайлик. Орадан кўп асрлар ўтган бўлишига қарамай шаҳар кўчалари, майдонлар, бозор ва ҳовуз ўринлари, кулоллар, ҳунармандлар, зодагонлар яшаган маҳаллаларнинг илзари аниқ билиниб турибди.

Шу кунгача Урта Осиёда бирорта ҳам антик давр шаҳарининг харабаси тўлиқ текширилиб, архитектура аниқланган эмас. Бизнинг экспедициямиз ўз олдида ана шундай катта, масъулиятли вазифа қўйди. Чунки Далварзиптепа фақат антик даврдагина гуриқариб ўсган шаҳар бўлган. Топилмалар шаҳарнинг IV—V асрларга келиб иккироғга ўз тутганлиги, ниҳоят араблар истилосидан кейин бу ерда ҳаёт батамом сўнгиллигини тасдиқламоқда. Араб лашкарбозиши Кутайба 705 йилда Чангонён — қадимги Сурхон воҳасини босиб олади. Шундан бери 1266 йил ўтди. Далварзиптепа қадимий шуҳратини асрлар губори қоплади.

Тепаликнинг қаерига нетмон урманг, эрадан илгариги асрларга оид сопол идиш-товоқ синиқлари, бино деворлари ва бошқа қадимий топилишларини учратасиз. Ҳозирча шаҳарнинг шимолий ва шарқи-жанубий қисмидаги бир-биридан анча узоқ жойлашган иккита алоҳида бино текшириб кўрилди ва бир-бирига ёндош иккита бино қилинмоқда. Биринчи бино, маълум бўлишича, ҳунарманднинг уйи бўлган экан. Чунки қазиб кўрилган 12 хонанинг ҳаммасида рўзғорда кенг қўлланилган ип-йўлғиш асбоблари ва I—II аср мис тангачалари топилди.

Маълумки, ўтмишда ота-боболаримиз рўзғорда хумдонда пиширилган сопол идиш-товонлардан кенг фойдаланганлар. Далварзиптепанинг фарби-жанубидан ўшанда хумдонлардан иккитасини топдик. Хумдонлар атрофидаги топилишлар бу жой қадимда кулоллар маҳалласи бўлганлигидан далolat бериб турибди. Идиш-товонларнинг нафис ва бир-биридан чиройли қилиб ишланганлиги амдорларимизнинг кулолчилик соҳасида ҳам юнори санъатга эришганлигини кўрсатади.

Шаҳарнинг шарқи-шимолий қисмига яқин теп-текис майдонда кўрнимсизгина тепалик диққатини тортди. Бу тепалик ўрнидаги бино харабаси кутганимиздан ҳам қимматли бўлиб чиқди. У ерда, ҳозирча 8 та хона қазиб кўрилди. Бино архитектура услуби билан будда ёғдорлигини ёки бирорта амалдорнинг бой жиҳозланган уйини эслатади. Бу фирмиимиз топилишлар ҳам тасдиқлайди. Топилмалар, асосан, ганч ва лойдан ясалган ҳайкал бўлаклари ва рангдор девор парчаларидан иборат. Ҳайкалнинг қўллари қизилга бўлган. Девордаги бўёнлар ранг-баранг: тўқ қизил, қора, кўн ва хаворанг.

Биз қазув-қидирув ишлари олиб бораётган икки ёндош тепалик ўрнидан ҳозирча бинонинг 11-ва 13-хоналари очиб кўрилди. Бу ерда маъмурий бинолар бўлган экан. Хоналар натта ва кенг, баъзиларининг узунлиги 16 метр, деворнинг қалинлиги 3 метрга етади, устки қисми оқсиз билан оқланган. Баъзи хоналар ниҳоятда натта бўлганлигидан ёғоч устулар қўйилгани кўриниб турибди. Хоналарнинг бирида оппоқ оҳантошга ўйилли ишланган дарахт барглари, устуи ношининг қисми бор. Бу бўлаклар ҳозирча биз қазиб улгурмаган хоналардан бирортасини беэаш учун ишлатилган бўлса керак. Худди шундай тошга ўйилган тасвирлар Термиз қилинганда Айритом будда монастыридан ҳам топилиган эди. Шунингдек, у ердан музика асбоблари — уд, ноҳун билан чертиб қилинадиган чангсимон музика асбоби, дўмбира ва гул-чамбарлар ушлаб турган бир неча одам ҳайкали ҳам топилиган эди.

Амалдор.

Аёл.

ДАЛВАРЗИНТЕПА ТОПИЛМАЛАРИ

Икинчи тепаликнинг топилмалари ўймакорлик услубида ишланган, ammo ёнгин оқибатида куйган ёғоч устунлардир.

Далварзинтепадан будда ҳайкалтарошлик намуналарининг топилиши экспедициямизнинг катта ютуғи бўлди.

Будда энг қадимий дин; христиан дини энди ёйила бошлаган пайтда у беш асрлик тарихга эга эди. Баъзи бир ёзма манбаларига ва археологик қазилмаларга асосланиб, будда дини эрамининг бошларида ҳинд кўчманчи қабилалари ва савдогарлари орқали Афғонистоннинг шимолий районларидан Ўрта Осиёга кириб келган деб тахмин қилинмоқда.

Ўрта Осиё территориясида будда ёдгорлиги биринчи марта 1933 йили Айритомдан топилган эди. Кейинчалик Термиздаги Қоратепа, Файзтепадан, Кува райони ва Туркманистоннинг қадимий Марв шаҳридан, Тожикистоннинг жанубидаги Ажинатепа, Қирғизистоннинг Оқбешим деган жойларидан ҳам қазиб олинди.

Далварзинтепадан эса Ўрта Осиё антик даврига оид яна битта ажойиб будда ёдгорлигини топдик. Бу иншоот Кушон подшоларидан Кадфиз I (эрамининг I асри) томонидан қурилган бўлиб, унинг бизгача сақланиб қолган еттита хонаси қазиб очилди. Шулардан энг катта хонани, «Подшоалар зали», деб номладик. Чунки у ердаги ҳайкаллар будда динини муқаддас деб билган подшо хонадони ва саройга яқин ишчиларни ифодалайди. Бу хонага махсус йўлаклар орқали кирилади. Қолган хоналарда озиқ-овқат сақланган ва баъзиларида кохинлар истиқомат қилганлар. Марказий қисмида Будда ҳайкали ўрнатилган сулпаннинг пойдевори сақланиб қолган. Бино деворлари, асосан, хом гишт ва пахса.

«Подшо зали» ва дахлиздан топилган ҳайкаллар ишнинг ҳайратга солади. Қазилмалардан маълум бўлишча, араб истилочилари Ўрта Осиёга бостириб келганларида, бошқа будда дини иншоотлари қатори, Далварзиндаги қишлоқни ҳам вайрон қилганлар, ҳайкалларни деворлардан уриб тушириб, чилпарчин этганлар. Шу сабабли, одам ҳайкалининг парчалари хонанинг у ер-бу ерида сочилиб ётибди. Бу манзара Ўрта Осиёдаги энг муҳим обиди — антик маданият марказларидан бири бўлиши Далварзинтепанинг бошидан кечирган фожиясини кўз олдимизга келтиради.

Ҳайкалларда асосан подшо, шаҳзода, амалдорлар. Будда ва унинг шогирдлари, издошлари тасвирланган.

Мана, шаршимада — қимматбаҳо тошлар қадалган, очқўн рангли, узун кулоҳ — тож кийган ёш, чиройли шаҳзода. Унинг кўзларида анфосарот. Худди тирикдай. Кушон подшоларидан II асрда ҳумирулиқ қилган Кушон подшоши Васудева ҳам ўзи зарб қилдирган мис тангаларда худди шундай кулоҳда тасвирланган.

Икинчи ҳайкал ундан каттароқ, бўйи бир метрча. Уни хонада сочилиб ётган ҳолда учратдик. Институтимизнинг тажрибали ҳайкалтарошлари, Самарқанддаги Навоий ва Жомий ҳайкалининг ижодкорлари Ҳаким Ҳусниддинхўжаев билан Владимир Лунёвлар ҳайкални қайта тиклаб аввалги ҳолига келтирдилар. Афтидан, бу Кушон давлатининг мартабали амалдорларидан бирининг ҳайкали бўлса керак; юзи ва кийими қизил рангда, мўйлаби, сочи ва омилиб турган белбоғи қора рангда, қирра бурун, чиройли қиёфа.

Залининг ўртасида асосий ҳайкал — Будда. У ҳам бутун етиб келмаган. Фақат оёғи, қўл панжалари, бош қисми топилди.

Кушон ҳокими.

Далварзинтепа ҳайкалтарошлиги Кушон салтанатидаги бахтрияликларнинг этник состави, кийим-кечақларини белгилашда муҳим ўрин тутди.

Маҳаллий ҳайкалтарошлар шахсларнинг ташқи қиёфасини, инсон чеҳрасининг гузаллигини тўлақонли тасвирлаш билан ички руҳий ичинимларини бера билишда катта маҳорат қозонганлар.

Далварзиндаги йирин шаҳар харобаси, Будда иншооти, қурилиш материаллари ва метаморфизм услублари, безаш учун қўлланилган тоғ тошлари ва ганчдан тайёрланган ҳайкаллар — булар ҳаммаси қадимий халқимизнинг нақадар бой санъат анъаналарига, юксак маданиятга эга эканлигидан далолат беради.

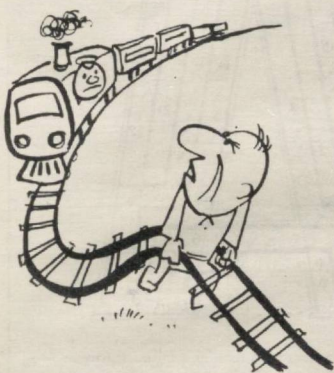
Далварзинтепада олиб борилаётган қидирув ишлари республикаимиз қадимий маданияти тарихини нодир топилмалар билан бойитди. Тенгириш ишлари ҳали узоқ давом этади. У ердан топилган обидалар, шубҳасиз, юртимиз, халқимиз шухратини янада оширади.

Баҳодир ТУРҒУНОВ,
Ҳамза номидаги Санъатшунослик институти Далварзинтепа
экспедицияси раҳбарининг ўринбосари, археолог

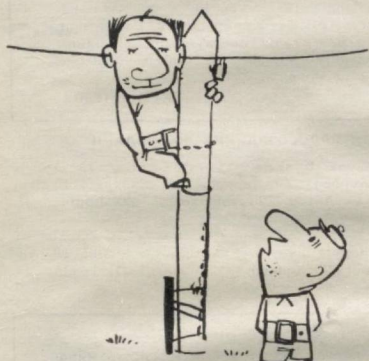

Навоний шаҳрининг кўрни ва файди тобора ошиб бормоқда.

В. ДУМКИН

— Ухлатасанми-йўқими?

— Ҳўш, нима дейишяпти?

Биров уни ёмон қилибди, биров — бунни. Бировга мол ёнга қилинган ош ёкмайди, бировга кондукторнинг қайтим ўрнига абонемент тиқштириши. Хуллас, ҳар кимнинг таъби ўзига яраша.

Баъзи одамлар мажлис деса — жонлари киради, худди биров уларни зифатга айтгандай, қўлларини ишқачиб илжайишади, мажлис бўладиган хонага киришлари билан ўзгариб, бошқачароқ, сервикорроқ бўлиб қолишади... Минбарга бошлиқ чиққанда уни худди биринчи марта кўраётгандай кўз юммасдан тикилишади, сўзларини гўё ойга қилинган саёхатнинг тафсилотидай, киприк қоқмай эшитишади. Майлику-я, аммо минбарда айтилаётган гаиларда зигирдек янгилик бўлса экан: «Қатор ютуқларга қарамасдан муассасамизда қатор камчиликлар ҳам борлиги, «уларни тездан бартараф қилишимиз лозим»лиги, «иш шундай кетаверса коллектив оқсаб қолиши мумкин»лиги ва ҳоказолар бундан олдинги мажлисда ҳам, ундан олдингисиде ҳам, ўтган ойдаги мажлисда ҳам, бултурги мажлисда ҳам, бурноги йилгисиде ҳам айтилавериб ёд бўлиб кетган...

Нутқдан кейин музокаралар бошланади. Бу аслида: «Эшматов гапирганда мен қараб турайми?», «Индамай ўтирсам обрўим тушиб кетмасин», қабилидаги даҳанаки «мусобақа»дан иборат бўлади. Аҳли мажлис ким ўзар билан овора, аммо мен игнанинг учиде ўтиргандай бетоқат, кетмакет соатимга қарайман. Ҳа, уйга бугун ҳам кеч боришим аниқ... Маликаи дипломатини ўйласам, юрагим орзикади. Эшикни очадими:

— Ҳўш, яна мажлис бўлиб қолгандир, а? — деб кўзларимга тикилади.

Мен бўлсам умримда ёлгон гапирган боламасман, тўғирисини айтаман.

— Ҳо-о-о, — дейди чўзиб сандан бемуруватим, — тузукроқ баҳона тополмадингизми? Уйга кеч келишни билган одам, тузукроқ баҳона топишни ҳам билади!

— Ахир, ростдан мажлис бўлди, — дейман ўзимни оқлашга ҳаракат қилиб.

— Ёлгон! — овозини бир парда кўтаради нозик ниҳолни. — Ўтган ҳафтада бўлувдию ўша мажлисингиз! Кўзимга тик қараб ёлгон гапиришларига ўлайми?

Жанжал кучаймасин, деб мен битта гапдан қоламан. Булбули гўёгинам ошхонада идиш-товоқларини тарақ-туруқлатиб, узоқ сайрайди...

Кейинги мажлисда бундан баттарроқ бўлди. Эшикдан кириб келишим билан париваши серздарам менга чакнаб турган кўзларини бир тикидию индамай нариги хонага кириб кетди. Бунақасини ҳеч кўрмаган эдим, яшин ургандай турган жойимда қаққайиб қолдим. Бир оздан сунг қўлоқларим тингиллаб, арағ ўзимга келдим:

— Ахир бу гал касабга союз мажлиси...

Маҳрами сертафтишим барибир ишонмади ва уч кунгача мен билан гаплашмади. Овқатимни ҳам ўзим пиширдим, киримни ҳам ўзим ювдим.

Узаро ёрдам кассасининг мажлисидан келга-

нимда уйимизда гўё бомба портлади. Эшикдан киришим биланоқ содиқ нигорим йўлбарсдек ҳамла қилди. Аммо, хайриятки, ярим йўлдан қайтди ва бор овози билан:

— Мен сизга мажлисини кўрсатиб қўяман! — деб бақирди. Ҳар эҳтиmolга қарши ўзимни панага олдим. Аммо сўлтон бекаримим ўз хонаи хосига кириб кетганича жим эди. Юрагим ҳовлиқиб, тирқкишдан мўраладим: пардоз столчасиде ўтириб олиб, нималарнидир шар-шар ёзарди. «Шикоят қилиб онасига хат ёзпти, ёрдамга чакирмоқчи», деб ўйладиму тақдирга тан бериб ўз хонамга кириб кетдим. Эрталаб турсам пошшои бешафқатим уйда йўқ. «Кечаги хатини жўнатгани почтага кетгандир», деб қўяқолдим. Апил-тапил кийиниб ишхонамга жўнадим. Идорамизнинг эшигини шундай очсам... Не кўз билан қўрайки, рўпарадан фариштаи жон олғучим чиқиб қолди! У менга бир ёв қараш қилдию олдимдан ўтиб кетди. Худди кўрортага кекичиб қолган одамдай, бир хил бўлиб идорага кирдим. Кирдимю деворга осилган ва бугун ҳам мажлис бўлиши ҳақидаги эълонга кўзим тушиб, эшикка суяниб қолдим. Кўзларим хиралашиб, эълонни охиригача зўрға ўқидим: бугунги мажлис — менинг хулқ-атворимни муҳокама қилишга бағишланар экан!

Мухтор ХУДОЙҚУЛОВ

Эълонлар, рекламалар

«ПАХТАКОР»
СТАДИОНИГА
ФУТБОЛ ШАРҲЛОВЧИСИ
КЕРАК

Бу вазифада ишлашни истаган ҳар бир кимса ўзбек тилини, унинг грамматик қондаларини билишни шарт эмас. Адабий тилга «қасам берадигани», ўзи ясаб олган тўртта иборани айта олса — бас, ўйин бўлган кўни роса икки соат давомиде юз мингдан ортиқ одамнинг гашига тегиб ўтираверади. Масалан, қуйидаги «ибораларни» деганим.

«Тўп билан Абдураимов...» Еки «Абдураимов тўп билан» [бунни тушуниш шарт эмас, футбол ишқибозлари ўзлари таржима қилиб оладилар. «Тўп Абдураимовда» деганим.]

«Тўпни боши билан тепди!»

«Бурчакдан тўп тепиш билан тўпни ўйинга киритди».

«Эркин тўп тепиш билан тўпни жарима майдончасига тезлик билан етказиб берди».

«Турғунов ўз навбатида ўйин қондасини бузди».

ТОШКЕНТ КУЧАЛАРИНИ
СУПУРИШ УЧУН
ФАРРОШЛАР КЕРАК

Иш шаронти қўлай. Қуйидаги имтиёзлар берилади: Тошкент фаррошлари бошқа шаҳарлардагидек 7 соат эмас, фақат бир ярим соат ишлайдилар, умуман, кўчада ҳафтада бир туринсалар ҳам бўлади. Қўлни совуқ сувга уриш шарт эмас. Одамлар ишга кетаётганда юзларига қараб бир-икки супурги тортиб чанг тўзгитсалар, бас, ойлик тегаверади.

БИР МУАССАСАДА

- Биламан, биламан, баъзан мендан ҳам хато бўлиб туради.
- Тўғри, ўртоқ бошлик, ленин сизнинг хатоларингиз оддий хато эмас, дохилна!

ТРАМВАЙДА

- Биродар, мумкин бўлса галстугимни қўйиб юборсангиз!
- Нима, тушмоқчимсиз?

РЕДАКЦИЯДА

- Ҳикояларнинг қунтингиз зўрлигидан далолат бериб турибди. Аммо сиз ҳали жуда кўп ишламоғингиз керак, кўп ўқишингиз керак...
- Фойдаси тегарминан?
- Бўлмасам-чи! Сиз қанчаки кўп ўқисангиз, ёзишга шунча вақтингиз нам қолади!

ВРАЧ ҚАБУЛИДА

- Чап оёғингизни кўтаринг.
- Марҳамат!
- Хўш энди ўнг оёғингизни кўтаринг!
- Кечирасиз, унда иккилиб тушаман-у!..

ВОКЗАЛ РЕСТОРАНИДА

- Официант, олиб келиб берган гўштингиз чандир экан. Ун минутдан бери чайнаб ютолмайман.
- Шошмай чайнайверинг, сизнинг поездингиз йигирма минут кечроқ жўнайдиغان бўлди!..

ПОЕЗДАДА

- Кечирасиз, нима учун сиз ҳадеб «Расво бўлди... расво бўлди...» дейсиз?
- Чунки поезд юрган сари бутунлай бошқа томонга қараб кетаётганимни аниқроқ сезилган.

ДАНГАСА УЙИДА

- Хотин:— Қараб турсам, бекорчиликдан диққат бўляпсан. Анави журналдаги кроссвордни ечаюл.
- Эр:— Унда эртага ишонамда нима қиламан?

ҚУЛОҚЛАР

- Дада, филлар ҳам ўз болаларининг қулоғидан чўзадими?
- Йўқ.
- Аттанг. Шундай қулоқлар ҳайф кетаркан!..

САМИМИЙ УЗР

- Сен нима учун ким кўринганнинг олдида мени уқувсиз деб жар соласан?
- Кечирасан, дўстим, буни сир тутиш кераклигини билмас эканман.

ОВОРА БУЛИБ УЛТИРМАСЛИК УЧУН

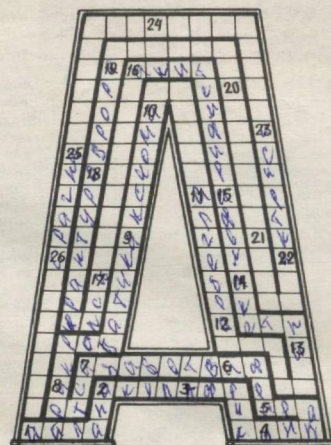
- Айтиб беролмайсизми, вонзалга қандай бориш мумкин?
- Аввал бешинчи трамвайга тушасиз, кейин ун еттинчига!
- Овора бўлиб ултирмаслик учун бир йўла йигирма инкинчига туша қолсам бўлмайdimи?

МАКТАБДА

- Андрон, сен синфдаги энг яхши ўқувчисан. Ленин, сут ҳақидаги ишони ўртоқларинг саникиз-тўқиз бетдан ёзишди. Сен бўлсанг атиги йигирма сатр ёзбсан.
- Мен қаймоқ тўғрисида ёздим-да!

С. АБДУҚАҲҲОР таржимаси

«А» ЧАЙНВОРДИ

1. Геометрик шакллардан бири.
2. Пиртиқч балиқ.
3. Қитъа.
4. Осиёдаги мамлакат пойтахти.
5. Музика асбоби.
6. Транспорти «ётоқхонаси».
7. Гул.
8. Гимнастика ўйини.
9. Фанда исботсиз қабул қилинадиган ҳақиқат.
10. Олма нави.
11. Юқори синфларда ўқиладиган дарслик.
12. Америка қитъасидаги мамлакат.
13. Дорихона.
14. Грек алфавитининг биринчи ҳарфи.
15. Ҳисоб илми.
16. Винокорлик санъати.
17. Фан кандидатлари тайёрлаш системаси.
18. Кема.
19. Ҳаво қатлали.
20. Физиканинг бир бўлими.
21. Қўтб доираси.
22. Санъаткор а.л.
23. Атомлар ҳақидаги материалистик таълимот.
24. Банкдан пул олиш учун бериладиган ҳужжат.
25. Сибирдаги дарё.
26. Халқ оғзаки адабиёти персонажи.

Нукус

Тузувчи Эрнест ЖУМАННЕРОВ

7-СОНДА БОСИЛГАН КРОССВОРДНИНГ ЖАВОБЛАРИ

Энига: 5. Лутфий. 6. Мақола. 9. Омонқўтон. 10. Ўртоқ. 12. Анвар. 14. Терак. 16. Пойтуқ. 18. «Аврора». 19. Зиравор. 22. Жабдиқ. 23. Мантин. 24. Хайём. 26. Иноят. 28. Автор. 29. Оллоҳобод. 30. Обинон. 31. Адрано.

Бўйига: 1. Ўртоқ. 2. Ҳидоят. 3. Калтан. 4. Пошна. 7. Фарҳод. 8. Ибарра. 11. Ортопедия. 13. Наримонов. 15. Рудакий. 17. Қизиқ. 18. Ангр. 20. Мажнун. 21. Биноий. 24. Ҳалқоб. 25. Мибодо. 27. Тожики. 28. Адрас.

МУҚОВАЛАРДА

Биринчи бетда: Ўзбекистон халқ рассоми Искандар Иромоф фарзандлари: биология фанлари кандидати, ТошДУ ўқитувчиси Софийа, таржимон ва аспирант Дилбар ҳамда ТошДУ биология факультетининг студенти Севар билан. (Журналнинг 16-саҳифасидаги «Уста Искандар» мақоласини ўқинг).

С. БЕЗНОСОВ фотоси

Учинчи бетда: Георгий Знагованнинг «Меҳр», «Орау» ва «Ойла» линогравюралари. Г. Знагован рассомлик билим юртини тугатгач, ҳарбий бурчини ўтаб қайтди. Ҳозир Қарши районидида маънавий хизмат соҳасида ишламоқда. Ёш рассом графика санъатининг барча жанрларида ижод қилади. Георгий Знагован линогравюралари нафислиги ва мазмундорлиги билан муҳлислар диққатини тортмоқда.

Тўртинчи бетда: Ёш манзаралари.

И. ЦИПИН фотолари

Бош редактор — Асқад МУХТОР.

Редколлегия: Раҳим АҲМЕДОВ, Абдулла БОБОХОНОВ, Воҳид ЗОҲИДОВ, Искандар ИКРОМОВ, Собир МУҲАМЕДОВ, Иброҳим МУМИНОВ, Уктам ОРИПОВ, Эмиль РУЗИБОВЕВ (бош рассом), Ваҳоб РУЗИМАТОВ (бош редактор ўринбосари), Обид СОДИҚОВ, Олим ХУЖАЕВ, Савд ШЕРМУҲАМЕДОВ, Комил ЯШИН.

«Гулистон» — общественно-политический, литературно-художественный журнал ЦК КП Узбекистана [на узбекском языке].

Корректор Т. БАҲРОМОВ.

Техредактор М. ЕФИМОВА.

Адресини: Тошкент, 47. Карл Маркс кўчаси. 30-уй. Редакция телефонлари: Бош редактор — 33-35-20, бош редактор ўринбосари — 33-35-90, масъул секретарь — 33-35-90, иктомий-сиссий бўлим — 33-36-02; адабиёт ва санъат бўлими — 33-35-19, фан ва маданият бўлими — 33-35-19.

Босмахонага туширилди 13/VI-1971 й. Босишга рухсат этилди 18/VI-1971 й. Қоғоз 70×108/8. Ҳажми 4 босме тобоқ. Вуюртма 914. Тиражи 169530. Нашр. А-3572. Р. 11874. Баҳоси 30 т.

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг босмахонаси. Тошкент.

Баҳоси 30 тийин.

КУҲНА ТОҒ, МАНГУ ЁШ МОВИЙ ДАРЁЛАР
ОЛТИН БИР ФАСЛНИНГ БАҒРИДА БЕДОР.
ЮРАК-ЮРАКЛАРДАН УЧГАН САДОЛАР
БАХТ ҚУШИҒИ КАБИ ЯНГҒАР ЖАРАНҒДОР.
ГУЗАЛ ФАСЛЛАРНИНГ СОЗИ — БУ ФАСЛ,
АЗИЗ УЛКАМИЗНИНГ ЕЗИ — БУ ФАСЛ!